

Internationale verkenning gedwongen huwelijken

Een literatuur- en bronnenonderzoek naar wettelijke maatregelen, beleid en
publieke debatten in België, Frankrijk, Duitsland,
Verenigd Koninkrijk en Zwitserland

2009

Emma Ratia & Anne Walter

Colofon:

Radboud Universiteit: samenwerkingsverband tussen Culturele antropologie en Rechtssociologie

Onderzoekers: Emma Ratia, Msc & dr. Anne Walter

Projectleider: dr. Catrien Notermans

Hoofdverantwoordelijke: prof. dr. Thomas Widlok

Dit rapport is voor 10 € + verzendkosten te bestellen bij de Instituut Rechtsociologie aan de Radboud Universiteit, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Postbus 9049, 6500 KK Nijmegen,
Tel. 024-3612087

© 2009 WODC, Ministerie van Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	1
INLEIDING	2
HOOFDSTUK 1 DEFINITIES VAN GEDWONGEN HUWELIJK	8
1.1 BELGIË: GEDWONGEN HUWELIJK ALS SCHIJNHUWELIJK	8
1.2 FRANKRIJK: GEDWONGEN HUWELIJK ALS BEDREIGING VAN <i>LAÏCITÉ</i>	10
1.3 DUITSLAND: GEDWONGEN HUWELIJK ALS CULTURELE SCHENDING VAN MENSENRECHTEN	11
1.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: GEDWONGEN HUWELIJK ALS EEN COMPLEXE PRAKTIJK	12
1.5 ZWITSERLAND: GEDWONGEN HUWELIJK ALS EEN JURIDISCH PROBLEEM	15
1.6 CONCLUSIE: EEN DEFINITIEPROBLEEM.....	16
HOOFDSTUK 2 WETGEVING EN BELEID MET BETREKKING TOT GEDWONGEN HUWELIJKEN	17
2.1 BELGIË: DE STRAFBAARSTELLING EN MIGRATIERECHTELIJKE BENADERING	18
2.2 FRANKRIJK: DE STAP-VOOR-STAP-BENADERING IN CIVIEL- EN MIGRATIERECHT	21
2.3 DUITSLAND: DE STRAFBAARSTELLINGSBENADERING EN MIGRATIEBEPERKINGEN.....	25
2.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: DE FORCED MARRIAGE CIVIL PROTECTION ACT 2007.....	29
2.5 ZWITSERLAND: BEPERKTE VERANDERINGEN IN CIVIEL- EN MIGRATIERECHT	35
2.6 CONCLUSIE: EEN KEUZE TUSSEN DE STRAF-, CIVIEL- EN MIGRATIERECHTELIJKE BENADERING	40
HOOFDSTUK 3 HET GEBREK AAN CIJFERS	45
3.1 BELGIË: ENQUÊTEONDERZOEK NAAR ERVARINGEN EN BEKENDHEID MET GEDWONGEN HUWELIJKEN.....	47
3.2 FRANKRIJK: TWIJFELACHTIGE EXTRAPOLATIE VAN BEKENDE GEVALLEN	51
3.3 DUITSLAND: ERVARINGEN VAN MIGRANTENVROUWEN EN GEVALLEN GEREgistREERD DOOR NGO'S	53
3.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: GEVALLEN GEREgistREERD DOOR DE OVERHEID	57
3.5 ZWITSERLAND: GEREgistREERDE GEVALLEN BIJ NGO'S	59
3.6 CONCLUSIE: ONDUIDELIJKE DEFINITIES LEIDEN TOT ONDUIDELIJKE METINGEN	60
HOOFDSTUK 4 DEBATTEN OVER GEDWONGEN HUWELIJKEN	62
4.1 BELGIË: DEBAT OVER BEPERKING VAN HUWELIJKSMIGRATIE	63
4.2 FRANKRIJK: DEBAT OVER CULTURELE PRAKTIJKEN	65
4.3 DUITSLAND: DEBAT OVER INTEGRATIE	67
4.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: DEBAT OVER SLACHTOFFERBESCHERMING	69
4.5 ZWITSERLAND: JURIDISCHE DEBATTEN OVER STRAFBAARSTELLING	72
4.6 CONCLUSIE: DEBATTEN OMTRENT JURIDISCHE MAATREGELEN EN MIGRATIEVRAAGSTUKKEN	75
HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE	76
SAMENVATTING	80
BIBLIOGRAFIE	87
BIJLAGE 1. SAMENSTELLING VAN DE WODC BEGELEIDINGS-COMMISSIE	98

Afkortingen

ABVV	<i>Algemeen Belgische Vakbond</i> (België)
ACVZ	<i>Adviescommissie voor vreemdelingenzaken</i> (Nederland)
Art.	Artikel
AufenthG	<i>Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet, Aufenthaltsgesetz</i> (Duitsland)
AuG	<i>Ausländergesetz</i> (Duitsland)
BAMF	<i>Bundesamt für Migration und Flüchtlinge</i> (Duitsland)
BGB	<i>Bürgerliches Gesetzbuch</i> (Duitsland)
BMFSFJ	<i>Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend</i> (Duitsland)
BMI	<i>Bundesministerium des Innern</i> (Duitsland)
BRat-Drs.	<i>Drucksachen des Deutschen Bundesrates</i> (Duitsland)
Btag-Drs.	<i>Drucksachen des Deutschen Bundestags</i> (Duitsland)
CDU/CSU	<i>Christlich Demokratische Union Deutschlands / Christlich-Soziale Union</i> (Duitsland)
CESEDA	<i>Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile</i> Frankrijk
CMLR	Common Market Law Review
CoE	<i>Council of Europe, Raad van Europa</i>
DIMR	<i>Deutsches Institut für Menschenrechte</i> (Duitsland)
Doc.	Document
EDU	<i>Eidgenössisch-Demokratische Union</i> (Zwitserland)
e. g.	<i>exempli gratia</i>
ECRI	<i>European Commission against Racism and Intolerance</i>
Ed.(s.)	Editor(s)
ELRev.	<i>European Law Review</i>
EMN	<i>European Migration Network</i>
et al.	En anderen
FamPra	<i>Die Praxis des Familienrechts</i>
FCO	<i>Foreign and Commonwealth Office</i> (Verenigd Koninkrijk)
FDP	<i>Freisinnig-Demokratische Partei der Schweiz</i> (Zwitserland)
FMCPA	<i>Forced marriage civil protection act</i> (Verenigd Koninkrijk)
FMPO	<i>Forced marriage protective order</i> (Verenigd Koninkrijk)
FMU	<i>Forced Marriage Unit</i> (Verenigd Koninkrijk)
GAMS	<i>Groupe femmes pour l'Abolition des Mutilations Sexuelles</i> (Frankrijk)

GG	<i>Grundgesetz</i> (Duitsland)
HCI	<i>Haut Conseil A l'integration</i> (Frankrijk)
i.e.	id est
Iaf	<i>Verband binationaler Familien und Partnerschaften e.V</i> (Duitsland)
ICLQ	<i>International and Comparative Law Quarterly</i>
J.O.	<i>Journal Officiel</i> (Duitsland)
KBS	<i>Koning Boudewijn Stichting</i> (België)
lit.	Litera
MNS	<i>Migration News Sheet</i>
MP	Member of Parliament (Verenigd Koninkrijk)
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
NIP	<i>Nationaler Integrationsplan</i> (Duitsland)
No.	Nummer
NZZ	<i>Neue Zürcher Zeitung</i> (Zwitserland)
p.	Pagina
Para.	Paragraaf
PS	<i>Parti Socialiste</i> (België)
SAMV	<i>Steunpunt voor Allochtone Meisjes</i> (België)
SBS	<i>Southall Black Sisters</i> (Verenigd Koninkrijk)
Sect.	Section
SGB	<i>Sozialgesetzbuch</i> (Duitsland)
SP	<i>Sozialdemokratische Partei der Schweiz</i> (Zwitserland)
Spa	<i>Sociaal Progressief Alternatief</i> (België)
SPD	<i>Sozialdemokratische Partei Deutschlands</i> (Duitsland)
StGB	<i>Strafgesetzbuch</i> (Duitsland en Zwitserland)
SVV	<i>Socialist Vooruitziende Vrouwen</i> (België)
Taz	<i>Die tageszeitung</i> (Zwitserland)
VK	Verenigd Koninkrijk
VLD	<i>Open Vlaamse Liberalen en Democraten</i> (België)
Vol.	Volume
ZGB	<i>Zivilgesetzbuch</i> (Zwitserland)

VOORWOORD

In de laatste weken van 2008 volgde het publiek in het Verenigd Koninkrijk het verhaal van Humayra Abedin, een 33-jarige arts uit Oost-Londen, die gevangen werd gehouden in haar vaderland Bangladesh en gedwongen werd te trouwen met een man die haar ouders geschikt voor haar vonden. Abedin zocht hulp en keerde op 16 december terug in het Verenigd Koninkrijk nadat de Britse *High Court* een gerechtelijk bevel (*injunction*) had uitgevaardigd dat inhield dat de ouders van Abedin haar moesten vrijlaten.¹ Dit verhaal staat niet op zichzelf: in de meeste West-Europese landen zijn gelijksoortige gevallen van gedwongen huwelijk bekend. Volgens Razack, hoogleraar sociologie aan de universiteit van Toronto, markeren dergelijke gevallen het begin van juridische bemoeienis met gedwongen huwelijken in Europa.²

Sinds de jaren negentig wordt het gedwongen huwelijk gezien als een politiek heet hangijzer in verscheidene Europese landen. Deze politieke discussie, die recentelijk steeds heviger is geworden, ligt ten grondslag aan het onderhavige rapport. Het rapport voorziet in de toezegging van de Nederlandse minister van Justitie, Hirsch Ballín, aan de Tweede Kamer tijdens het debat over dit onderwerp op 3 juli 2007 om een onderzoek in te stellen naar zowel de manier waarop gedwongen huwelijken in Nederland kunnen worden aangepakt als naar de wijze waarop ermee is omgegaan in een aantal West-Europese landen.³ Deze laatste toezegging vormt de directe reden voor deze studie. De Nederlandse minister van Justitie gaf het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) opdracht tot een onderzoek naar het beleid omtrent gedwongen huwelijken, waarvan dit rapport het resultaat is.

Een aantal belangrijke personen zijn bij dit project betrokken geweest. Wij danken dr. Chrisje Brants, dr. Frans Beijaard, dr. Mariska Kromhout, drs. Léon Poffé, dr. Janine Janssen en mr. Maggy Belserang van de WODC begeleidingscommissie voor de constructieve en nuttige commentaar tijdens het onderzoek. Ook danken wij de leden van de begeleidingscommissie aan de Radboud Universiteit voor hun nuttige opmerkingen, kritische vragen en commentaar. Deze zijn van onmisbaar belang geweest voor het succesvol afronden van het onderzoek. Wij willen in het bijzonder prof. dr. Thomas Widlok, prof. dr. Ashley Terlouw, dr. Catrien Notermans, dr. Laurens Bakker, dr. Betty de Hart, drs. René ter Haar en Marloes de Lange, MSc bedanken voor hun nuttige commentaar op de conceptversie van deze studie.

¹ BBC News, 17 december, 2008. Freed doctor forced into marriage.

² Razack (2004), p. 150.

³ Brief van de minister van Justitie, 27 juni 2008.

INLEIDING

Het doel van het onderzoek is het bieden van een internationaal en actueel overzicht van het beleid op het gebied van gedwongen huwelijken in West-Europa. Aangezien het onderzoek debatten en beleid betreft, ligt de focus niet zozeer op feitelijke gevallen van gedwongen huwelijk als op het beeld dat in de onderzochte landen ten aanzien van gedwongen huwelijken bestaat, en het beleid dat mogelijk met dit beeld samenhangt. De hoofdvraag is: wat is bekend over het beleid en de debatten ten aanzien van gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland? In plaats van ons te richten uitsluitend op het beleid, hebben wij ervoor gekozen om de maatschappelijke context in de vorm van debatten over gedwongen huwelijken bij het onderzoek te betrekken, teneinde een completer overzicht te krijgen.

De onderzoeksvragen

De hoofdvraag is verdeeld in vier deelvragen die in afzonderlijke hoofdstukken worden beantwoord. De eerste vraag luidt: wat zijn de definities van gedwongen huwelijk in debatten over het onderwerp in de verschillende landen? Voor de beantwoording van deze vraag geeft Hoofdstuk 1 de verschillende definities in de verschillende landen weer; het inventariseert enkele manieren waarop gedwongen huwelijken worden gedefinieerd en beschouwd in discussies over het onderwerp. Deze vraag is verbonden aan vraag 4, die zich richt op de debatten over het onderwerp.

De tweede deelvraag luidt: Welke wetgeving en / of beleid aangaande gedwongen huwelijken bestaat er in de verschillende landen, en wat zijn de ervaringen met de uitvoering ervan? Voor de beantwoording van de vraag behandelt Hoofdstuk 2 de wijzen waarop het veronderstelde probleem is aangepakt in de verschillende landen door middel van beleid en wetgeving. Bij de beantwoording van deze deelvraag is onderscheid gemaakt tussen strafrecht, civielrecht en migratierecht. De benadering van gedwongen huwelijken vanuit het perspectief van deze drie rechtsgebieden vindt plaats met verschillende doelen en biedt verschillende mogelijkheden. Dit onderscheid structureert de discussie in Hoofdstuk 2.

De derde deelvraag luidt: welke cijfers zijn beschikbaar over gedwongen huwelijken in de verschillende landen en wat kan gezegd worden over de omvang en aard van het fenomeen gebaseerd op deze cijfers? Hoofdstuk 3 bespreekt enkele van de beperkt beschikbare cijfers over gedwongen huwelijken voor de vijf onderzochte landen.

De vierde deelvraag luidt: zijn er publieke debatten omtrent gedwongen huwelijken (geweest), zo ja, hoe zien deze er uit? Hoofdstuk 4 verschaft een schets van enkele punten die aan de orde komen in discussies over gedwongen huwelijken.

Methoden

Het materiaal werd verzameld en het rapport is geschreven tussen september 2008 en februari 2009. Zowel vraag 1 als vraag 4 werden beantwoord door gebruik te maken van wetenschappelijke artikelen en krantenstukken over debatten omtrent gedwongen huwelijken. Hetzelfde materiaal was bruikbaar voor beide vragen, omdat de vragen aan elkaar verbonden zijn. Vraag 1 gaat over definities van gedwongen huwelijk in publieke debatten en vraag 4 over de publieke debatten in het algemeen. Wegens de beperkte tijd die beschikbaar was, was het hier niet mogelijk een geheel inductie-

ve analyse uit te voeren door een steekproef te nemen uit kranten, beleidsdocumenten of parlementaire stukken en deze te analyseren. Daarom is gekozen voor een benadering waarbij wetenschappelijke artikelen over debatten over gedwongen huwelijken in de verschillende landen als uitgangspunt zijn genomen. Vervolgens zijn artikelen gezocht uit relevante periodes,⁴ meestal na het jaar 2000 met zoektermen als ‘gedwongen huwelijk’ en ‘debat’.

Voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag is gebruik gemaakt van bestaande wetenschappelijke literatuur, specifieke wetteksten, materiaal op het internet en tevens zijn juridische experts in interviews geraadpleegd. Vooral het materiaal op internet, zoals websites van ministeries, bleek zeer waardevol bij de beantwoording van deze deelvraag omdat veel van de meest recente beleidsontwikkelingen nog niet in de wetenschappelijke literatuur zijn beschreven. Ook de studie van de Raad van Europa (*Council of Europe, CoE*) over gedwongen huwelijken uit 2005 bleek een bijzonder belangrijke bron en referentiepunt in het onderzoek naar beleid.⁵

De derde onderzoeksvraag over cijfers werd beantwoord door gebruik te maken van het materiaal dat als achtergrondinformatie was verzameld over het onderwerp gedwongen huwelijken. Daarnaast werd informatie van NGO-websites gebruikt om relevante cijfers te vinden. Veel cijfers zijn ook verschenen in krantenartikelen over het onderwerp. De analyse en beoordeling van de cijfers is uitgevoerd door het gebruik van algemene statistische kennis en gezond verstand in plaats van specialistische wetenschappelijke kennis. Vooral dit laatste was van veel groter belang dan werd verwacht. In de meeste gevallen was de geleverde achtergrondinformatie zo beperkt dat geen feitelijke statistische kennis nodig was om de betekenis ervan te kunnen beoordelen. De vierde onderzoeksvraag werd beantwoord door gebruik te maken van dezelfde methoden en materialen als bij vraag 1. In de tekst proberen wij altijd te verwijzen naar de betreffende instituties, organisaties en wetten in de oorspronkelijke taal. Dit is echter niet altijd mogelijk omdat veel van het geraadpleegde materiaal, zoals wetenschappelijke artikelen, niet de oorspronkelijke namen hanteert.

Definitie van de centrale begrippen

Dit rapport gaat over gedwongen huwelijken in beleid en debatten en maakt gebruik van een aantal gecompliceerde concepten die nadere definitie behoeven: huwelijk (gearrangeerd, gedwongen, schijnhuwelijk), migrant, cultuur en religie. Al deze begrippen komen naar voren zowel in de debatten als in het beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken.

Het huwelijk is een sociaal-cultureel instituut en een wettelijke overeenkomst waarbij de sociaal-culturele en juridische dimensie enigszins elkaar overlappen. Sociaal-cultureel heeft het huwelijk in de wereld vele vormen die niet eenduidig definieerbaar zijn als ‘gedwongen’ of ‘niet-gedwongen / zonder instemming’. Gebruiken zoals bruidroof en gearrangeerd huwelijk vinden niet noodzakelijkerwijs plaats zonder instemming van de kant van de echtgenoten, en vaak is er sprake van een of andere vorm van impliciete of expliciete instemming.⁶ Dit neemt niet weg dat sommige huwelijksvormen instemming uitsluiten. Het heersende ideaal van het huwelijk in Westerse landen is het

⁴ “Relevante periodes” duidt op artikelen alleen uit de periode dat er in het betreffende land discussie is geweest omtrent gedwongen huwelijken, zoals rond grote parlementaire debatten.

⁵ Wij gebruiken de Nederlandse term “Raad van Europa” in de tekst, maar verwijzen naar het betreffende rapport met de term “CoE” of “Council of Europe” omdat het rapport in het Engels is verschenen.

⁶ Pasternak et al. (1997), p. 148-153.

zogenaamde *compassionate marriage*, dat wil zeggen een huwelijk gebaseerd op een voorafgaande romantische relatie tussen een man en een vrouw, waarbij partnerkeuze individueel en vrijwillig gemaakt wordt. In de afgelopen decennia is dit ideaal wereldwijd populair geworden en is het in verschillende contexten op verschillende wijzen toegeëigend.⁷ De geheel individuele partnerkeuze is misschien meer ideaal dan werkelijkheid. Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan de voortdurende, hoewel afnemende, homogamie in partnerkeuze (de meeste mensen trouwen nog altijd binnen hun eigen sociale klasse of religie),⁸ en de populariteit van verschillende vormen van partnerbemiddeling, zoals 'dating services' en het bestaan van de zogenaamde 'postorderbruiden'. Deze voorbeelden laten zien dat partnerkeuze ook in Westerse landen een sociaal proces is en niet alleen individuele keuze, hoewel het als zodanig wordt beschouwd.

Juridisch kan een huwelijk worden beschouwd als een contract dat zowel de echtgenoten als de staat betreft. In alle West-Europese landen waarop deze studie betrekking heeft is het huwelijk gelijk georganiseerd in het civielrecht en is het vanuit een juridisch oogpunt een contract in civielrechtelijke zin. Deze definitie van het huwelijk is gangbaar bij de autoriteiten, waardoor gewoonterechtelijke huwelijken, zoals het Koranische huwelijk onder moslims, niet worden erkend als wettelijke huwelijken, ondanks het feit dat deze huwelijken vaak wel juridisch geldig zijn in de landen van herkomst van veel migranten en hun kinderen. Als dergelijke huwelijken worden gedwongen, bestaat de mogelijkheid dat ze niet worden opgenomen in de definitie van een gedwongen huwelijk omdat ze niet worden beschouwd als een huwelijk in de wettelijke zin.

In deze studie komen drie huwelijksgerelateerde termen voor: gedwongen huwelijk, gearrangeerd huwelijk en schijnhuwelijk. In de literatuur is een gedwongen huwelijk gewoonlijk een huwelijk dat wordt gesloten zonder de volledige instemming van beide echtgenoten, waarbij een of andere vorm van psychische en / of fysieke dwang wordt uitgeoefend. Veel juridische experts die voor het onderzoek van de Raad van Europa uit 2005 werden geïnterviewd, noemden 'bedreiging' (*duress*) als het bepalende kenmerk van gedwongen huwelijken. Bedreiging of dwang kan dan fysieke geweld of psychische druk betekenen, maar wie deze dwang op wie toepast is niet altijd duidelijk. Uiteraard is gebruik van geweld een kwestie van perceptie. Mogelijk wordt bepaald gedrag van ouders door hun kind gezien als geweld, terwijl de ouders zelf het een onderdeel van ouderschap vinden. De perceptie van bepaald gedrag als geweld kan ook in de loop der tijd veranderen. Een gedwongen huwelijk is geen theoretische of empirische categorie die verwijst naar een bepaald type huwelijk of huwelijkscontractbreuk. Zoals Caestecker stelt, is het gedwongen huwelijk geen culturele praktijk die als recht wordt opgeëist door een minderheids- of meerderheidsgemeenschap.⁹ Evenmin is het een begrip met expliciete wettelijke inhoud.¹⁰

Gearrangeerd huwelijk is een term die verwijst naar een grote verscheidenheid van huwelijken omdat veel mensen ter wereld huwelijksgewoonten kennen waarbij het huwelijk een collectieve onderneming is.¹¹ In deze studie verwijst de term gearrangeerd huwelijk naar huwelijken van migranten waarbij de partnerkeuze is bemiddeld door de familie of door derden. De term 'gearran-

⁷ Wardlow & Hirsch (2006), p. 5.

⁸ Kalmijn (1998).

⁹ Caestecker (2005), p. 65.

¹⁰ CoE (2005), p. 21.

¹¹ Pasternak et al. (1997), p. 148-149.

geerd' wordt niet gebruikt voor huwelijken van de meerderheid van de bevolking, hoewel het Raad van Europa-rapport terecht stelt dat veel Westerse huwelijken plaatsvinden om een carrière te bevorderen of een verbintenis te vormen tussen rijke families, en dus ook als 'gearrangeerd' zouden kunnen worden gezien.¹² De redenen voor een dergelijk huwelijk kunnen lijken op de redenen voor sommige gearrangeerde huwelijken die ertoe dienen om verwantschapsbanden te versterken. In het materiaal dat voor deze studie is gebruikt, wordt de relatie tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken op verschillende wijzen gezien. Waar sommigen pleiten voor een duidelijk onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken,¹³ geven anderen er de voorkeur aan zowel gedwongen als gearrangeerde huwelijken te beschouwen als gearrangeerd, en gelokaliseerd op verschillend plaatsen op een continuüm tussen instemming en dwang.¹⁴ De Koning en Bartels onderscheiden vier vormen van huwelijk op een continuüm van een huwelijk uit eigen initiatief naar een volledig gearrangeerd huwelijk.¹⁵ Storms en Bartels benadrukken dat een simplistisch onderscheid tussen 'eigen keuze' en 'geen keuze' niet voldoet, omdat er in de werkelijkheid vaak sprake is van "een groot grijs gebied, waarbinnen de verschillende partijen strategieën hanteren om een huwelijk doorgang te verlenen dan wel te verhinderen."¹⁶

Een schijnhuwelijk is een huwelijk dat is aangegaan terwijl ten minste een van de echtgenoten geen permanent gemeenschappelijk leven beoogt.¹⁷ Het huwelijk wordt gesloten zodat een van de echtgenoten een verblijfsvergunning (en of nationaliteit) krijgt.¹⁸ Dit is vooral een rechtspolitieke categorie omdat het voornamelijk een probleem voor de staat vormt. De term 'schijnhuwelijk' is intrinsiek verbonden aan migratiebeleid omdat alleen huwelijken van buitenlanders met deze term aangeduid worden. Beleid tegen schijnhuwelijken is daarom tevens beleid tegen ongeoorloofde immigratie. Evenals een gedwongen of gearrangeerd huwelijk is een schijnhuwelijk niet altijd een dergelijk strikt te onderscheiden categorie als het op papier lijkt. Zoals D'hondt en Foblets aangeven, worden gedwongen huwelijken vaak afgedaan als schijnhuwelijken omdat moeilijk is te bewijzen dat er sprake is van dwang.¹⁹ Als deelnemers aan publieke debatten ertoe oproepen om een duidelijk onderscheid te maken tussen de verschillende soorten huwelijken, moet men daarom in gedachten houden dat een dergelijk onderscheid in de werkelijkheid niet zo duidelijk is te maken.

¹² CoE (2005), p. 17-18.

¹³ Bielefeldt (2005), p. 22-25.

¹⁴ An-Na'im (2000), p. 3.

¹⁵ 2005, p. 11.

¹⁶ 2008, p. 11.

¹⁷ Wij gebruiken hier de term 'schijnhuwelijk', omdat deze door de deelnemers in debatten wordt gehanteerd. Bij de keuze voor deze term moet opgemerkt worden dat 'schijnhuwelijken' eigenlijk niet bestaan. Volgens D'Oliveira (1998) is het schijnhuwelijk "een artefact" dat in het leven is geroepen door de wetgever en geen bestaan verschijnsel. Ten eerste is het huwelijk in juridische zin echt in tegenstelling tot wat het woord 'schijn' doet denken. Ten tweede, het feit dat het huwelijk alleen als schijn wordt aangemerkt indien de motieven ervoor met verblijf- en nationaliteitsstatus te maken hebben, betekent dat alleen huwelijken met een buitenlandse partner als schijnhuwelijk gezien kunnen worden. Alle andere huwelijken waarbij het vormen van een duurzame leefgemeenschap niet voorop staat, zoals een huwelijk om financiële redenen, worden niet meegenomen in de definitie.

¹⁸ Foblets & Vanheule (2006), p. 263-264. Dezelfde definitie wordt zowel in de Gezinsherenigingsrichtlijn (*Family Reunification Directive*) van de EU als in de Belgische wetgeving gebruikt.

¹⁹ D'hondt & Foblets (2002).

In alle onderzochte landen wordt een gedwongen huwelijk tot op zekere hoogte beschouwd als een zaak van migranten. Hoewel elk verkeer tussen plaatsen, indien er sprake is van min of meer permanent verblijf, als migratie kan worden gezien, verwijzen de termen migratie en migrant in deze studie naar internationale migratie. In alle landen van dit onderzoek wordt migratie van EU-burgers buiten beschouwing gelaten in debatten over migratie in het kader van gedwongen huwelijken. Dit betekent dat de term 'migrant' verwijst naar personen uit bepaalde niet-Europese landen zoals Turkije, Marokko, Pakistan of Mali. Als in Hoofdstuk 1 gedwongen huwelijk wordt gedefinieerd als een zaak van migranten, worden daarmee migranten bedoeld van buiten West-Europa. Zeggen dat migranten 'uit' een bepaald land komen, is verwarrend, omdat de term migrant ook gebruikt wordt voor de kinderen van migranten, en mogelijk zelfs voor hun kleinkinderen, die allemaal zijn geboren in het land van ontvangst. Uit het materiaal dat de basis vormt voor deze studie blijkt niet duidelijk wat wordt bedoeld: migranten of hun kinderen, hoewel aannemelijk is dat zowel migranten als hun kinderen met de term 'migrant' aangeduid worden.

Twee begrippen die verband houden met migratie zijn gezinshereniging en gezinsvorming. Deze termen hebben voornamelijk een juridische betekenis. Ze duiden bepaalde condities aan waaronder immigratie naar EU landen van buiten de unie wordt toegestaan. In het geval van gezinshereniging bestaat er een vastgelegde relatie, bijvoorbeeld een huwelijk, voorafgaand aan de immigratie terwijl in het geval van gezinsvorming de relatie in juridische zin pas na de immigratie ontstaat ook al kan hier in de praktijk ook vaak sprake zijn van reeds bestaande relaties of al gesloten huwelijken. In het onderhavige onderzoek is het niet mogelijk overal systematisch onderscheid aan te brengen tussen gezinshereniging en gezinsvorming. Het gaat hier immers om regels en beleid die relevant zijn voor het omgaan met gedwongen huwelijken, en in sommige landen zijn dit regels aangaande gezinshereniging, en in andere landen regels ten aanzien van gezinsvorming of allebei. In sommige landen, bijvoorbeeld België, is er een verschil tussen gezinshereniging en –vorming met betrekking tot gedwongen huwelijken. In andere landen, bijvoorbeeld Duitsland, zijn de regels met betrekking tot gedwongen huwelijken dezelfde voor gezinshereniging en –vorming. Wij hebben ervoor gekozen om beide termen te hanteren, afhankelijk de terminologie in het betreffende land. Als men het alleen over gezinshereniging heeft in het kader van aanpak van gedwongen huwelijken, zal die term ook in dit rapport gehanteerd worden. Hetzelfde geldt voor de term gezinsvorming.

Een andere term die vaak naar voren komt in verband met gedwongen huwelijken is cultuur. Dit woord verwijst gewoonlijk naar een min of meer samenhangend geheel van betekenissen en gedragspatronen die van de ene generatie naar de andere worden overgebracht.²⁰ In discussies over gedwongen huwelijken wordt het woord cultuur op een zeer specifieke wijze gebruikt. Het verwijst hier naar gewoonten en gedrag van migranten (zoals hierboven omschreven) die worden beschouwd als tegenovergesteld aan die van de meerderheidsbevolking. Razack betoogt dat Europeanen volgens henzelf geen cultuur hebben maar waarden, terwijl zij 'de anderen' zoals migranten zien als personen die een cultuur hebben en niet onafhankelijk daarvan kunnen optreden.²¹ Een term die met cultuur enigszins overlapt, is religie. Overigens komen verwijzingen naar religie slechts zijdelings voor in debatten over gedwongen huwelijken. Als het gaat over religie, gaat het meestal om de is-

²⁰ Kottak (2002).

²¹ Razack (2004), p. 147-148.

lam, die wordt gezien als de religie van migranten. In discussies omtrent gedwongen huwelijken worden 'religie' en 'cultuur' soms als synoniemen gebruikt.

Na deze uiteenzetting van de achtergrond van dit onderzoek en de bijbehorende centrale begrippen, zal het volgende hoofdstuk zijn gericht op definities van gedwongen huwelijk in de verschillende landen.

HOOFDSTUK 1

DEFINITIES VAN GEDWONGEN HUWELIJK

In de Introductie zijn enkele problemen aan de orde geweest met betrekking tot het definiëren van het begrip ‘gedwongen huwelijk’. Dit hoofdstuk laat zien hoe met het definiëren van gedwongen huwelijken in de verschillende landen wordt omgegaan. Wat betreft beleid, heeft de term ‘gedwongen huwelijk’ geen expliciete inhoud; het is evenmin een wettelijke term.²² Het begrip kan daarom verschillende verschijnselen in de sociale werkelijkheid aanduiden. Maar de wettelijke initiatieven die al dan niet worden genomen om gedwongen huwelijken tegen te gaan, ontstaan niet in een vacuüm; ze worden vaak voorafgegaan door zowel politieke als meer algemene maatschappelijke debatten. Voordat er juridische stappen worden ondernomen, wordt het object van overheidsingrijpen vaak gedefinieerd als problematisch.

Dit hoofdstuk behandelt de manieren waarop gedwongen huwelijken worden benaderd en gedefinieerd in discussies (meestal in de media) over het onderwerp. De centrale vraag daarbij is: wat zijn de definities van gedwongen huwelijk in debatten over het onderwerp in de verschillende landen? Elke paragraaf is gericht op een bepaald land en probeert licht te werpen op de deelnemers aan de discussie en de centrale thema’s waarbinnen het gedwongen huwelijk wordt bediscussieerd. Dit hoofdstuk is gebaseerd op hetzelfde materiaal als Hoofdstuk 4; wetenschappelijke artikelen over debatten over gedwongen huwelijken vormen het uitgangspunt. Daarnaast zijn krantenartikelen gebruikt. Benadrukt moet worden dat het resultaat de indruk is van de onderzoekers, gebaseerd op het materiaal, maar geen volledige en alomvattende representatie vormt van alle debatten en standpunten. Deze indrukken zullen nader worden uitgewerkt in Hoofdstuk 4.

1.1 BELGIË: GEDWONGEN HUWELIJK ALS SCHIJNHUWELIJK

Het gedwongen huwelijk is onderwerp geweest van enige discussie in de media en de politiek sinds eind jaren negentig. De deelnemers aan de debatten zijn vooral politici, vaak van de socialistische partij SPa, en hoog opgeleide migranten zoals Mimount Bousakla, eveneens een politicus van de SPa, en de psychologe Sultan Balli. Frank Caestecker stelt dat de term huwelijksmigratie in debatten over dit onderwerp in België vaak als synoniem wordt gebruikt voor zowel gearrangeerde als gedwongen huwelijken. Dergelijke debatten gaan er impliciet vanuit dat huwelijksmigratie altijd mannen in de migrantengemeenschap betreft die hun dochters dwingen of manipuleren om met iemand te trouwen, waardoor wordt ontkend dat ook mannen tot een huwelijk kunnen worden gedwongen en dat ook vrouwen kunnen dwingen.²³

Wat opvalt aan de Belgische benadering van gedwongen huwelijken is dat er vaak verband wordt gelegd met huwelijksmigratie en vooral met schijnhuwelijken, dat wil zeggen huwelijken die plaatsvinden om een verblijfsvergunning voor België te verkrijgen. Omdat het Belgische beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken vooral heeft plaatsgevonden in het kader van migratie, is het ge-

²² CoE (2005), p. 7.

²³ Caestecker (2005), p. 86.

rechtvaardig te zeggen dat gedwongen huwelijken zowel in de debatten als in het beleid worden gedefinieerd als een migratie- en migrantenprobleem.

In aanmerking nemend dat gedwongen en schijnhuwelijken vaak in één adem worden genoemd in België, zien degenen die publiekelijk over het onderwerp spreken kennelijk een sterk verband tussen de twee te zijn. Dit verband is ook het uitgangspunt in het beleid voor de oprichting van zogenoemde *Cellen schijnhuwelijk* die als taak hebben het assisteren van de burgerlijke stand in het aanpakken van zowel gedwongen als schijnhuwelijken. De definitie waarbij gedwongen huwelijken verbonden worden aan schijnhuwelijken, wordt niet door iedereen geaccepteerd. Sommige deelnemers aan de debatten, met als een van de meest zichtbare de psychologe Sultan Balli, zelf van Turkse afkomst, hebben het in een adem noemen van gedwongen, gearrangeerde en schijnhuwelijken bekritiseerd. Ook de tendens om het probleem vervolgens door middel van migratiemaatregelen aan te pakken wordt door Balli veroordeeld.²⁴

Sommige politici die pleiten voor criminalisering²⁵ van gedwongen huwelijken benadrukken dat gedwongen huwelijken een probleem zijn omdat ze een schending vormen van de mensenrechten van degenen die gedwongen worden.²⁶ Toch worden gedwongen huwelijken meestal vanuit het oogpunt van huwelijksmigratie bekeken. Daardoor zijn de groepen die met de definitie worden aangeduid migranten, vooral Turkse en Marokkaanse. Zogenaamde 'postorderbruiden' die naar België komen om met een autochtone Belgische man te trouwen, bijvoorbeeld, worden niet genoemd bij het bespreken van huwelijksmigratie.²⁷ Door huwelijksmigratie door andere dan Marokkaanse en Turkse migranten buiten het debat te houden, worden zowel huwelijksmigratie als gedwongen huwelijken impliciet gedefinieerd als problemen van deze twee migrantengroepen.

Omdat huwelijksmigratie in zijn geheel geproblematiseerd wordt, en niet alleen in gevallen waarin het tot gedwongen huwelijk leidt, zou het logisch zijn om geen onderscheid te maken tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken. Beide betreffen immers migranten en beide betreffen hetzelfde soort migratieverkeer. Maar politici, zoals de minister van Justitie Laurette Onkelinx van de socialistische partij SP, hebben publiekelijk benadrukt dat strafbaarstelling van gedwongen huwelijken niet is bedoeld om gearrangeerde huwelijken, die niet per definitie problematisch zijn, aan te pakken.²⁸ Dit lijkt erop te duiden dat huwelijksmigratie toch niet een probleem is in het geval van gear-

²⁴ De Standaard, 5 juli 2004, Importhuwelijken bemoeilijken de integratie van migranten; De Standaard, 8 juli 2006, Bang voor de zomervakantie.

²⁵ In veel landen is criminalisering onderwerp van verhit debat geweest. In dit hoofdstuk en in Hoofdstuk 4 wordt de minder precieze term 'criminalisering' gebruikt in plaats van 'strafbaarstelling' die in Hoofdstuk 2 over beleid en juridische maatregelen wordt gehanteerd. In de debatten zijn de ideeën over wat precies strafbaar moet worden gesteld en op welke manier zeer divers en zeker niet voor iedereen duidelijk. De enigszins vage term 'criminalisering' duidt deze diversiteit beter aan dan de specifiekere term van 'strafbaarstelling'. De term 'strafbaarstelling' wordt hier wel gebruikt wanneer er sprake is van discussie rondom een specifiek initiatief tot een wet.

²⁶ Dit rapport gebruikt de term 'criminalisering' als het gaat om debatten waarin niet geheel duidelijk is welke strafrechtelijke maatregelen de participanten in een debat voorstellen. Vaak is men 'vóór criminalisering' zonder dat duidelijk is wie, wat of welke handelingen strafbaar zouden moeten worden. De meer precieze termen 'strafbaarstelling' en 'strafbaar stellen' dienen voorkeur in de beschrijving van beleid waarin dit wel duidelijk is.

²⁷ Caestecker (2005), p. 85-98.

²⁸ De Standaard, 10 maart 2006, Voortaan twee jaar cel voor gedwongen huwelijken?

rangeerde huwelijken, terwijl Belgische politici aan de andere kant huwelijksmigratie altijd problematisch vinden. In de Belgische discussies over gedwongen huwelijken lijkt het tegengaan van huwelijksmigratie het belangrijkste onderwerp van debat te vormen binnen het bredere kader van migratie.

1.2 FRANKRIJK: GEDWONGEN HUWELIJK ALS BEDREIGING VAN *LAÏCITÉ*

Om de debatten omtrent gedwongen huwelijken te kunnen begrijpen, is enige achtergrondkennis van de notie van *laïcité* nodig omdat deze een centrale rol speelt in veel maatschappelijke debatten die te maken hebben met moslimmigranten, zoals die over gedwongen huwelijken. Het begrip *laïcité* is een typisch Franse aangelegenheid die moeilijk, zo niet onmogelijk, te vertalen is. Het houdt een strikte scheiding van kerk en staat in, dat wil zeggen dat de kerk geen politieke macht mag uitoefenen en de staat geen religieuze. Voor de burger, de *citoyen*, houdt dit in dat religieuze uitingen thuishoren in de privésfeer en niet in het publieke domein.²⁹ Het belang en betekenis van de notie van *laïcité* wordt geïllustreerd door de commotie die er bestaat rondom het dragen van een hoofddoek op scholen, een praktijk die als religieus wordt beschouwd en die de overheid wil verbieden. Volgens Roy staat de notie van *laïcité* op gespannen voet met alle religie, maar in het bijzonder met islam en moslims. Hij vermoedt dat deze bijzondere afkeer te maken heeft onder andere met de veronderstelde banden tussen migranten, islam en pro-Palestijnse en anti-Israëlische houdingen onder migranten en met de associatie van islam met gevaarlijk fundamentalisme. De islam als een bedreiging voor de *laïcité* wordt in Frankrijk vereenzelvigd met migranten in het algemeen, en hun gebruiken, die niet per se iets te maken hebben met religie.³⁰ Dit is ook het kader waarbinnen de Franse definities van gedwongen huwelijken het best begrepen kunnen worden; gedwongen huwelijken worden gezien als een gebruik van moslimmigranten en daarmee enigszins vereenzelvigd met de islam die als bedreigend wordt gezien voor de *laïcité*. Terwijl de notie van *laïcité* eigenlijk alleen de verbanning van religie uit het openbare leven aanduidt, wordt hij in debatten omtrent islam en de veronderstelde islamitische gebruiken een begrip dat ook op gespannen voet staat met andere culturen dan de Franse.

Het *Rapport de la commission de la nationalité* waarin de bevindingen van de *la commission de la nationalité* (nationaliteitscommissie) in 1988 werden gepresenteerd, stelde dat moslims de principes van het Republiek, en dan vooral het seculiere karakter ervan, moeten respecteren en dat hun culturele praktijken en ideeën zoals polygamie, ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en gearrangeerde huwelijken onverenigbaar waren met de Franse waarden.³¹ Daarmee werden verschillende voor de overheid onwenselijke sociale verschijnselen, zoals polygamie, als cultureel gedefinieerd. Deze definitie is tevens aanwezig in hoe de overheid gedwongen huwelijken ziet. De culturele problematisering van gedwongen huwelijken komt naar voren in hoe de *Haut Conseil à l'Intégration*, HCl,³² deze

²⁹ Gunn, (2004).

³⁰ (2006), p. 7-19.

³¹ Long (1988). Deel I, p.24 / Deel II, p. 87. De commissie was ingesteld om na te denken over mogelijke hervormingen van nationaliteitswetten.

³² Vertaling: Hoge Raad voor Integratie, dit is het overheidsorgaan die zich bezighoudt met migratie en migranten.

beschouwt. De HCI definieert gedwongen huwelijk als een huwelijk waarbij de echtgenoot gewoonlijk een oudere man is en door de familie is gekozen vanwege zijn geloof, familie of etnische achtergrond, dat wil zeggen zijn culturele achtergrond.³³ Veel politici zien gedwongen huwelijken als een uitdaging voor de Republiek en haar principes.³⁴

Het vraagstuk van gedwongen huwelijken is in Frankrijk sinds ongeveer 2002 onderwerp van publieke aandacht. Het wordt besproken door ambtenaren, intellectuelen en NGO's die vrouwenrechten verdedigen.³⁵ In de publiciteit heeft het onderwerp zowel in de pers als in de politiek aan aandacht gewonnen. Gedwongen huwelijken worden door de meeste deelnemers aan debatten gedefinieerd als een kwestie die vooral jonge vrouwelijke migranten raakt, voornamelijk uit Afrikaanse migrantengemeenschappen. De HCI stelt dan ook dat gedwongen huwelijken jonge meisjes betreffen in de leeftijd vanaf 10-12 jaar uit migrantengemeenschappen zoals die van Mali, Mauritanië, Senegal en Noord-Afrika in het algemeen.³⁶ Het is duidelijk dat gedwongen huwelijken worden beschouwd als kwestie van gender, omdat ervan wordt uitgegaan dat ze alleen meisjes betreffen. De aandacht van het Franse beleid heeft zich dan ook gericht op deze groep (zie Hoofdstuk 2 voor details). Met 'betreffen' bedoelen wij in dit kader dat deze groep meisjes wordt gedefinieerd als slachtoffer van gedwongen huwelijken, en de slachtoffers zijn degenen aan de hand van wie het verschijnsel wordt gedefinieerd.

In Frankrijk worden gedwongen huwelijken beschouwd als een gendergerelateerd probleem dat jonge meisjes betreft en de oorzaak van het probleem wordt gelegd in de cultuur van migranten waarvan religie deel uitmaakt.

1.3 DUITSLAND: GEDWONGEN HUWELIJK ALS CULTURELE SCHENDING VAN MENSENRECHTEN

In Duitsland zijn de deelnemers aan de debatten over gedwongen huwelijken intellectuelen (zoals filosofen), politici en voorstanders van vrouwenrechten met een Turkse achtergrond. In deze debatten wordt een gedwongen huwelijk vaak gedefinieerd als een schending van mensenrechten. Heinrich Bielefeldt en Petra Folmar-Otto, twee filosofen die dominant zijn in intellectuele debatten over de multiculturele maatschappij, en de Berlijnse NGO *Papatya* voor migrantenvrouwen benadrukken dat het dwingen tot een huwelijk een schending van mensenrechten is. Behalve in het kader van mensenrechten, wordt het gedwongen huwelijk ook bediscussieerd in het bredere kader van huiselijk geweld, vooral bij overheidsorganen. Dit blijkt uit de aanpak van zowel NGO's als overheidsinstanties die te maken hebben met gedwongen huwelijken. Zij organiseren namelijk voorlichting,

³³ Haut Conseil A l'integration (2003), pp. 63-64.

³⁴ Le Figaro, 3 oktober 2003, La barbarie dans la République, Répudiations, mutilations, mariages forcés; Le Figaro, 2 oktober 2003, Polygamie, mariages forcés, excision: un défi pour la République; Le Figaro, 14 december 2005, Nouvelle dénonciation de la polygamie: waarin Chantal Brunel, een lid van het parlement voor de UPM, zei: "La polygamie est pour l'épouse un mariage forcé, donc une violence incontestable" (polygamie is voor de echtgenote een gedwongen huwelijk, dus ontegenzeggelijk een geweldsdaad).

³⁵ NGO = niet-gouvernementele organisatie.

³⁶ Haut Conseil A l'integration (2003), pp. 63-64.

advies en hulp voor beide problemen; huiselijk geweld en gedwongen huwelijken.³⁷ Aan gender of leeftijd van de slachtoffers wordt niet expliciet gerefereerd.

Debatten omtrent gedwongen huwelijken hebben ook een duidelijke culturele dimensie. Een gedwongen huwelijk wordt beschouwd als een ongewenst element in “de” cultuur van migranten.³⁸ Het wordt voornamelijk gezien als een probleem voor de integratie van migranten in de maatschappij, waarbij integratie op zijn minst gedeeltelijk een cultureel proces is dat inhoudt dat migranten dit deel van hun cultuur achter zich laten. “Dit deel” verwijst dan naar het bestaan van gedwongen huwelijken. Deze culturele dimensie richt zich dus vooral op migranten. In Duitse debatten over multiculturalisme en *Leitkultur* bestaat een spanning tussen het accepteren en omarmen van een verscheidenheid aan culturen, en dus multiculturalisme, en het definiëren van een culturele hiërarchie waarin het idee van de Duitse cultuur voorop staat (*Leitkultur*). Binnen dit kader vormt het gedwongen huwelijk een culturele kwestie.³⁹ Dit wekt de indruk dat gedwongen huwelijken een culturele praktijk zouden zijn, zoals het dragen van een hoofddoek, maar in de bronnen, die voor dit rapport zijn gebruikt, is niemand in Duitsland of in andere onderzochte landen gevonden die het recht op het dwingen tot een huwelijk wil opeisen. Tegenover de algemene veroordeling van gedwongen huwelijken staan zodoende geen leden van migrantengemeenschappen die het recht tot dwingen tot een huwelijk zouden opeisen.

Het onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken is expliciet behandeld door sommige deelnemers aan de discussies over dit onderwerp. Aan de ene kant staan voorstanders van vrouwenrechten zoals Necla Kelek, die beide definieert als uitingen van een patriarchale mentaliteit en hetzelfde sociale systeem. Aan de andere kant bepleiten veel betrokkenen bij het debat zoals Gaby Strassburger, hoogleraar sociaal werk die onderzoek doet naar migratie, een strikte scheiding tussen beide, waarbij gearrangeerde huwelijken niet noodzakelijkerwijs een probleem vormen.⁴⁰ Al met al bestaat er spanning en overlap tussen definities van gedwongen huwelijken als een kwestie van mensenrechten, een kwestie van huiselijk geweld en een culturele aangelegenheid. Ook al sluiten deze drie definities elkaar niet uit, staan ze op gespannen voet met elkaar omdat het benadrukken van het belang van universele mensenrechten haaks staat op culturele specificiteit en de definitie van gedwongen huwelijken als een culturele aangelegenheid.

1.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: GEDWONGEN HUWELIJK ALS EEN COMPLEXE PRAKTIJK

In het Verenigd Koninkrijk nemen politici en vertegenwoordigers van NGO's deel aan de publieke debatten over gedwongen huwelijken. Vrouwenrechtenorganisaties hebben veel invloed gehad, maar ook organisaties van de Aziatische en moslimgemeenschappen in het algemeen hebben deelgenomen aan de discussies over dit onderwerp. Aangezien veel (Zuid-)Aziatische migranten moslims zijn, is er overlap tussen deze organisaties. Van alle onderzochte landen lijkt het Verenigd Koninkrijk het enige land waar in de publieke sfeer meer begrip bestaat voor de complexiteit van gedwongen

³⁷ Nationaler Integrationsplan (2008), p. 166.

³⁸ Cultuur lijkt hier opgevat te worden als iets dat alleen migranten betreft en gelijk voor alle migranten is. De notie van “de” cultuur betekent immers dat er maar één cultuur is.

³⁹ Zie: Carle (2007) en Hoofdstuk 4 voor een nadere uitwerking van deze discussie.

⁴⁰ Bielefeldt/Folmar-Otto (2007), pp. 15-16.

huwelijken. In de andere landen is die complexiteit ook aanwezig in de diverse perspectieven op gedwongen huwelijken, maar er is niet één perspectief dat deze diverse ideeën probeert te combineren. De *Forced Marriage Unit*, de speciale afdeling van de *Foreign and Commonwealth Office*, FCO (het ministerie van Buitenlandse Zaken) die is opgezet om het probleem effectief aan te pakken, definieert een gedwongen huwelijk eenvoudig als: “a marriage conducted without the valid consent of one or both parties, where duress is a factor”.⁴¹ Dit is een gender- en etnisch neutrale benadering van het onderwerp.

Daarnaast hebben gedwongen huwelijken in Britse definities doorgaans een zogenoemde “overseas dimension”, dat wil zeggen dat men erkent dat het typisch verkeer over staatsgrenzen omvat.⁴² Dit blijkt al uit de expliciete aandacht in overheidsrapporten en beleid voor het feit dat een deel van het verschijnsel zich in het buitenland afspeelt. In principe betekent de term *overseas* hetzelfde als ‘in of naar het buitenland’, maar in de specifieke context van het Verenigd Koninkrijk lijkt deze term vooral de landen van het Gemenebest aan te duiden. Waarschijnlijk komt dit door het feit dat de meerderheid van migranten afkomstig is uit de landen van het Gemenebest, en daarmee gaat het in gevallen van gedwongen huwelijk vaak ook om deze landen. Het meetellen van dit verkeer is uitzonderlijk vergeleken met de andere onderzochte landen, waarvan de meesten gedwongen huwelijk wel als een kwestie van migratie beschouwen. Zij leggen de nadruk daarbij op het handhaven van de staatsgrens; de discussie draait dan meestal om het beperken van migratie. Maar volgens de FCO vereisen gedwongen huwelijken een beleid dat de nationale context overschrijdt.⁴³ Deze bijzondere aandacht voor de overzeese dimensie heeft mogelijk te maken met het koloniale verleden van het Verenigd Koninkrijk. Ten eerste bevorderen de administratieve structuren binnen de Gemenebest het ontstaan van een overzeese dimensie in het beleid omdat de structuren in de landen van het Gemenebest op elkaar lijken. Ten tweede delen de Gemenebestlanden hetzelfde wetsysteem, de Engelse wet. Hoe dit feit het beleid met betrekking tot het buitenland bevordert, toont de recente zaak van Humayra Abedin aan, die in de Inleiding al werd genoemd. Zij was in staat terug te keren naar Londen na een gerechtelijk bevel van de *High Court* in Londen tegen haar ouders dat inhield dat Abedin niet tegen haar wil uit Verenigd Koninkrijk kon worden verplaatst. Het bevel werd in overweging genomen door de lokale rechtbank in Bangladesh.⁴⁴ Ten derde zijn zowel de Britse nationale identiteit als het buitenlandse beleid gebaseerd op actieve bemoeienis buiten het land. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de trots die er bij sommigen bestaat voor het Britse Imperium. Terwijl de populaire noties van ‘Engels zijn’ nationalistisch van aard zijn en zich vooral op Engeland richten, is het meer algemene idee over Britsheid gebaseerd op Groot-Brittannië als een universele actor die zich inzet voor de beschaving van de rest van de wereld.⁴⁵

De Britse gerichtheid op het buitenland betekent dat gedwongen huwelijken in politieke discussies en krantenberichten in verband worden gebracht met migranten. De focus op migranten heeft geleid tot een tendens om gedwongen huwelijken te beschouwen als een culturele kwestie. Vooral sommige politici, vooral de voormalige *Home Secretary* (Minister van Binnenlandse Zaken) David

⁴¹ FCO and Home Office (2006). *Forced Marriage: A Wrong Not a Right*, p. 1.

⁴² FCO (2000a).

⁴³ FCO (2000a).

⁴⁴ BBC News, 17 december, 2008. Freed doctor forced into marriage.

⁴⁵ MacPhee / Poddar, (2007).

Blunkett, hebben gedwongen huwelijken gedefinieerd als een probleem dat is veroorzaakt door een gebrek aan “British values” (Britse waarden) bij migranten.⁴⁶ Zij hebben het idee dat gedwongen huwelijken zullen verdwijnen als migranten meer geïntegreerd raken in de Britse maatschappij.

Vrouwenrechtenorganisaties die invloed hebben gehad in debatten aangaande gedwongen huwelijken, zoals de *Southall Black Sisters* (SBS), hebben een meer gendergevoelige visie op het probleem voorgesteld in plaats van zich eenvoudig te richten op migranten en cultuur. Hannana Siddiqui, de beroemdste vertegenwoordigster van de SBS, heeft gepleit om gedwongen huwelijken te beschouwen als onderdeel van een groter probleem, namelijk het bestaan van patriarchale sociale systemen waartegen iedereen stelling zou moeten nemen.⁴⁷ Rahila Gupta, een beroemde schrijfster en commentator op het gebied van gedwongen en gearrangeerde huwelijken, stelt dat zowel gearrangeerde als gedwongen huwelijken zijn gebaseerd op dezelfde soort patriarchale logica en voortkomen uit dezelfde sociale structuur.⁴⁸ Hoewel de meeste mensen waarschijnlijk een dergelijke sociale structuur associëren met migrantengemeenschappen, is hier geen sprake van een simpele gelijkstelling van gedwongen huwelijken met “de cultuur van anderen”. Deze gendergevoelige visie op gedwongen huwelijken is anders dan dergelijke culturalisering van het verschijnsel, omdat de nadruk hier ligt op de werking van macht door gender. Gedwongen huwelijken worden dus niet verklaard als een onderdeel van een bepaalde cultuur. Feit blijft echter dat het, door de complexiteit van de zaak, moeilijk onderscheid is te maken tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken. Daarom worden deze termen in de visie van vrouwenrechtenorganisaties bijna als synoniemen gebruikt.

Vertegenwoordigers van de Aziatische gemeenschap en moslim organisaties hebben benadrukt dat gedwongen huwelijken geen onderdeel vormen van hun cultuur of geloof en dat de islam sterk is gekant tegen dergelijke praktijken.⁴⁹ Dit laatste standpunt wordt gedeeltelijk gedeeld door de meerderheid van journalisten en politici die over het onderwerp spreken omdat ook zij verschillen tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken benadrukken, waarbij gearrangeerde huwelijken een legitieme culturele praktijk vormen en gedwongen huwelijken het probleem.⁵⁰ De definitie van gedwongen huwelijk als een symptoom van een groter probleem, dat wil zeggen, de gendergevoelige visie van de vrouwenrechtenorganisaties staat op gespannen voet met de definitie ervan als een anomalie, de visie dat gedwongen huwelijken de uitzondering zijn en niet breed worden geaccepteerd.

Meer recent is er een verschuiving geweest van het definiëren van gedwongen huwelijken als een culturele of migrantenkwestie naar het beschouwen ervan als onderdeel van een breder spectrum van huiselijk geweld. Vooral vrouwenrechtenorganisaties hebben dit perspectief bepleit omdat de behandeling van gedwongen huwelijken als iets dat losstaat van huiselijk geweld zou uitmonden in het culturaliseren van deze praktijk, terwijl vele gezinnen, ook van niet-migrant, lijden onder geweld en alle huiselijke geweld gelijke aandacht zou moeten krijgen. Rahila Gupta, van de SBS, stelt

⁴⁶ Razack (2004), p. 154.

⁴⁷ Siddiqui (2005).

⁴⁸ The Guardian, 3 oktober 2003, A veil drawn over brutal crimes: The focus on ‘honour killing’ as a special case outside the boundaries of domestic violence risks promoting a racist agenda.

⁴⁹ The Guardian, 4 april 1996, A marriage made in hell; The Independent, 23 juli 1998; The Guardian, 5 augustus 1999, Focus on forced Asian marriages.

⁵⁰ The Independent, 4 november 1996, She thought it was just a holiday; The Independent, 23 juli 1998, Letter: Islamic marriage; The Independent, 25 maart 2005, Our complacency has led to atrocities; The Guardian Unlimited, 16 maart 2006, Syal launches forced marriages campaign.

zelfs dat het anders behandelen van eerwraak of gedwongen huwelijken slechts een racistische agenda zal bevorderen waarbij deze praktijken worden gebruikt om migranten in diskrediet te brengen.⁵¹ Britse definities van gedwongen huwelijken worden gekenmerkt door hun verscheidenheid en door de erkenning dat het onderwerp zeer complex is.

1.5 ZWITSERLAND: GEDWONGEN HUWELIJK ALS EEN JURIDISCH PROBLEEM

Al met al zijn de meeste publieke uitspraken over gedwongen huwelijken in Zwitserland ofwel door politici in het parlement gedaan ofwel in het kader van politieke handelingen over het onderwerp (zie Hoofdstukken 2 en 4 voor een nadere bespreking). Tegen deze achtergrond is het begrijpelijk dat gedwongen huwelijken in de Zwitserse debatten vooral worden gedefinieerd als een juridisch probleem. Doordat de politici de boventoon voeren, is het logisch dat zij focussen op de manieren waarop de overheid het probleem zou kunnen aanpakken, en dan liggen juridische maatregelen voor de hand. Enigszins vergelijkbaar met Frankrijk, waar het gedwongen huwelijk wordt beschouwd als een uitdaging van het bestaan van de Republiek, wordt het probleem in veel Zwitserse discussies over het onderwerp gedefinieerd in verhouding tot de staat. Gedwongen huwelijken worden beschouwd als een probleem dat regeringsinterventie vereist, en dan ligt de focus op welke vorm deze interventie zou moeten aannemen. Vooral juridische experts zijn echter van mening dat wetgeving niet de goede manier is omdat het probleem ligt bij het identificeren van de slachtoffers, niet bij het publiekelijk aanpakken van gedwongen huwelijken.⁵² In deze visie op gedwongen huwelijken worden ze beschouwd als een geheime praktijk. Men zou hier een parallel kunnen zien met de manier waarop huiselijk geweld wordt beschouwd: als iets dat plaatsvindt achter gesloten deuren en ongekend is door anderen.

Dit gezegd zijnde, juridische discussies vinden niet plaats in een sociaal vacuüm. Voordat de overheid kan ingrijpen in het leven van haar burgers, wordt het object van interventie eerst gedefinieerd als een probleem. In het geval van gedwongen huwelijken gebeurt dit in de Zwitserse context door twee onderling verbonden probleemdefinities. Ten eerste wordt gedwongen huwelijk beschouwd als een schending van fundamentele mensenrechten, zoals het recht op zelfbeschikking en de gelijkheid van mannen en vrouwen. Karin Keller-Sutter, de *Justizministerin* (Minister van Justitie) zegt dat gedwongen huwelijk indruist tegen grondrechten als het recht op vrijheid en het recht op zelfbeschikking, alsook tegen de gelijkheid van mannen en vrouwen.⁵³ Ten tweede wordt een gedwongen huwelijk ook gezien als een cultureel probleem. Forster, een van de meest uitgesproken voorstanders van expliciete strafbaarstelling, stelt dat een gedwongen huwelijk haaks staat op “onze westerse waarden” zoals het idee van gelijkheid tussen mannen en vrouwen.⁵⁴ Dit betekent dat gedwongen huwelijken een ‘niet-westerse’ praktijk vormen, hoewel ze in feite ook plaatsvinden in westerse landen. Thibault, van de Franstalige NGO *Surgir*, benadrukt dat een gedwongen huwelijk

⁵¹ The Guardian, 3 oktober 2003.

⁵² Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2005, Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern.

⁵³ Tagblatt, 26 mei 2006, Das hat Signalwirkung.

⁵⁴ Blocher, C., Asylpolitik auf der harten Linie. Neue Zürcher Zeitung, 8 maart 2005. Vertaald: [...] een gedwongen huwelijk is strijdig met zowel grondrechten zoals het recht op vrijheid en het recht op zelfbeschikking, als met de gelijkheid tussen mannen en vrouwen.

niet iets is dat alleen plaatsvindt binnen moslimfamilies; het is geen religieus onderwerp maar een culturele praktijk.⁵⁵ Hiermee doelt Thibault erop dat gedwongen huwelijken ook voorkomen onder migranten uit voormalige Jugoslavië en voormalige Sovjetrepublieken.

In de Zwitserse publieke debatten lijkt de factor gender niet erg prominent. Onder NGO's daarentegen, vooral bij de in Lausanne gevestigde Franssprekende *Surgir*, is het onderwerp gedwongen huwelijk ingebed in een breder kader van cultureel bepaald geweld tegen vrouwen, zoals de steniging die in sommige islamitische landen wordt gebruikt als straf voor seksuele ontrouw van vrouwen, of vrouwenbesnijdenis, die door de organisatie genitale verminking van vrouwen wordt genoemd.⁵⁶ In Zwitserland wordt het gedwongen huwelijk beschouwd als een probleem dat voortkomt uit de migrantencultuur, en dat aangepakt moet worden door middel van juridische interventie.

1.6 CONCLUSIE: EEN DEFINITIEPROBLEEM

Hoewel de meeste mensen wel intuïtief een idee hebben van wat een gedwongen huwelijk is, is het moeilijk het op een zinvolle manier te definiëren. De verschillende onderzochte landen hebben diverse, overlappende manieren om het probleem te beschouwen. Het conceptuele gebrek aan helderheid bij het onderscheiden van gedwongen huwelijken van andere huwelijken en fenomenen, zoals migratie, is het duidelijkst in België maar zeker ook een kwestie in de andere onderzochte landen bijvoorbeeld als het onderscheid tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken wordt besproken. Op zich is het conceptueel wel mogelijk om migratie en gedwongen huwelijken uit elkaar te houden, maar de discussies over beide onderwerpen lopen door elkaar heen. Een dergelijk gebrek aan helderheid kan betekenen dat discussies over gedwongen huwelijken eigenlijk discussies over iets anders zijn: zoals de multiculturele maatschappij, migratie of genderverhoudingen. En omdat vaak een verband wordt gelegd met bepaalde migranten, zoals Turken en Marokkanen, en nooit met huwelijkspraktijken van de meerderheid van de bevolking, lijkt het alsof gedwongen huwelijken gedeeltelijk worden besproken als een middel om de positie van migranten te problematiseren. In alle onderzochte landen bestaan verschillende manieren om gedwongen huwelijken te verbinden met cultuur, en deze overlappen enigszins met de definities van gedwongen huwelijk als een migrantenkwestie. Deze zijn mogelijk problematisch omdat gedwongen huwelijken worden gelijkgesteld met culturele praktijken zoals het dragen van een sluier, ook al zijn ze voor zover uit het materiaal van deze studie blijkt, nergens een geaccepteerde praktijk voor wie dan ook. De volgende hoofdstukken illustreren de wijzen waarop deze verschillende definities van gedwongen huwelijken uitvloeisels zijn van, en resulteren in, verschillende soorten beleid, cijfers en debatten over het onderwerp.

⁵⁵ Tagblatt, 7 december 2006, Die Spitze eines Eisbergs.

⁵⁶ http://www.surgir.ch/us/fondation_surgir/, 11 december 2008. Een andere, in wetenschappelijke teksten meer gangbare, benoeming voor genitale verminking van vrouwen is 'vrouwenbesnijdenis'.

HOOFDSTUK 2

WETGEVING EN BELEID MET BETREKKING TOT GEDWONGEN HUWELIJKEN

Dit hoofdstuk is gericht op nationale wetgeving en beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken. Gedwongen huwelijken hebben niet alleen publieke aandacht gekregen in de bestudeerde landen, maar hebben ook politici en wetgevers voor een uitdaging gesteld. Het doel van dit hoofdstuk is het verschaffen van een zo breed mogelijk en actueel overzicht van de juridische ontwikkelingen in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland, evenals de context van deze ontwikkelingen in de verschillende landen. Daarom zullen niet alleen de verschillende juridische oplossingen voor geconstateerde problemen worden beschreven, maar ook de achtergronden en andere invloeden. Aan het eind van het hoofdstuk zal een vergelijking worden gemaakt. Daarnaast worden de wettelijke maatregelen in deze vijf landen vergeleken met de respectieve aanbevelingen van de Raad van Europa in haar studie uit 2005.⁵⁷

Op basis van juridische en wetenschappelijke documenten zullen voor ieder land de volgende vragen worden beantwoord.

- Welke algemene juridische benadering is gekozen? Wat is de doelgroep? Wat is de aard van de juridische instrumenten: preventie, bescherming of sanctionering?
- Welke definitie vormt de basis voor de strafrechtelijke of civielrechtelijke benadering? Op welke manier is het verschil tussen een gedwongen, een gearrangeerd en een fictief huwelijk (schijnhuwelijk) relevant?
- Is er een onderling verband tussen de civiel-, straf- en migratierechtelijke benadering? Welke argumenten zijn gebruikt vóór of tegen wetsvoorstellen? In verband met het civielrecht zal de vraag vooral zijn hoe de problemen van bewijslast worden opgelost: wie kan procedures aanspannen of tegengaan?
- Als er informatie is betreffende de uitvoering van deze deels recente wetten, wat zijn de ervaringen met nieuwe juridische bepalingen?⁵⁸
- Wat is de invloed van andere landen op wetgeving en beleid? Tevens zal worden nagegaan of en hoe de Europese gezinsherenigingsrichtlijn – waarin ook het onderwerp gedwongen huwelijken aan de orde komt – is geïmplementeerd.⁵⁹
- Welke actoren spelen een centrale rol in het proces van juridische ontwikkelingen? Wat is de invloed van particuliere en niet-gouvernementele organisaties?

Ook internationale verdragen beïnvloeden de status van gedwongen huwelijken. Internationaal recht is echter geen onderdeel van deze studie. Toch willen we er een opmerking over maken: volgens het rapport van de Raad van Europa uit 2005 hebben alle lidstaten, waaronder de landen in dit onderzoek, minstens twee internationale overeenkomsten geratificeerd die relevant zijn voor het

⁵⁷ CoE (2005), p. 58.

⁵⁸ Wij gebruiken de term 'uitvoering' als het om de uitvoering van bepaald beleid gaat en de term 'implementatie' om het omzetten van bepaalde richtlijnen en beleidspunten in wetten.

⁵⁹ De richtlijn is in werking getreden op 3 oktober 2003. Council Directive 2003/86/EC of 22 Sept. 2003 on the right to family reunification, O.J. 2003, L 251/12 of 3 Oktober. 2003.

teengaan van gedwongen huwelijken.⁶⁰ De auteurs van het rapport stellen dat het feit dat zoveel landen relevante verdragen hebben geratificeerd laat zien dat het algemeen gebruik is geworden in de RvE landen om dwang bij huwelijk af te keuren. Ondanks dit optimisme van de Raad van Europa, hebben internationale conventies echter beperkt effect in het voorkomen van gedwongen huwelijken.⁶¹

2.1 BELGIË: DE STRAFBAARSTELLING EN MIGRATIERECHTELIJKE BENADERING

De Belgische wetgeving en het beleid zijn deels preventief (civielrecht) maar vooral sanctionerend van aard (civiel-, straf- en migratierecht). Het beleid richt zich op migranten. De achtergrond is de voortdurende gezinsmigratie die haar wortels heeft in de werving van arbeiders in de jaren vijftig en zestig van vorige eeuw, vooral uit Turkije en Marokko en in de migratie met het oog op gezinshereniging binnen het kader van het vrij verkeer van immigranten uit Spanje en Italië. Tegenwoordig zijn migratiemaatregelen echter gericht op migranten van buiten de EU. Dit geldt ook voor (civielrechtelijke) wetgeving betreffende schijnhuwelijken die in België, en in een aantal van de andere onderzochte landen, onderwerp van discussie is geweest om gedwongen huwelijken tegen te gaan.

Strafrecht

Het dwingen tot een huwelijk werd vóór 2007 niet als een specifiek misdrijf gezien in het Belgische strafrecht.⁶² Maar met de komst van de Belgische wet van 25 april 2007⁶³ werd een aparte bepaling ingevoerd die het dwingen tot huwelijk strafbaar stelt: een ieder die geweld gebruikt of dreigt te gebruiken om iemand anders tot een huwelijk te dwingen wordt gestraft met een gevangenisstraf van een maand tot twee jaar of een boete van maximaal 500 euro. De poging om iemand tot een huwelijk te dwingen kan ook worden bestraft met een gevangenisstraf van 14 dagen tot een jaar en een boete van 50 tot 250 euro.⁶⁴

Civielrecht

Het Belgische civielrecht kent zowel bepalingen met betrekking tot de situatie vóórdat een huwelijk tot stand is gekomen als met betrekking tot al gesloten huwelijken (instrumenten vóór, tijdens en na huwelijksluiting).⁶⁵ Om te kunnen trouwen moet men in België de leeftijd van 18 jaar bereikt heb-

⁶⁰ CoE (2005), p. 33-35. "Absence of coercion to marry and respect for marital capacity have thus become for the majority of these countries – notably by virtue of their commitment to the principles of international instruments for the protection of human rights and fundamental freedoms – the primary values and criteria for assessing individuals' behaviour in family relationships." Internationaal privaatrecht en bilaterale overeenkomsten zijn niet opgenomen in dit onderzoek. Zie het rapport voor informatie over de geratificeerde verdragen per land.

⁶¹ Rude-Antoine (2005), p. 2.

⁶² CoE (2005), p. 71.

⁶³ Loi insérant un article 391sexies dans le Code pénal et modifiant certaines dispositions du Code civil en vue d'incriminer et d'élargir les moyens d'annuler le mariage forcé, Moniteur Belge, 15 juli 2007, p. 32654.

⁶⁴ Art. 391sexies Loi pénale. Er is geen informatie over rechtszaken beschikbaar.

⁶⁵ Het onderscheid tussen drie soorten instrumenten; voor, tijdens en na huwelijksluiting; is geïnspireerd door Clark & Richards (2008) die een onderscheid maken tussen "preventive pre-marriage measures" en "protective post-marriage measures".

ben.⁶⁶ Uitzonderingen zijn echter mogelijk. In een speciale procedure voor de jeugdrechtbank, waar de instemming van de ouders moet worden geregistreerd, kan het vereiste van de minimumleeftijd worden verlaagd als er ‘zwaarwegende redenen’ zijn om dat te doen. Als ouders hun instemming weigeren te geven of verzuimen te verschijnen of niet in staat zijn hun standpunt kenbaar te maken, kan het hof toch het huwelijk goedkeuren als het vindt dat de weigering onredelijk is.⁶⁷ De Wet van 4 mei 1999 over schijnhuwelijken dwingt de medewerkers van de burgerlijke stand tot het informeren van de openbare aanklager als twijfel bestaat over inhoud of doel van het huwelijk.⁶⁸ Hierop is kritiek geweest omdat sommigen menen dat deze wet een inbreuk vormt op de vrijheid om te trouwen. Foblets stelt echter dat, als de ambtenaar van de burgerlijke stand de bepalingen van de wet naar behoren volgt, het een middel kan zijn tot voorkoming van gedwongen huwelijken.⁶⁹ Als een instrument na huwelijksluiting bevat de Belgische wet de bepaling dat een huwelijk dat wordt gesloten door iemand die huwelijksontbekwaam is, nietig is.⁷⁰ Maar wat betreft gedwongen huwelijken werd angst uit eerbied voor vader of moeder (*revential fear*) oorspronkelijk niet beschouwd als voldoende reden voor ontbinding. Alleen expliciet geweld of de bedreiging ermee gold als een dergelijke reden.⁷¹ Dit werd in 2007 veranderd. Volgens de Belgische wet van 25 april 2007 kan een gedwongen huwelijk worden ontbonden als het niet vrijwillig door beide echtgenoten is aangegaan of als het is gesloten onder invloed van dwang of bedreiging.⁷² Dat het huwelijk niet vrijwillig is aangegaan betekent niet noodzakelijk dat er sprake is van expliciet verzet van de kant van (een van de) echtgenoten. Ook al stemt men in met het huwelijk, het kan zijn dat er geen sprake is van interne instemming.⁷³ Een procedure kan worden aangespannen door een aanvraag van een van beide echtgenoten of door het openbaar ministerie.⁷⁴

Migratierecht

De regels voor huwelijksmigratie in het migratierecht zijn aangescherpt, vooral in 2006 toen de volgende aanvullende vereisten werden gesteld ten aanzien van gezinsvorming van derdelanders die wettig in België verblijven: zowel een minimumleeftijd van de echtgenoten van 21 jaar (18 jaar voor gezinshereniging), een minimuminkomen en ziektekostenverzekering als een wachttijd van maximaal twee jaar. Uitzonderingen zijn mogelijk.⁷⁵ De controleperiode is verlengd tot drie jaar, pas daarna

⁶⁶ Art. 144 van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁶⁷ CoE (2005), p. 68.

⁶⁸ Tegelijkertijd werd een specifieke reden voor het ontbinden van schijnhuwelijken ingevoerd, art. 146 bis van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁶⁹ Vgl. CoE (2005), p. 50.

⁷⁰ Art. 502 van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁷¹ CoE (2005), p. 40.

⁷² Art. 146ter van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁷³ CoE (2005), p. 40. De term ‘interne instemming’ (*internal consent*) verwijst naar de intentie van de persoon in kwestie, in plaats van alleen naar het verbaal uitdrukken van die instemming.

⁷⁴ CoE (2005), p. 68. Er is geen informatie over rechtszaken beschikbaar.

⁷⁵ Dordelanders zijn burgers van andere landen dan België, of een andere EU-lidstaat. Vgl. the Implementation Act on the Family Reunification Directive of 15 Sept. 2006. Tegelijkertijd betekent de afschaffing van ‘het verbod van *cascade*’ op gezinshereniging dat de Gezinsherenigingsrichtlijn beter wordt geïmplementeerd. ‘Verbod van *cascade*’ is een Vlaamse term die inhoudt dat personen die zelf in het kader van gezinshereniging naar België zijn geïmmigreerd geen recht hebben om hun familieleden over te laten komen

kunnen partijen een definitieve verblijfsvergunning krijgen.⁷⁶ Daarnaast zijn de mogelijkheden om een officiële klacht in te dienen over de procedure verder beperkt. Dit strengere beleid met betrekking tot huwelijksmigratie heeft een tweeledig doel: het voorkomen van gedwongen huwelijken en het voorkomen van verblijfsrechten op grond van schijnhuwelijken.⁷⁷ Deze beperkingen betreffen niet gezinshereniging en -vorming met Belgische staatsburgers, terwijl de meerderheid van gevallen van gezinshereniging en -vorming juist met hen plaatsvindt. Ten gevolge van de liberalisering van het Belgische nationaliteitsrecht betreft nu 80% van de huwelijksmigratiezaken hereniging met Belgen.⁷⁸ Volgens het zogenaamde assimilatieprincipe worden deze gezinsleden behandeld als EU-burgers op grond van het beginsel van gelijke behandeling.⁷⁹ Dit principe geldt nog steeds met één uitzondering die ingevoerd werd in 2007,⁸⁰ toen de behandeling strikter werd door nieuwe bijkomende financiële vereisten.⁸¹ Het doel was te voorkomen dat bepaalde gezinsleden gedurende hun verblijf een beroep zouden doen op sociale voorzieningen.

Beperkingen voor de immigratie van derdelanders (en Belgen) zijn ingevoerd hoewel België daartoe niet verplicht was. Hierbij is gebruik gemaakt van de vrijheid voor afwijken die de zogenoemde “kan-bepalingen” van de Europese Gezinsherenigingsrichtlijn verschaffen. Deze bepalingen zijn ingevoerd met het oog op de specifieke situatie van andere landen tijdens de besprekingen over de Richtlijn. Niettemin heeft België deze bepalingen geïmplementeerd. Voorbeelden van dergelijke bepalingen zijn de leeftijdsgrens van 21 jaar voor echtgenoten en wachttijden voordat immigratie plaats kan vinden. Er is indirecte invloed van andere landen zoals Nederland, Oostenrijk of Duitsland op het beleid aangezien België de beperkingen van deze kan-bepalingen heeft ingevoerd naar hun voorbeeld. Ook de argumenten ter rechtvaardiging van deze maatregelen (integratie, beperking van gezinsvormende migratie, tegengaan van schijnhuwelijken en gedwongen huwelijken) lijken op die van naburige landen.⁸² Tot dusver is nog geen informatie beschikbaar met betrekking tot de uitvoering van de wet van 2007, die een specifiek misdrijf en de mogelijkheid tot ontbinding van een gedwongen huwelijk introduceerde.

in het kader van gezinshereniging. Voor de afschaffing van dit verbod had België alleen die delen van de richtlijn geïmplementeerd die een aanscherping van immigratieregels inhielden, en nu dus ook delen die immigratieregels versoepelen.

⁷⁶ Heyse et al. (2007), p. 24.

⁷⁷ Yalcin et al. (2006), p. 18-20.

⁷⁸ Bijvoorbeeld, tussen mei 2005 en mei 2006 werden er 31.342 aanvragen voor gezinshereniging gedaan. Hiervan waren er 27.738 van Belgen en EU-burgers en 6.520 waren herenigingen met derdelanders. Vgl. het antwoord van de minister, geciteerd in Vanheule (2007), noot 14.

⁷⁹ Sinds 1980 maakt de Belgische wet (vgl. art. 40(6) van de VrW van 15 december 1980) onderscheid met betrekking tot het recht op gezinshereniging van derdelanders die legaal in België verblijven aan de ene kant en Belgen en EU-burgers aan de andere kant.

⁸⁰ De implementatie van de Richtlijn Vrij Verkeer 2004/38/EG van 25 april 2007 trad in werking op 1 juni 2007; Parl. St. Kamer 2006-2007, no. 51-2845/001, p. 44.

⁸¹ De aanvrager moet nu zowel in geval van gezinshereniging in opvolgende lijn van derdelanders (ouders, grootouders), als in geval van gehandicapte kinderen bewijzen dat hij of zij een stabiel, regelmatig en voldoende inkomen en adequate ziektekostenverzekering heeft, vgl. A. Walter, *Reverse Discrimination and Family Reunification*, p. 21.

⁸² Vgl. Heyse et al. (2007), p. 20.

2.2 FRANKRIJK: DE STAP-VOOR-STAP-BENADERING IN CIVIEL- EN MIGRATIERECHT

Het gedwongen huwelijk is in Frankrijk onderwerp van maatschappelijk debat. Zowel het maatschappelijk debat als het beleid richt zich op migranten. Dit feit kan best worden begrepen in het licht van de Franse immigratiegeschiedenis die voornamelijk immigratie inhoudt vanuit de vroegere Noord-Afrikaanse kolonies (Algerije, Marokko), en vanuit overwegend Europese wervingslanden sinds de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Migrantten staan centraal in het definiëren van gedwongen huwelijken als problematisch (zie Hoofdstuk 1). Daarnaast worden jonge, meestal Afrikaanse, meisjes omschreven als een specifieke doelgroep van het beleid. De laatste jaren zijn er talloze herzieningen in het civielrecht geweest om gedwongen huwelijken te voorkomen en de getroffen individuen te beschermen. Ook haar migratiewetten heeft Frankrijk langzamerhand aangescherpt, deels om gedwongen huwelijken tegen te gaan. Wetgeving en beleid zijn vooral restrictief van aard.

Strafrecht

Er staat geen specifiek misdrijf 'gedwongen huwelijk' in de *Code Penal* (Franse Wetboek van Strafrecht). Verkrachting en andere geweldsmisdrijven die gepaard kunnen gaan met gedwongen huwelijken, zijn natuurlijk strafbaar. Het dwingen tot een huwelijk als zodanig is niet strafbaar gesteld, maar het is mogelijk het dwingen tot een huwelijk onder misdrijf te vervolgen. In het kader van gedwongen huwelijken kan met name de echtgenoot worden vervolgd wegens verkrachting. Ook de ouders kunnen worden vervolgd als medeplichtigen tot verkrachting of mogelijke andere misdrijven.⁸³

Civilrecht

Tot 2005 stelde het (oude) artikel 144 van de *Code Civil* van 1803 de minimumhuwelijksleeftijd op 18 jaar voor mannen en op 15 jaar voor vrouwen. Deze situatie werd bekritiseerd als discriminerend en ging gepaard met oproepen om de wettelijke huwelijksleeftijd voor vrouwen te verhogen naar 18 jaar als een maatregel vóór huwelijksluiting ter preventie van gedwongen huwelijken. Met de wet van 4 april 2006 werd een wetswijziging door de Senaat in de *Code Civil* ingevoerd met de bedoeling gedwongen huwelijken en geweld in huwelijksrelaties tegen te gaan.⁸⁴ De wetgever hoopte dat het verhogen van de leeftijd jonge vrouwen die anders gedwongen zouden worden te trouwen de mogelijkheid zou geven zelf te beslissen over het huwelijk. Er zijn echter geen veranderingen aangebracht in de mogelijkheid van dispensatie (art. 148 BW) die verkregen kan worden door mensen jonger dan 18 jaar en minderjarigen die willen trouwen en de instemming nodig hebben van hun vader en moeder.⁸⁵ Jonge vrouwen (en mannen) kunnen dus nog steeds trouwen indien hun ouders ermee instemmen. Dit kan problematisch zijn met betrekking tot gedwongen huwelijken indien de ouders degenen zijn die dwingen tot huwelijk.

⁸³ Art. 121-7 Code pénal en art. 222-24 11x Code pénal, zoals gewijzigd door de wet van 4 april 2006. Zie voor de discussie Clark & Richards (2008), p. 505; CoE (2005), p. 84.

⁸⁴ Loi no 2006-399 van 4 april 2006.

⁸⁵ CoE (2005), p. 84; voor meer informatie: Clark & Richards (2008), p. 507.

Sommige maatregelen, die na huwelijksluiting toegepast kunnen worden, hebben een exterritoriaal bereik: om in Frankrijk te worden erkend, moet er van huwelijken die gesloten zijn buiten de EU sinds 2003 (*Loi Sarkozy I* = Wet Sarkozy I) een consulaire notificatie verkregen worden van het Franse consulaat in het land van herkomst waaruit blijkt dat de buitenlandse partner(s) mochten trouwen (*publication des bans*). Deze notificatie was ook vóór 2003 nodig voor de erkenning van een buitenlands huwelijk, maar sinds 2003 moet de consulaire ambtenaar eerst een vraaggesprek houden met de echtgenoten, tenzij een dergelijk vraaggesprek onmogelijk is of onnodig wordt geacht.⁸⁶ Hoewel deze wet voornamelijk werd ingevoerd om schijnhuwelijken te voorkomen, kan deze bepaling ook worden gebruikt om een gedwongen huwelijk op te sporen. Sinds de wetsherziening van november 2006 (*Loi Sarkozy II*)⁸⁷ moet het vraaggesprek ingeval van minderjarige echtgenoten plaatsvinden zonder aanwezigheid van ouders, voogd of echtgenoot.⁸⁸ Als een schijnhuwelijk wordt vermoed, kan de consulaire agent het erkennen van het huwelijk uitstellen en de openbare aanklager (*procureur de la République*) inschakelen, die het voorgenomen huwelijk kan aanvechten,⁸⁹ en een procedure kan beginnen om het huwelijk nietig te verklaren. Vanzelfsprekend zal de consulaire ambtenaar in dat geval de notificatie (*publication des bans*) niet geven. Terwijl de consulaire notificatie een eerste voorwaarde is voor de erkenning van een buitenlands huwelijk, kan het vraaggesprek aanleiding vormen voor de consulaire ambtenaar om het hele proces van erkenning van het buitenlandse huwelijk op te schorten en om de *procureur* te verwittigen.⁹⁰

Met betrekking tot maatregelen na huwelijksluiting vóór de wetsherziening van 2006, de *Loi Sarkozy II*, kon een huwelijk alleen nietig worden verklaard als sprake was van wilsgebrek bij sluiting of aangaan van het huwelijk, of indien sprake was van een dwaling. Als er geen sprake was van geweld of expliciete dwang, kon een Frans hof niet optreden, omdat de angst voor ouders niet werd geaccepteerd als reden voor nietigheid: 'vrees uit eerbied' (*crainte révérencielle envers un ascendant*) was specifiek uitgesloten als reden voor nietigverklaring binnen het Franse contractrecht. Huwelijk werd dan beschouwd als een contract.⁹¹ De wet van 4 april 2006 voegde eraan toe dat de uitoefening van dwang op (een van) de echtgenoten, inclusief 'vrees uit eerbied' voor een ouder, een reden voor nietigverklaring van een huwelijk kan zijn (art. 180 BW). Zoals Clark & Richards opmerken, heeft deze wijziging verstrekkende gevolgen:

⁸⁶ Loi no. 2003-1119 van 26 november 2003; art. 63(2) Code civil.

⁸⁷ Loi no. 2006-1376 van 14 november 2006.

⁸⁸ Circulaire van het ministerie van Justitie met betrekking tot het tegengaan van schijn- en gearrangeerde huwelijken van 2 mei 2005, CIV/09/05. Hier blijkt niet uit of dit het geval is indien een van de echtgenoten minderjarig is of allebei.

⁸⁹ Met als effect dat de ambtenaar van de burgerlijke stand het huwelijk gedurende een bepaalde periode niet mag sluiten. Voor meer details over deze procedure: Clark & Richards (2008), p. 509-511.

⁹⁰ De meeste verzoeken om tussenkomst van de procureur komen van Franse ambassades in Marokko en Turkije. De meeste zaken betreffen schijnhuwelijken, maar in ongeveer 20 zaken per jaar gaat het om een vermoeden van gedwongen huwelijk. Geciteerd met aanvullende informatie bij Clark & Richards (2008), p. 523.

⁹¹ Dit betreft gedwongen huwelijken waarbij alleen emotionele druk wordt uitgeoefend door de ouders, in tegenstelling tot fysiek geweld, maar de slachtoffers durven zich niet tegen hen te verzetten en juist deze druk maakt de instemming ongeldig; zie Clark & Richards (2008), p. 520.

“This amendment has a wider impact as reference to this condition is now found in provisions providing for the interviewing of future spouses [...]. Registrars and diplomatic or consular agents should now look, not only for signs of lack of consent, but also whether consent is given freely.”⁹²

Als gevolg hiervan is nu uitdrukkelijk bepaald dat niet alleen het slachtoffer maar ook de *procureur* een aanvraag voor nietigverklaring kan doen wanneer de instemming niet vrijwillig is verleend (en niet alleen ingeval van afwezigheid van instemming). Daarnaast was er een probleem met de beperking op de periode wanneer nietigverklaring toegestaan is: de aanvraag voor nietigverklaring was niet meer toegestaan als sprake was van ononderbroken samenwoning gedurende zes maanden vanaf het moment waarop de echtgenoot zijn of haar volledige vrijheid had verkregen of de vergissing had bemerkt. De wijziging verlengde de tijdsduur tot vijf jaar vanaf de datum van het huwelijk.⁹³

Beschermende maatregelen voor minderjarigen

Verdere beschermende maatregelen voor minderjarigen zijn de volgende: als de gezondheid, veiligheid of moraal van een minderjarige in gevaar zijn, kunnen maatregelen als educatieve hulp (*assistance éducative*) worden bevolen door de jeugdrechter (*juge des enfants*). Hij of zij heeft uitgebreide bevoegdheden en kan optreden op verzoek van de ouders, de minderjarige zelf of de *procureur*. In geval van een vermeend gedwongen huwelijk kan hij of zij bij ouders die zich schuldig hebben gemaakt aan huwelijksdwang de kinderen weghalen en hen laten opnemen in een kindertehuis. Het blijkt niet uit de bron of dit recht betrekking heeft op alle kinderen of alleen de kinderen die expliciet met huwelijksdwang worden bedreigd. De rechter kan ook een verbod opleggen om naar het buitenland te reizen (*interdiction de sortie du territoire*). Iemand die naar het buitenland reist en vreest het slachtoffer te worden van een gedwongen huwelijk kan de douane, de luchthavenpolitie of de marechaussee alarmeren. De politie is verplicht iedere burger bij te staan die stelt dat hij of zij het Franse grondgebied niet wil verlaten en moet ze beschermen als ze vrezen dat ze het slachtoffer van een misdrijf zullen worden. Er bestaat ook een praktische en wettelijke gids voor Franse vrouwen die naar het buitenland reizen. Deze gids bevat adviezen over wat te doen als een vrouw vermoedt dat ze het slachtoffer van een gedwongen huwelijk zal worden.⁹⁴

Migratierecht

Gezinshereniging – als een van de voornaamste wijzen van immigratie – is ook beïnvloed door de recente veranderingen in Frans migratiebeleid. Sinds Sarkozy's beruchte uitspraken over de noodzaak om migratie te beperken in 2002 is een geleidelijke ommekeer van migratiebeleid in gang gezet. Terwijl Frankrijk volgens Sarkozy gewend was om migratie 'te ondergaan' (*immigration subie*) was nu de tijd aangebroken voor 'gekozen migratie' (*immigration choisie*), dat wil zeggen een restrictief immigratiebeleid waarbij Frankrijk bijvoorbeeld kiest om vooral hoogopgeleide migranten toe te laten.⁹⁵ Het lijkt vanzelfsprekend dat men binnen het kader van een restrictief *immigration choisie* niet voor de groep immigranten kiest die alleen in het kader van gezinshereniging Frankrijk binnen

⁹² Clark & Richards (2008), p. 520.

⁹³ Ferrand (2006), p. 1318.

⁹⁴ Clark & Richards (2008), p. 512.

⁹⁵ Moerland (2008). Het woord *subie* kan ook 'verduren' of 'lijden' betekenen, waardoor Sarkozy's woordkeuze een duidelijk negatieve visie op migratie weergeeft.

kunnen komen. Deze ommekeer in het beleid kwam voor het eerst tot uitdrukking in de zogenaamde *Loi Sarkozy I* van 26 november 2003,⁹⁶ waarmee beperkingen op huwelijk werden ingevoerd om schijnhuwelijken te voorkomen. De daaropvolgende *Loi Sarkozy II* van 2006⁹⁷ beperkte, mede met het doel om immigratie terug te dringen, het recht op permanente verblijfsvergunningen voor familieleden van derdelanders en echtgenoten in binationale huwelijken. Daarnaast heeft de leeftijdsgrens van 18 jaar voor beide echtgenoten de grens van 15 jaar voor vrouwen en 18 jaar voor mannen vervangen.⁹⁸ De volgende stap, de zogenaamde *Loi Hortefeux* van 20 november 2007,⁹⁹ bevatte verdere beperkingen om gedwongen huwelijken aan te pakken. De toekenning van een verblijfsvergunning hangt nu af van een bewijs van het volgen van een cursus van ‘republikeinse integratie’ (*intégration républicaine*) voor echtgenoten van Franse staatsburgers en derdelanders in het land van herkomst, dat zo nodig kan worden verworven door het volgen van aangeboden cursussen.¹⁰⁰ Deelname is verplicht. Hiermee kan een migrant aantonen dat hij of zij kennis van de Franse taal en de principes van de Franse Republiek heeft verworven.¹⁰¹ Als het examen met succes is afgelegd, kan het familielid worden vrijgesteld van taalcursussen in Frankrijk. Als het examen niet succesvol is afgelegd, moet het familielid in Frankrijk een ‘integratiecontract’ (*contrat d’accueil et d’intégration*) tekenen.¹⁰² *Le ministère des affaires sociales et le ministère de la parité et de l’égalité professionnelle* (Het ministerie van Sociale Zaken en het departement van Gelijkgerechtigdheid en Gelijkheid op de werkvloer) beschouwen de integratiecontracten als een manier om de kwetsbare bevolkingsgroepen, vooral vrouwen in bepaalde gemeenschappen, aan te moedigen zich aan het proces van integratie te verbinden door middel van een dergelijk contract. Dit zou de hele migrantengemeenschap ten goede komen.¹⁰³ Wij zijn er niet in geslaagd informatie te verkrijgen over de uitvoering van deze maatregelen.

Invloed van andere landen

Hoewel de introductie van het idee van integratie vóór binnenkomst plaatsvond zonder verwijzing naar de Europese Gezinsherenigingsrichtlijn, is de invloed van het beleid van andere landen via Europees recht zichtbaar. Daarnaast lijken de argumenten waarmee deze beperkingen worden gerechtvaardigd, namelijk het tegengaan van schijn- en gedwongen huwelijken, op die in Nederland en Duitsland. Maar anders dan in deze landen blijven de veranderingen binnen de bepalingen van de

⁹⁶ Loi no. 2003-1119 du 26 nov. 2003 relative à la maîtrise de l’immigration, au séjour des étrangers en France et à la nationalité. De wet trad in werking op 26 november 2003, JO 274 van 27 november 2003, p. 20136.

⁹⁷ Loi n° 2006-911 du 24 juillet 2006 relative à l’immigration et à l’intégration.

⁹⁸ Art. L 411-1 CESEDA (Code du l’entrée et du séjour des étrangers et du droit d’asile). De achtergrond wordt gevormd door de Gezinsherenigingsrichtlijn.

⁹⁹ Loi n° 2007-1631 du 20 novembre 2007 relative à la maîtrise de l’immigration, à l’intégration et à l’asile. De wet trad in werking op 30 januari 2008, J.O. n°270 du 21 novembre 2007, p. 18993

¹⁰⁰ Art. L 311-9 CESEDA. Een bijkomend effect is zogenaamde “reverse discrimination”, dat wil zeggen dat staatsburgers van Frankrijk in dit opzicht benadeeld worden ten opzichte van migranten uit de Europese Unie. De laatsten hoeven niet aan deze vereisten te voldoen.

¹⁰¹ Art. R 311-24 CESEDA; Saas (2006), p. 142.

¹⁰² Art. R 311-30-9 of the Décret n° 2008-1115 du 30 octobre 2008 relatif à la préparation de l’intégration en France des étrangers souhaitant s’y installer durablement, J.O. du 1 Novembre 2008.

¹⁰³ CoE (2005), p. 54; Le Figaro, 27 januari 2004, Le Haut Conseil à l’intégration bénit la ‘mobilisation positive’.

Gezinsherenigingsrichtlijn, die er in het algemeen niet in voorziet dat het gebrek aan taalkennis gezinshereniging belemmert. Daarom is de impact waarschijnlijk minder dramatisch voor de migranten. Frankrijk biedt cursussen Frans aan in de herkomstlanden. Bovendien komt de meerderheid van de immigranten uit francofone landen in Noord- en West-Afrika.

De rol van overheid en particuliere organisaties

De *Mission Femmes Françaises à l'Étranger* (de Missie van Franse vrouwen in het buitenland), *Ministère des Affaires étrangères et européennes* (Ministerie van Buitenlandse Zaken) en de stad Parijs hebben in 2008 richtlijnen opgesteld om gedwongen huwelijken te voorkomen.¹⁰⁴ Juridische informatie voor slachtoffers van gedwongen huwelijken en hulp bij een beroep op de rechtbank voor huwelijksontbinding kan in het bijzonder ook worden gegeven door de *Maisons de justice* (juridische centra, geleid door regionale gerechtshoven).¹⁰⁵

Particuliere organisaties in Frankrijk bieden hulp en advies aan slachtoffers en verstrekken informatie aan zowel slachtoffers als het bredere publiek:¹⁰⁶ bijvoorbeeld de (nationale) organisatie *Mouvement Français pour le Planning Familial de l'Hérault (MFPF)*,¹⁰⁷ de organisatie *Voix de Femmes* (De stem van vrouwen) of de *GAMS*.¹⁰⁸ Een organisatie die heel actief is in de juridische ontwikkeling van migratierecht in het algemeen is GISTI.¹⁰⁹

2.3 DUITSLAND: DE STRAFBAARSTELLINGSBENADERING EN MIGRATIEBEPERKINGEN

In wetgeving en beleid in Duitsland wordt het gedwongen huwelijk voornamelijk beschouwd als een mensenrechtenprobleem en besproken in de context van geweld tegen vrouwen.¹¹⁰ Recente wetgeving en beleid tegen gedwongen huwelijken is vooral sanctionerend van aard en vindt plaats als onderdeel van het straf- en migratierecht. Het gebruik van migratierecht lijkt voort te vloeien uit het politieke debat waarin gedwongen huwelijken als een migrantenprobleem worden gezien en uit het algehele beleid tegen gedwongen huwelijken dat zich voornamelijk op migranten richt. Verschillende wetsvoorstellen zijn gericht op geïntensiveerd gebruik en verscherping van bestaande bepalingen in het straf-, civiel- en migratierecht. Voorts is er een groeiend besef dat door de complexiteit van het probleem (en de definitie, zie Hoofdstuk 1) de reikwijdte van wettelijke maatregelen beperkt zal blijven. Op alle rechtsgebieden bestaat het algemene probleem dat het moeilijk kan zijn de privacy en vertrouwelijkheid van de getroffen individuen tijdens rechtsprocedures te waarborgen.

¹⁰⁴ 20 november 2008; online: http://la_pie.club.fr/publications/depliants/mariages_force.fr.

¹⁰⁵ CoE (2005), p. 53.

¹⁰⁶ CoE (2005), p. 87-88; Lazaridis (2004), p. 45-46.

¹⁰⁷ De Franse beweging voor gezinsplanning met de website www.mariageforce.fr.

¹⁰⁸ Vrouwengroep voor de afschaffing van vrouwelijke genitale verminking en andere schadelijke praktijken die de gezondheid van vrouwen en kinderen aantasten.

¹⁰⁹ Le Groupe d'information et de soutien des immigrés, association indépendante, www.gisti.org (Groep voor informatie en hulp aan immigranten, onafhankelijke vereniging).

¹¹⁰ Deutscher Juristinnenbund (Duitse bond van vrouwelijke juristen), Stellungnahme zur öffentlichen Anhörung des Bundestagsausschusses für Familie, Senioren, Frauen und Jugend am 19. Juni 2006, Bekämpfung von Zwangsverheiratungen (Stellingname voor het openbaar horen van de bondsdagscommissie voor gezin, ouderen, vrouwen en jeugd op 19 juni 2006, bestrijding van gedwongen huwelijken).

Strafrecht

Sinds februari 2005 wordt het gedwongen huwelijk genoemd in het *Strafgesetzbuch* (Wetboek van Strafrecht) als een bijzonder ernstig geval van *Nötigung* (dwang).¹¹¹ Er staat een gevangenisstraf op van minstens zes maanden en ten hoogste vijf jaar. Het slachtoffer moet in dat geval wederrechtelijk en met geweld zijn gedwongen te trouwen. In de praktijk zijn er tot 2007 geen rechtszaken geweest die een dergelijk misdrijf behandelden. Huiselijk geweldsmisdrijven worden ook vervolgd als het slachtoffer geen klacht indient, maar dit hoeft niet altijd het geval te zijn omdat de openbaar aanklager soms ook rekening houdt met de wensen van het slachtoffer.¹¹² Sinds 2005 zijn wetsontwerpen ingediend in het Duitse parlement (door de *Bundesrat*) die voorstelden om van het dwingen tot een huwelijk een expliciet misdrijf te maken. Volgens deze wetsontwerpen wordt het dwingen tot huwelijk bestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste tien jaar indien geweld wordt gebruikt tegen het slachtoffer, er sprake is van bedreiging met aanzienlijk letsel of de uitbuiting van een dwangsituatie in verband met verblijf in het buitenland.¹¹³ Tot dusver zijn deze voorstellen niet aangenomen.

Civilrecht

Het Duitse civielrecht behandelt het probleem van gedwongen huwelijken niet expliciet. Het gaat eenvoudig uit van het recht op een huwelijk uit vrije wil. Als bepaling die geldt vóór huwelijksluiting geldt de minimum huwelijksleeftijd van 18 jaar (voor mannen en vrouwen), maar bij instemming van de ouders is een huwelijksleeftijd van 16 jaar mogelijk. Een huwelijk dat onder dwang is aangegaan is niet nietig, maar kan op aanvraag vernietigd worden, vooral als een echtgenoot door het gebruik van bedreigingen wederrechtelijk tot het huwelijk is gedwongen. Alleen de gedwongen echtgenoot kan een beroep doen op dit instrument dat geldt na huwelijksluiting. Daarbij komt nog dat het beroep moet worden ingesteld binnen een jaar nadat de geweldssituatie is beëindigd. Als de echtgenoot minderjarig is, kan het beroep niet worden ingesteld voordat hij of zij de wettelijke meerderjarigheidsleeftijd heeft bereikt.¹¹⁴ In de praktijk is de mogelijkheid van vernietiging weinig relevant omdat echtscheiding gemakkelijker te verkrijgen is.¹¹⁵ De volgende voorstellen tot wijziging van het wetboek van burgerlijk recht zijn gepland: ten eerste wordt de periode waarbinnen huwelijksontbinding kan worden ingeroepen verlengd tot drie jaar. Voorts worden, om de huwelijksontbinding te vergemakkelijken, veranderingen in het recht op levensonderhoud en het erfrecht nagestreefd, dat wil zeggen dat het (gedwongen) slachtoffer meer financiële bescherming wordt geboden na de scheiding en de overblijvende (dwingende) echtgenoot wordt uitgesloten van successierecht.¹¹⁶

¹¹¹ Sect. 240(4), clause 2, no. 1 StGB.

¹¹² CoE (2005), p. 91.

¹¹³ Een nieuwe sectie 234 lit. b) die deze bepaling omvat zal worden toegevoegd aan het Wetboek van Strafrecht.

¹¹⁴ Sect. 1313, 1314(2), no. 4 BGB en sect. 1316, 1317 BGB.

¹¹⁵ Gernhuber & Coester-Waltjen, *Familienrecht*, München 2006, § 14 para. 27, 28.

¹¹⁶ Vgl. Drucksachen des Deutschen Bundesrates 546/05. Gesetzentwurf des Bundesrates (15/5951). Art. 2 des Entwurfs eines Gesetzes zur Bekämpfung der Zwangsheirat und zum besseren Schutz der Opfer der Zwangsheirat (Zwangsheirat-Bekämpfungsgesetz), Deutscher Bundestag, Drucksache 16/1035.

Migratierecht

De meeste juridische activiteit heeft plaatsgevonden op het gebied van migratierecht. Sinds augustus 2007 zijn drie nieuwe bepalingen ingevoerd om gedwongen huwelijken tegen te gaan en integratie te bevorderen.¹¹⁷ Ten eerste bepaalt sectie 27 (1a) (*Aufenthaltsgesetz*) dat gezinshereniging niet wordt toegestaan als er concrete aanwijzingen zijn dat een van de echtgenoten tot het huwelijk werd gedwongen.¹¹⁸ Anders dan in de bepaling over schijnhuwelijken die duidelijk moeten worden vastgesteld, zijn concrete aanwijzingen voldoende ingeval van gedwongen huwelijken.¹¹⁹ Ten tweede zijn twee aanvullende nieuwe toelatingsvoorwaarden van echtgenoten van derdelanders en Duitsers ingevoerd: een minimumleeftijd van 18 jaar voor beide echtgenoten en basiskennis van de taal vóór binnenkomst.¹²⁰ Een bepaalde bescherming kan voortkomen uit het onafhankelijke of autonome verblijfsrecht ingeval van humanitaire redenen, dat wil zeggen recht op verblijf voordat de termijn van twee jaar sinds de gezinshereniging is verlopen. Dat betekent dat die persoon zijn of haar echtgenoot kan verlaten zonder vrees voor uitzetting. Critici van de meest recente veranderingen in de Duitse *Aufenthaltsgesetz* (Wet op het verblijf) stellen nadere beschermende maatregelen voor: dit zou de aanpassing inhouden ingeval van een gedwongen huwelijk van de bepaling die als gevolg heeft dat het verblijfsrecht voor Duitsland na een verblijf van zes maanden in het buitenland afloopt. Deze regel zou dan niet toegepast mogen worden in gevallen van gedwongen huwelijk (sect. 51 *AufenthG*).¹²¹ Bovendien zou volgens de critici een onafhankelijk recht op terugkeer moeten worden ingesteld voor gevallen van gedwongen huwelijk als het verblijfsrecht is verlopen (bijvoorbeeld na de bovengenoemde termijn).¹²² Verder heeft de praktijk aangetoond, ook al wordt het nauwelijks genoemd in het publieke debat, dat sociaal zekerheidsrecht van groot belang is, in het bijzonder het bijstandsrecht voor kinderen. Op grond van dit recht kan in opvangcentra advies en ad hoc bescherming worden verleend. Het gebrek aan onafhankelijke rechten voor kinderen en jongeren om zelf beroep in te stellen vormt ook een probleem, samen met het feit dat vanuit het perspectief van bijstandsrecht jonge volwassenen wettelijk worden beschouwd als leden van het huishouden van hun ouders.¹²³

Hoewel beperkingen ten aanzien van gezinshereniging van echtgenoten neutraal zijn geformuleerd en voor hereniging met zowel Duitse staatsburgers als vreemdelingen gelden, zijn ze bedoeld om de situatie te vermijden waarin: "[...] sich vor allem hier lebende Türken mit traditionellen Vorstellungen sehr junge, von Westeinflüssen unberührte Ehefrauen aus der Heimat nach Deutschland holen".¹²⁴ Deze nadruk op Turkse migranten als de groep waarop het beleid zich richt, blijkt tevens

¹¹⁷ Bundesgesetzblatt I, 1970.

¹¹⁸ Bundesgesetzblatt, 2007.

¹¹⁹ Brinkmann (2008), p. 38.

¹²⁰ Sect. 30 par. 1, clause 1, no. 1 en no. 2, en sect. 28 par. 1, clause 5 *AufenthG*. Waar de memorie van toelichting het taalniveau omschrijft als 'op zijn minst elementaire' kennis (Bundestag Paper 16/5065, p. 311), wordt in de praktijk taalniveau A van het Algemene Europese Referentiekader voor Talen vereist.

¹²¹ Er bestaat onenigheid over de grondwettelijke conformiteit van de bepalingen.

¹²² Zie 6. Lagebericht 2005, p. 300. De termijn is al langer voor migranten die langdurig in Duitsland zijn verbleven, Art.9 par.2 Directive 2003/109/EG.

¹²³ Gerhard, in BMFSF (2007), p. 257.

¹²⁴ Taz, 10 mei 2005, Deutsch für „Import-Bräute“, Gegen die Zwangsehe: Niedersachsen will Mindestalter und Sprachtests beim Nachzug ausländischer Ehegatten; Spiegel, 2 mei 2005, Gesetz gegen Frauen-Import. Vertaling van het citaat: dat "vooral hier wonende Turken met traditionele waarden, heel jonge

uit de memorie van toelichting, de officiële uitleg van de wet op gezinshereniging voor derdelanders. Hierin worden uitzonderingen gemaakt voor verschillende andere nationaliteiten dan de Turkse, en worden hooggekwalificeerde migranten buiten beschouwing gehouden. De regels voor gezinshereniging zijn dus voornamelijk bedoeld voor Turken. Ook de beperkingen gericht op partners zijn afgestemd op bepaalde migranten, ongeacht of ze genaturaliseerd zijn of niet. Deze beperkingen worden gerechtvaardigd op grond van de vooronderstelling dat er een bepaald idee over het gezin bestaat onder de migrantengroepen op wie de beperkingen zijn gericht, en dat dat idee problematisch is. Ook worden beperkingen ondersteund met het argument dat deze integratie bevorderen (doordat migranten de taal moeten leren), en dat ze minderjarigen beschermen tegen gedwongen huwelijken. Daarnaast zou de beperking van migratie de sociale welvaartsstaat helpen beschermen en schendingen van mensenrechten voorkomen die zouden voortvloeien uit een onbeperkt recht op gezinshereniging.

Invloed van andere landen

Het debat is duidelijk beïnvloed door beleid in andere landen: in het juridische debat over de beperkingen op hereniging van echtgenoten werd erop gewezen dat Denemarken en Nederland “positieve ervaringen” hebben gehad met de verhoging van de leeftijdsdrempel voor echtgenoten. Alle drie bepalingen in het migratierecht zijn geïmplementeerd onder verwijzing naar niet-verplichte beperkingen in de Gezinsherenigingsrichtlijn – binnen het kader van de bovengenoemde wijziging van *Aufenthaltsgesetz* die op 28 augustus 2007 in werking trad.

De nieuwe integratiemaatregelen veroorzaken aanzienlijke wachttijden tijdens de gezinsherenigingsprocedure. Sinds de vereisten vóór toelating in werking zijn getreden, is het aantal visa toegekend aan echtgenoten aanzienlijk gedaald (gemiddeld met 40%).¹²⁵

Rol van particuliere organisaties

Dezelfde organisaties die zich bezighouden met huiselijk geweld zijn ook betrokken bij gedwongen huwelijken.¹²⁶ Vertegenwoordigers van de NGO *Papatya* die zich richt op migrantenvrouwen en de NGO *Terre des Femmes* functioneren vaak als deskundigen (zie Hoofdstuk 4).¹²⁷ Een centraal platform voor de implementatie en uitvoering van beleid is het *Nationaler Integrationsplan* (NIP – nationaal integratieplan), dat in 2006 is opgesteld en zich op dit moment in de uitvoeringsfase bevindt. Vertegenwoordigers van zowel de federale regering, de federale staten en lokale overheden als niet-gouvernementele organisaties nemen deel hieraan. Het heeft geleid tot een toegenomen bewustzijn van integratiekwesities. Verder richt het platform zich op verbetering van samenwerking tussen alle betrokken organen bij de bestrijding van gedwongen huwelijken, waaronder ook particuliere organisaties.

vrouwen die niet in aanraking zijn geweest met Westerse invloeden, uit hun herkomstland naar Duitsland brengen”.

¹²⁵ Bundestag-Drs. 16-10732 van 29 oktober 2008.

¹²⁶ In het *Kvinnoforum* rapport (2005) is een uitgebreide lijst van organisaties gepubliceerd.

¹²⁷ Zie bijvoorbeeld de onlangs gepubliceerde richtlijn (*Leitfaden*) tegen gedwongen huwelijken van *Terre des Femmes* van januari 2008: www.frauenrechte.de/tdf/pdf/ehrgewalt/Hilfsleitfaden.pdf.

De werkgroep op het onderwerp *Frauen und Mädchen mit Migrationshintergrund* (Vrouwen en meisjes met een migratieachtergrond) benadrukt het belang van nadere bestudering van dit probleemgebied en van het vergroten van de beschikbaarheid van advies.¹²⁸ In het eerste tussenrapport van november 2008 werd afgesproken een werkgroep in te stellen voor problemen met betrekking tot de aanvraag van bijstand voor kinderen (SGB VIII) om slachtoffers van gedwongen huwelijken te ondersteunen. Voorts zijn er toezeggingen van talrijke organisaties om advies, informatie en opleiding te verzorgen.¹²⁹ Een evaluatie van de bepalingen omtrent verblijfsrecht is gepland door het BMI (*Bundesministerium des Innern* – Ministerie van Binnenlandse Zaken).¹³⁰

2.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: DE FORCED MARRIAGE CIVIL PROTECTION ACT 2007

Sinds 2000 – en dus langer dan de andere genoemde landen – is er in het Britse beleid aandacht geweest voor gedwongen huwelijken. Als onderdeel van het algemene beleid met betrekking tot huiselijk geweld hebben het *Home Office* (het ministerie van Binnenlandse Zaken) en het *Foreign and Commonwealth Office*, FCO (het ministerie van Buitenlandse en Gemenebest Zaken) op 26 januari 2005 de gezamenlijke *Forced Marriage Unit* opgericht.¹³¹ Het beleid richt zich op migranten, vooral uit Zuidoost-Azië, een feit dat begrijpelijk is tegen de achtergrond van de Britse immigratiegeschiedenis uit voormalige Gemenebesten (India, Pakistan, Jamaica en Bangladesh). Dit houdt in dat de *overseas dimension* overheersend is geweest in het Britse beleid.¹³² De nadruk in de Britse benadering ligt op gedwongen huwelijken als een inbreuk op mensen- en kinderrechten en deze benadering wordt beïnvloed door drie factoren: ten eerste het debat over het al dan niet strafbaar stellen, ten tweede de herziening van het civielrecht als een betere manier om met gedwongen huwelijken om te gaan en ten derde de aparte agenda voor beperking van huwelijksmigratie.

¹²⁸ De gepubliceerde bundel van de DIMR (2006) zal worden gevolgd door een wetenschappelijke studie over de groei en omvang van gedwongen huwelijken in Duitsland en een wettelijke opinie die zich voornamelijk richt op juridische kwesties rond de bescherming van slachtoffers. De federale regering steunt ook een gemakkelijk toegankelijk, anoniem online adviesbureau voor hen die zijn getroffen door of bedreigd met een gedwongen huwelijk. De sponsor van dit project is de reeds bestaande crisisorganisatie *Papatya*. *Erster Zwischenbericht* (Eerste tussenbericht), p. 25.

¹²⁹ NIP (2007), p. 92.

¹³⁰ Het feit dat kwesties met betrekking tot migratierecht grotendeels werden uitgesloten van het werk bij het NIP werd door veel leden van werkgroep betreurd en is herhaaldelijk bekritiseerd door niet-gouvernementele deelnemers. Sommige vonden dat een nationaal concept voor integratie zich ook en vooral zou moeten richten op migranten die een tijdelijk uitstel van uitzetting (*Duldung*) hebben gekregen, of wier verblijf in Duitsland zelfs illegaal was, NIP (2007), p. 88.

¹³¹ CoE (2005), p. 130.

¹³² Volgens Siddiqui is bijvoorbeeld vooruitgang geboekt door de invoering van richtlijnen voor de FCO en consulaire diensten, de politie en sociale diensten die zich richten op de slachtoffers en vooral het probleem in het buitenland aanpakken. Aan de andere kant is dit problematisch omdat het beleid gericht is geweest op de overzeese dimensie en de nationale dimensie enigszins over het hoofd heeft gezien. Vgl. Phillips & Dustin (2004), p. 535, 541; Siddiqui (2005), p. 274-275.

Strafrecht

Iemand dwingen te trouwen is in het Britse strafrecht geen afzonderlijk misdrijf, maar sommige handelingen waarmee dat gepaard kan gaan zijn strafbaar, zoals aanranding, wreedheid tegen personen onder de 16 jaar, nalatigheid om regelmatig schoolbezoek van een leerplichtige leerling te verzekeren, ontvoering of verkrachting. Een klacht van het slachtoffer is niet vereist om de dader te kunnen vervolgen voor daden die in het strafrecht als strafbaar worden aangemerkt.¹³³ Terwijl de werkgroep van het *Home Office* (het ministerie van Binnenlandse Zaken) in 2000 tot de conclusie kwam dat er geen specifiek strafrechtelijk delict nodig was om gedwongen huwelijken aan te pakken, kwam de werkgroep in 2005 op zijn aanvankelijke standpunt terug. Er werd een nieuw en zelfstandig misdrijf voorgesteld: iemand dwingen tot een huwelijk. Vijf redenen werden gegeven om deze strafbaarstelling te rechtvaardigen:

- dat het standpunt van het publiek erdoor zou kunnen veranderen;
- dat strafbaarstelling preventief zou werken;
- dat strafbaarstelling slachtoffers in staat zou stellen met ouders te onderhandelen;
- dat strafbaarstelling bewustwording van werknemers in de publieke sector zou bevorderen en het vertrouwen in de aanpak van gedwongen huwelijk vergroten; en
- dat het gemakkelijker zou worden om daders te vervolgen.¹³⁴

Maar er was ook verzet tegen het voorstel. De argumenten tegen strafbaarstelling waren dat slachtoffers misschien niet om hulp zouden vragen uit angst dat hun familie zou worden vervolgd of dat ouders kinderen op eerdere leeftijd uit het land zouden laten vertrekken. Ook werd gesteld dat er voldoende daden in het strafrecht als misdrijf worden aangemerkt om betrokkenen te vervolgen, hoewel het misschien nodig was om de territoriale beperkingen om mensen voor deze misdrijven te vervolgen op te heffen en de toepassing ervan ook op feiten gepleegd buiten Verenigd Koninkrijk mogelijk te maken.¹³⁵ In juni 2006 schrapte het *Home Office* het plan om het dwingen tot een huwelijk als een specifiek misdrijf in te voeren.

Civilrecht

De bepalingen over de huwelijksleeftijd vormen de eerste preventieve maatregelen in het civielrecht. Volgens het Britse huwelijksrecht (*Matrimonial Causes Act and the Marriage Act*) kan een persoon die de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt trouwen zonder toestemming te vragen. Minderjarigen vanaf 16 jaar mogen echter slechts trouwen op voorwaarde dat zij de toestemming van hun ouders of voogd hebben.¹³⁶ Dit is problematisch als de ouders degenen zijn die hen dwingen te trouwen. Een ander middel van de rechtbank dat kan worden toegepast vóórafgaand aan de huwelijksluiting is dat de ouders uit de ouderlijke macht worden ontzet indien de kinderen worden bedreigd met dwang om te huwen.¹³⁷ Dit geldt ook voor kwetsbare volwassenen die niet voor zichzelf

¹³³ CoE (2005), p. 27-130; met juridische verwijzingen in Clark & Richards (2008), p. 504.

¹³⁴ Consultatie Paper van de *Home Office*, *Forced Marriage: A Wrong Not A Right*, hoofdstuk 2.

¹³⁵ Zie verder Clark & Richards (2008), p. 505.

¹³⁶ Sec. 3 Marriage Act 1949 (MA).

¹³⁷ Clarks & Richards (2008, p.516) hebben het over "making him or her a ward of court" met betrekking tot het kind. Het is niet helemaal duidelijk of dit betekent dat de ouders van de ouderlijke macht worden ont-

kunnen zorgen. Als een jongere of een kwetsbare volwassene naar het buitenland is gebracht onder het valse voorwendsel van een familievakantie of het huwelijk van een familielid, maar eigenlijk wordt gedwongen om te trouwen, kan een voogdijaanvraag worden gedaan door een familielid, vriend of de *Child and Family Court Advisory Support Service (CAFCASS)* bij de *High Court Family Division* (de Hoge Raad voor Familiezaken) om die persoon terug te brengen naar het Verenigd Koninkrijk.¹³⁸ Voor zover het beschermende formaliteiten vóór huwelijksluiting betreft, is er geen formele voorziening voor een vraaggesprek met partijen vóór het huwelijk. Er zijn in 1997 voorstellen gedaan, maar geen daarvan is geïmplementeerd.¹³⁹ Een zogeheten maatregel na huwelijksluiting (beschermend) en de meest voor de hand liggende remedie is de mogelijkheid om een beroep op nietigheid van het huwelijk bij de rechtbank te doen als het huwelijk al heeft plaatsgevonden. In de praktijk is een beroep op nietigheid zeldzaam, volgens Clark & Richards "largely owing to the ease of divorce", maar ook vanwege de beperkte definitie van een vernietigbaar huwelijk waarbij er sprake moet zijn van aantoonbare dwang ingeval van een gedwongen huwelijk. Daarnaast bestaan strenge wettelijke, persoonlijke en financiële voorwaarden om een huwelijk nietig te kunnen verklaren.¹⁴⁰

Om gedwongen huwelijken tegen te gaan is onlangs een speciaal wettelijk kader voor de bescherming van getroffenen geschapen. De Britse *Forced Marriage Civil Protection Act (FMCPA)* – wetsontwerp van juli 2007 dat in de herfst van 2008 werd bekrachtigd) zal de slachtoffers van misbruik en hun hulpverleners voorzien van mogelijkheden om in actie te komen tegen gedwongen huwelijken in de vorm van civielrechtelijke middelen in de familierechtbank.¹⁴¹ De definitie is ruim. Krachtens artikel 63A(6) betekent iemand dwingen: "coerce by threats or other psychological means (and other related expressions to be read accordingly)". De FMCPA 2007 voorziet in zogenaamde *forced marriage protection orders (FMPOs)* – beschermingsmaatregelen tegen gedwongen huwelijken – inclusief de relevante procedurele bepalingen) die zowel preventief (vóór huwelijksluiting) als beschermend (na huwelijksluiting) van aard zijn. De rechtbanken hebben ruime bevoegdheid gekregen om in FMPOs verboden, beperkingen, vereisten of dergelijke wettelijke instrumenten op te nemen die toepasselijk zullen zijn in individuele gevallen – zelfs over de grenzen van het land. Toch hebben de FMPOs geen wettelijke kracht in het buitenland, maar is hun toepassing afhankelijk van de lokale autoriteiten. Deze bevoegdheid is sindsdien gebruikt, bijvoorbeeld in de beruchte zaak van de 33-jarige arts, Humayda Abedin, die tegen haar wil naar Bangladesh was gebracht waar al in de inleiding naar werd verwezen. Voor Kerstmis 2008 vaardigde de *High Court* in Londen een gerechtelijk bevel (*injunction*) uit aan de ouders dat hen opriep hun dochter vrij te laten en haar terug te laten

zet of dat het kind onder toezicht wordt gesteld. Gezien het doel, het kind in het Verenigd Koninkrijk houden, lijkt de eerste optie meer waarschijnlijk.

¹³⁸ Voor verdere publiekrechtelijke maatregelen om kinderen die bedreigd worden met een gedwongen huwelijk, zie Clark & Richards (2008), p. 515.

¹³⁹ Clark & Richards (2008), p. 518, vinden dat door het groeiende probleem van gedwongen huwelijken nadere wetsherzeningen van de "law on formalities" (Matrimonial Causes Act and the Marriage Act 1949 s 11 and 12) dringend gewenst zijn in Engeland.

¹⁴⁰ Clark & Richards citeren 436 petitie's voor vernietiging vanwege alle redenen (!) in 2005, bron: Department of Constitutional Affairs (2006) Judicial Statistics TSO, vgl. Clark & Richards (2008), p. 519, noot 141.

¹⁴¹ Clark & Richards (2008), p. 503. De Forced Marriage Act is opgenomen als 'Part 4A' in de Family Law Act 1996, aansluitend aan de bepalingen met betrekking tot huiselijk geweld.

keren naar het VK, wat vervolgens gebeurde.¹⁴² Het bevel had geen directe rechtskracht in Bangladesh, maar werd wel door de lokale rechtbank in Bangladesh in overweging genomen en als gevolg hiervan werden de ouders van Abedin gedwongen om hun dochter vrij te laten.¹⁴³ Een verzoek aan de rechtbank kan worden gedaan door de te beschermen persoon maar ook door een relevante ‘derde’; een persoon of organisatie. Onder bepaalde omstandigheden kan het hof zelfs een bevel uitvaardigen als er geen verzoek is gedaan. De nieuwe wetgeving maakt van het iemand dwingen tot een huwelijk geen strafbaar misdrijf, maar het niet in acht nemen van de voorwaarden van een FMPO vormt een geval van *contempt of court*.¹⁴⁴ Er is een bepaling gemaakt tot arrestatiebevoegdheid, zelfs zonder aanhoudingsbevel, die toegevoegd wordt aan een FMPO als het hof vindt dat het aangeklaagde geweld heeft gebruikt of ermee heeft gedreigd tegen de te beschermen persoon. Clark & Richards omschrijven de aard van dit middel als volgt:

“Adopting a ‘victim centred human rights approach’, the Act seeks to promote access to justice in county courts as well as in the High Court. The new law promises to be a skilful attempt to combat forced marriage at its inception. The emphasis is away from criminal law remedies and towards *a type of hybrid* which provides for a warrant of arrest where there is domestic violence but otherwise avoids the penal consequences of the criminal law. Clearly highlighting the importance of victim protection, this legislation is to be commended for neither attempting to criminalize the practice nor making it an immigration issue.”¹⁴⁵

De FMPO is dus een geheel nieuw soort combinatie van wettelijke middelen. Wat betreft uitvoering is de FMPO sinds inwerkingtreding op 25 november 2008 minstens zes keer gebruikt.¹⁴⁶

Migratierecht

Als onderdeel van een veelomvattende herziening van het Britse immigratiesysteem worden binationale en buitenlandse huwelijken in het Verenigd Koninkrijk de laatste jaren door meerdere regelingen beheerst. Ten eerste verlengde het *Home Office* in 2004 de voorwaardelijke termijn voor verblijf van buitenlandse echtgenoten van één naar twee jaar en verhoogde het de leeftijd waarop een buitenlandse echtgenoot zich met zijn of haar Britse echtgenoot kan verenigen, van 16 naar 18 jaar. Beide maatregelen waren bedoeld om gedwongen huwelijken en schijnhuwelijken tegen te gaan.¹⁴⁷ Ten tweede werd de leeftijdsgrens nogmaals verhoogd van 18 naar 21 jaar voor beide partners, een verandering die op 27 november 2008 in werking trad.

Het nieuwe beleid wordt gezien als een onderdeel van een veelomvattende hervorming van het Britse immigratie- en grensbewakingsstelsel en heeft als enig doel het tegengaan van gedwongen huwelijken. Het beleid is van toepassing op de burgers van het Verenigd Koninkrijk en langdurig ingezetenen.¹⁴⁸ Het *Home Affairs Select Committee* (bijzondere parlementaire commissie van het *Home Office*) stelde dat het verhogen van de leeftijd om een aanvraag voor een huwelijksvisum van

¹⁴² BBC News, 17 december, Freed doctor forced into marriage.

¹⁴³ BBC News, 15 december, The fight against forced marriage.

¹⁴⁴ *Contempt of court* zou kunnen vertaald worden als ‘minachting voor de rechtbank’, maar dit misdrijf is onbekend in het Nederlandse systeem.

¹⁴⁵ Meer gedetailleerde informatie: Clark & Richards (2008), p. 513-515; cursivering in originele tekst.

¹⁴⁶ BBC News, 9 januari 2009, Forced marriage law ‘being used’.

¹⁴⁷ Siddiqui (2005), p. 272-273; Phillips & Dustin (2004), p. 543-544.

¹⁴⁸ Part 8, Abs. 277 Immigration Rules. Zie *Marriage visa equality impact assessment*, 27 november 2008, p. 1.

18 naar 21 jaar de slachtoffers beter in staat zou stellen om een ongewenst huwelijk te weigeren.¹⁴⁹ In de beraadslagingen zijn zorgen geuit dat de leeftijdsgrens zou kunnen worden gezien als discriminatie op grond van culturele verschillen, dat dit het risico inhield dat jongeren voor langere perioden tussen de huwelijksdatum en het tijdstip waarop ze zouden kunnen terugkeren naar het Verenigd Koninkrijk met hun echtgenoot in het buitenland zouden worden gehouden, of degenen die oprechte huwelijksbedoelingen hadden strafbaar zou stellen. Het besluit om het beleid in te voeren is gebaseerd op de overweging dat, ongeacht het effect, de voordelen van voorkoming van een gedwongen huwelijk en uitstel van een gedwongen aanvraag het zwaarst wegen. De regering stelt tegenover de vrees voor discriminatie dat het beleid zal gelden voor alle Britse burgers en langdurig ingezetenen.¹⁵⁰ Twee bepalingen omtrent het verblijf zijn relevant voor bescherming van de slachtoffers: de verblijfsvergunning van personen in het buitenland verloopt pas na twee jaar; het immigratierecht voorziet in de mogelijkheid van een zelfstandige verblijfsvergunning ingeval van een gedwongen huwelijk. De uitvoering van de eerste verandering van de regels voor huwelijksmigratie in 2004 door echtgenoten een hogere leeftijdsgrens op te leggen had duidelijke gevolgen. Omdat gezinsherenigingsregels relevant zijn voor de meerderheid van de niet-Europese immigranten, heeft de implementatie en uitvoering restrictief op de migratie gewerkt. Zij veroorzaakte een sterke vermindering van het aantal aanvragen tussen 2003 en 2005.¹⁵¹ De langere wachttijd van twee in plaats van één jaar zou, volgens critici, vrouwen langer gevangen houden in geweldsrelaties en belet migrantenvrouwen het huis te verlaten uit angst voor uitzetting.¹⁵² Hoewel het verschil tussen een gedwongen en een gearrangeerd huwelijk duidelijk wordt omschreven in de beleidsliteratuur, is het minder duidelijk hoe in de praktijk onderscheid kan worden gemaakt tussen ‘dwang’ en ‘geen dwang’.¹⁵³

In 2007 en 2008 zijn nadere voorstellen voor de wijziging van het migratierecht besproken. Ten eerste is het vereiste van beheersing van de Engelse taal voor echtgenoten vóór binnenkomst aan de orde geweest. Ten tweede is de voorwaarde voor Britse burgers en langdurig ingezetenen die een

¹⁴⁹ Twee cijfers worden ter ondersteuning hiervan gebruikt. Ten eerste was in 2006 7% (3.420) van de echtgenoten die toestemming tot toegang tot het Verenigd Koninkrijk hadden gekregen en 2,5% (520) van de mensen die toestemming kregen om in het Verenigd Koninkrijk te blijven als echtgenoot, tussen de 18 en 20 jaar. Ten tweede toont statistisch materiaal van de *Forced Marriage Unit* aan dat het hoogste aantal gedwongen huwelijken in de periode 2005-juni 2008 18-jarigen betreft, gevolgd door 17-, 19- en 20-jarigen.

¹⁵⁰ In maart 2008 verklaarde een vertegenwoordiger van het ministerie van de *Foreign Office* dat mensen die een aanvrager voor een visum steunden, niet routinematig worden geïnterviewd door ambtenaren om de gevallen van gedwongen huwelijken eruit te halen, vanwege de loutere omvang van de situatie. MNS, april 2008, p. 5. In 2007 werden ongeveer 450 gevallen afgewezen op grond van misbruik, waarvan de meeste op vermoeden van gedwongen huwelijk.

¹⁵¹ Met een afnemend aantal aanvragen (2004: 22,061 (12%), 2006: 19,355) en een toenemend aantal afwijzingen (2004: 2.450 (12%), 2006: 3.704 (19%)) kwam de meerderheid van gezinsherenigingen van vrouwen (45%), mannen (26%) en kinderen (15%) in de periode tussen 2002 en 2006 uit Zuid-Azië (India, Pakistan). Van alle vestigingsvergunningen bereikten gezinsvorming en –hereniging een hoogtepunt in 2003 toen deze 47% van het totaal aantal vergunningen uitmaakten, waarna het naar 21% zakte in 2005. Deze daling kan verklaard worden door de verandering van de regels in 2003 (m.b.t. de proefperiode voor echtgenoten) en de *Family ILR exercise*. Vgl. Wright & Larsen, EMN “Family reunification” Report, Small scale study IV, p. 50.

¹⁵² Siddiqui (2005), p. 273.

¹⁵³ Phillips & Dustin (2004), p. 537-538.

echtgenoot naar het Verenigd Koninkrijk willen laten komen voorgesteld, dat ze hun bedoeling eerst kenbaar moeten maken voordat ze het land verlaten en in het buitenland gaan trouwen. Deze voorstellen zijn na voornamelijk negatieve reacties uitgesteld. Wat betreft de taales werd erkend dat: “there is not currently sufficient access to English language classes overseas, especially in rural areas, and to introduce the requirement in a dogmatic way immediately would simply keep British citizens apart from their loved ones, breaking up families.”¹⁵⁴

In het migratierecht is een duidelijke invloed van het beleid in andere landen zichtbaar. De leeftijdsvrhoging die in november 2008 werd ingevoerd, lijkt de regels voor huwelijksvisa in andere Europese landen zoals Nederland (21 jaar) of Denemarken (24 jaar) als voorbeeld te hebben gehad.¹⁵⁵ Het doel van het beleid op middellange termijn is taaltoetsen voor echtgenoten vóór binnenkomst in te voeren zoals in Denemarken, Nederland en Duitsland. Ook de rechtvaardiging van het beleid lijkt op die in de benoemde landen; het zou toegang van migranten tot de arbeidsmarkt verbeteren, integratie bevorderen en gedwongen huwelijken en eerwraak tegengaan.¹⁵⁶

De rol van particuliere organisaties

Particuliere organisaties spelen een zeer actieve rol bij het maken en invoeren van beleid en kunnen daarop van invloed zijn, zoals de volgende drie voorbeelden aantonen. Ten eerste veroordeelden vrouwengroepen, vooral de Zuid-Aziatische vrouwenrechtenorganisatie *Southall Black Sisters*, gedwongen huwelijken en begonnen zij in 1999 een campagne ertegen met als gevolg dat het *Home Office* een werkgroep over gedwongen huwelijken opzette.¹⁵⁷ Ze waren ook betrokken bij de werkgroep voor wetgeving en beleid op het gebied van gedwongen huwelijken.¹⁵⁸ Ten tweede is het voorstel om gedwongen huwelijken strafbaar te stellen uit 2006 door een grote meerderheid van 157 niet-gouvernementele organisaties afgewezen en vervolgens ook niet aangenomen. Ten derde is de FMCPA 2007 in januari 2007 geïntroduceerd door Lord Lester QC, een liberaal democraat lid van het *House of Lords* (het Brits Hogerhuis), die het ontwerp voorbereidde met advies van organisaties zoals de *Southall Black Sisters* en een team familierechtjuristen met praktische ervaring in de behandeling van gedwongen huwelijken. Het wetsontwerp werd door veel groepen gesteund, waaronder de *Family Law Bar Association and Liberty* (Advocatenorganisatie op het gebied van familierecht).¹⁵⁹

¹⁵⁴ Home Office, ‘Marriage visas: the way forward’, juli 2008, pp. 8 and 18. Dit was ook een geleidelijke ontwikkeling: in november 2005 werd het vereiste ingevoerd voor degenen die het staatsburgerschap aanvroegen, in april 2007 werd het uitgebreid tot degenen die permanent verblijf aanvroegen en in 2008 wordt het uitgebreid tot economische migranten

¹⁵⁵ Marriage visa equality impact assessment, p. 4, 25 november 2008.

¹⁵⁶ Home Office, ‘Marriage visas: the way forward’, juli 2008, p. 8.

¹⁵⁷ Ansari (2002), p. 15.

¹⁵⁸ De regering heeft echter ook kritiek gekregen van Siddiqui, de leidster van het Moslim parlement en een van de leiders van SBS, wegens het onvoldoende betrekken van vrouwengroepen bij het werk en het teveel aandacht schenken aan conservatieve mannelijke gemeenschapsleiders. Phillips & Dustin (2004), p. 534.

¹⁵⁹ Zie Clark/Richards (2008), p. 513.

2.5 ZWITSERLAND: BEPERKTE VERANDERINGEN IN CIVIEL- EN MIGRATIERECHT

Het Zwitserse beleid en de wetgeving op het gebied van gedwongen huwelijken zijn deels beschermend (civiel- en migratierecht) van aard, deels sanctionerend (straf- en migratierecht) en deels preventief (nieuw civielrecht). De doelgroep wordt gevormd door migranten (d.w.z. de Tamils, Koerden, Turken en Kosovaarse gemeenschappen). Twee initiatieven om het gedwongen huwelijk naar Duits voorbeeld als zodanig strafbaar te stellen zijn afgewezen. De reden hiervoor was dat de reikwijdte van de wetgeving beperkt is vanwege de complexiteit van gedwongen huwelijken – in de meeste gevallen vindt het gedwongen huwelijk plaats in het buitenland.¹⁶⁰ De meest recente maatregelen tegen het gedwongen huwelijk zijn de minimumleeftijd voor gezinshereniging van echtgenoten die in 2008 werd ingevoerd en de verscherping van het integratiebeleid. De veranderingen in het civielrecht zijn voornamelijk gericht op het tegengaan van schijnhuwelijken.

Civilrecht

Het Zwitserse civielrecht bevat twee hoofdpunten die van toepassing zijn vóór en na huwelijksluiting. Ten eerste moeten zowel man als vrouw de 18-jarige leeftijd hebben bereikt om een huwelijk te kunnen sluiten. Het is twijfelachtig of deze regel mensen beschermt voor gedwongen huwelijken. De NGO *Surgir* verrichte een eerste grootschalig onderzoek naar gedwongen huwelijken en kwam tot de conclusie dat meerderjarige vrouwen evenveel risico lopen om gedwongen te worden te huwen als minderjarigen, aangezien de gemiddelde leeftijd van de vrouwen die werden gedwongen tot huwelijk 19 jaar was.¹⁶¹ Een persoon die niet handelingsbekwaam is, kan geen huwelijk sluiten zonder instemming van zijn of haar wettelijke voogd. Als instemming wordt geweigerd, kan een beroep worden gedaan op de rechtbank om de weigering te vernietigen.¹⁶² Ten tweede kan een huwelijk na beroep *ex nunc* nietig worden verklaard als een van de echtgenoten het huwelijk is aangegaan onder bedreiging met ernstig en onmiddellijk gevaar voor zijn of haar leven, gezondheid of eer, of die van een familielid.¹⁶³ Een beroep op de rechtbank is alleen mogelijk binnen de relatieve tijdslimiet van zes maanden nadat de reden voor nietigverklaring bekend is of als de dreiging voorbij is, en binnen een absolute tijdslimiet van vijf jaar na het huwelijk. Niet elke soort bedreiging kan echter leiden tot nietigverklaring. Het gevaar moet gericht zijn op een persoon. De bedreiging iemand te onterven of financieel te ruïneren als hij of zij niet trouwt met een bepaalde persoon is niet voldoende om over te gaan tot nietigverklaring. Evenals in Duitsland heeft nietigverklaring onder het civielrecht nauwe-

¹⁶⁰ Surgir (2006), p. 6.

¹⁶¹ Surgir (2006), p. 11 en 48. Van de 400 gevallen was 1/3 tussen de 13 en 18 jaar, 2/3 tussen de 18 en 30 jaar. In sommige gevallen die minderjarige vrouwen betreffen vindt het religieus huwelijk (meestal in het buitenland) plaats vóór het wettelijk huwelijk dat voltrokken wordt als de vrouwen meerderjarig zijn.

¹⁶² Art. 94(2) ZGB, Zwitsers wetboek van civielrecht.

¹⁶³ Art. 94(1) ZGB – Zwitsers wetboek van civielrecht – en art. 104 en 107(4) ZGB. Vgl. CoE (2005), p. 123.

lijks betekenis in de praktijk,¹⁶⁴ omdat het volgens deskundigen moeilijk te bewijzen valt en het vaak makkelijker is om te scheiden.¹⁶⁵

Strafrecht

De laatste twee jaar zijn in Zwitserland verschillende voorstellen gedaan voor wetswijzigingen om gedwongen huwelijken tegengaan. In deze context is de discussie in Zwitserland vooral gericht op het strafrecht. Het dwingen tot een huwelijk is nog niet strafbaar. Verschillende handelingen die met het dwingen tot een huwelijk gepaard kunnen gaan, kunnen echter wel als misdrijf worden aangemerkt en als zodanig worden bestraft. Strafbare handelingen die mogelijk met een gedwongen huwelijk verband houden, zijn aanranding, ontvoering, seksueel misbruik, verkrachting of mensen-smokkel. Het gedrag van degenen die het slachtoffer tot een huwelijk dwingen, kan ook worden bestraft – als een vorm van dwang (*Nötigung*) en niet als een apart misdrijf – met een gevangenisstraf tot drie jaar of een boete. De dwang om een huwelijk aan te gaan – meestal in het buitenland en door de familie geregeld¹⁶⁶ – kan worden uitgeoefend door de echtgenoot, maar ook door familieleden (ouders, broers en zussen) of anderen. Het signaleffect van een strafrechtelijk verbod, dat wil zeggen het geven van een duidelijk signaal dat een gedwongen huwelijk onacceptabel is, wordt niet betwist. Er bestaat echter onenigheid over de conclusies die kunnen worden getrokken uit de constatering dat het aanmerken van huwelijksdwang als een misdrijf in de praktijk weinig relevant is. Er is geen enkel geval geweest waarin dwang tot een rechtszaak leidde.¹⁶⁷

Het lid van de *Nationalrat* (Tweede Kamer) Boris Banga, nam in 2004 een eerste initiatief in de *Nationalrat* om een gedwongen huwelijk als zodanig strafbaar te stellen, in de hoop dat Zwitserland het voorbeeld van Duitsland zou volgen (zie boven). Deskundigen waren hier sceptisch over.¹⁶⁸ De Zwitserse *Bundesrat* (regering) vond dat er onvoldoende redenen waren, omdat een gedwongen huwelijk ook kon worden aangepakt binnen de bestaande civiel- en strafrechtelijke wetgeving. Daarnaast achtte de *Bundesrat* te weinig bekend over gedwongen huwelijken om te kunnen zeggen dat dergelijke (strafrechtelijke) wetgeving helpt. Zij erkende dat de wet een symbolisch effect zou hebben, maar meende dat er geen reden was om te verwachten dat meer straffen zouden worden opgelegd ingeval huwelijksdwang strafbaar zou worden gesteld. Ook vond de *Bundesrat* dat de vergelijking met Duitsland niet nauwkeurig was; in Zwitserland is de huwelijksleeftijd 18 jaar terwijl die in

¹⁶⁴ Een Zwitsers essay verwijst naar een bron (Botschaft, *BBl*. 2002, 375) die stelt dat er volgens de vorige wet (art. 120 ZGB) gemiddeld 20 nietigverklaringen (om welke reden dan ook) waren geregistreerd. Frankhauser & Wüscher 2008, noot 7.

¹⁶⁵ Zie ook *Bericht des Bundesrats* en familierechtdeskundige Thomas Geiser die zegt dat het probleem van bewijs dan wegvalt. Na twee jaar van scheiding bestaat er een absoluut recht op echtscheiding, NZZ online (2005), *Zwangsheiraten* sind mit Gesetzen nicht zu verändern.

¹⁶⁶ Art. 181 StGB; zie ook CoE (2005), p. 124 en het *Bericht des Bundesrats*.

¹⁶⁷ In 2005 zei Grace Schild Trappe, plaatsvervangend hoofd van de afdeling strafrecht van het Federale Ministerie van Justitie in Zwitserland dat zij geen enkele zaak kent waarin strafrechtbanken een gedwongen huwelijk hebben behandeld.

¹⁶⁸ Ouders die hun kinderen tegen hun wil willen uithuwelijken, zullen volgens Marcel Niggli, hoogleraar burgerlijk recht in Freiburg, niet afschrikt worden door strengere straffen. In de voorjaarszitting van het parlement sprak minister van Justitie Blocher zijn vrees uit dat strengere straffen er zelfs toe zouden kunnen leiden dat slachtoffers ervan worden weerhouden de daders aan te geven bij de politie.

Duitsland 16 jaar was, zodat jonge meisjes kwetsbaarder waren.¹⁶⁹ In 2005 nam FDP-lid Erika Forster-Vannini een tweede initiatief tijdens het debat over de nieuwe Vreemdelingenwet (*Ausländergesetz*, *AuG*): in maart 2005 aanvaardde de *Ständerat* (Eerste Kamer) het initiatief om gedwongen huwelijken strafbaar te stellen en te bestraffen met een gevangenisstraf van 6 maanden tot 5 jaar.¹⁷⁰ Maar in de herfst van 2005 nam de *Nationalrat* dit initiatief niet over: deze wilde eerst een analyse van mogelijke rechtsmiddelen en hun effectiviteit.¹⁷¹ *Nationalrat* vond dat *Ständerat* haar mandaat had overschreden omdat de problemen van het gedwongen huwelijk te complex waren voor het mandaat van de Eerste Kamer. De *Staatspolitische Kommission*, een overheidsorgaan van zowel de *Nationalrat* als de *Ständerat*, gaf de *Bundesrat* de opdracht (*Postulat*) te onderzoeken hoe gedwongen huwelijken konden worden gesanctioneerd door het straf- en civielrecht.¹⁷² Na analyse van de wettelijke situatie en de uitvoering concludeerde de *Bundesrat* in het rapport *Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten* van 14 november 2007, dat de bestaande wetsbepalingen in het straf-, civiel- en migratierecht (inclusief de nieuwe Vreemdelingenwet – *AuG 2008* – zie voor meer informatie de volgende paragrafen) voor het grootste deel voldoende waren om mensen tegen gedwongen huwelijken te beschermen, maar dat ze systematisch moesten worden toegepast. Verder oordeelde de *Bundesrat* dat alleen binnen het civielrecht een nieuwe bepaling wenselijk was: het zou mogelijk moeten zijn elk huwelijk dat onder dwang is gesloten altijd, en niet binnen alleen een beperkte tijdsperiode, nietig te verklaren.¹⁷³ De *Bundesrat* herhaalde dit standpunt in november 2008, toen de raad nadere veranderingen in de civiel- en internationaal civielrecht voorstelde.¹⁷⁴

Migratierecht

De meest recente veranderingen om gedwongen huwelijken te voorkomen zijn aangebracht in het migratie- en het civielrecht. De nieuwe Vreemdelingenwet (*Ausländergesetz*) van 1 januari 2008 bepaalt dat gezinshereniging ingeval van een gedwongen huwelijk niet wordt toegestaan.¹⁷⁵ Dat een huwelijk onder dwang is gesloten, is echter moeilijk te bewijzen door de betrokken autoriteiten,

¹⁶⁹ Boris Banga, 04.1181 Anfrage 17/12/04: Bekämpfung von Zwangsheiraten und besserer Schutz der Opfer von Zwangsheiraten (Bestrijding van gedwongen huwelijken en betere bescherming van de slachtoffers van gedwongen huwelijken).

¹⁷⁰ Antrag Forster, AmtlBull. SR 2005, p. 319. Zie voor dit voorstel ook ACVZ (2005), p. 47 en NZZ (2005).

¹⁷¹ Zwangsheirat (2008).

¹⁷² Staatspolitische Kommission NR (02.024), Postulat 05.3477, 'Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten' (Strafbaarheid van gedwongen huwelijken en gearrangeerde huwelijken), van 9 september 2005.

¹⁷³ Bericht des Bundesrats (Bondsraadsrapport), Strafbearstellung van gedwongen en gearrangeerde huwelijken, n.a.v. *Postulat* (opdracht) 05.3477 van de *Staatspolitische Kommission* van de *Nationalrat* van 9 september 2005. Ook Büchler (2007), p. 244.

¹⁷⁴ De voorstellen zijn: de ambtenaar van de burgerlijke stand een gesprek met het paar laten voeren om een gedwongen huwelijk aan het licht te brengen; een specifieke reden voor nietigverklaring introduceren in het civielrecht. Zie *Bundesrat eröffnet Vernehmlassung* (De Bondsraad opent mogelijkheid tot ondervraging), 5 november 2008, www.ejpd.admin.ch/ejpd/de/home/dokumentation/mi/2008/2008-11-05.html.

¹⁷⁵ SR 142.20. Tot die tijd werd een gedwongen huwelijk alleen gezien als gegronde reden om te vluchten voor vrouwen binnen de context van het asielrecht in Zwitserland. In een principiële uitspraak erkende de kantonrechter in beroep (*Rekursbehörde*) voor de eerste keer dat een gedwongen huwelijk een reden voor vluchtelingenstatus kan zijn. Tot nu toe is echter slechts in een zeer gering aantal gevallen om deze reden de vluchtelingenstatus verleend. (Bron: Bundesrat rapport)

omdat derden zonder verklaring van betrokkenen over het algemeen niet kunnen vaststellen of het paar of een van de partners wordt gedwongen. Als onmiddellijke maatregel om gedwongen huwelijken te voorkomen, werd de regel ingevoerd dat gezinshereniging voor echtgenoten onder de 18 jaar niet meer is toegestaan. Verhoging van de minimumleeftijd voor echtgenoten tot 24 jaar werd in september 2008 echter door de *Bundesrat* afgewezen.¹⁷⁶

Het recht op voortgezet verblijf (*Verbleiberecht*) voor slachtoffers van een gedwongen huwelijk vormt een belangrijke beschermingsmaatregel: na de ontbinding van het huwelijk of het familieverband behoudt de echtgenoot of echtgenote het recht op zijn of haar verblijfsvergunning en verlenging daarvan als het huwelijk minstens drie jaar had geduurd en integratie succesvol was verlopen of als zwaarwegende persoonlijke redenen een voortgezet verblijf in Zwitserland nodig maken. Zwaarwegende persoonlijke redenen kunnen zijn dat de echtgenote slachtoffer is geweest van huiselijk geweld binnen het huwelijk of dat de sociale reïntegratie in het herkomstland ernstig lijkt te worden bedreigd.¹⁷⁷ Aan deze voorwaarden kan ook worden voldaan ingeval van een gedwongen huwelijk als dit wordt beschouwd als huiselijk geweld. Een leidraad over zwaarwegende redenen is te vinden in een richtlijn van begin juli 2007 in het kanton St. Gallen getiteld *Häusliche Gewalt im Rahmen des Migrationsproblematik* (Huiselijk geweld in het kader van de migratieproblematiek). Volgens deze richtlijn behouden slachtoffers van huiselijk geweld en een gedwongen huwelijk, wier verblijfsvergunning in Zwitserland normaal gesproken afloopt aan het einde van het huwelijk, hun recht op verblijf. De verlenging van de jaarlijkse verblijfsvergunning kan worden verbonden met het voldoen aan bepaalde voorwaarden zoals het volgen van Duitse taallessen of het zoeken van een baan.¹⁷⁸ Eenzelfde probleem als in Duitsland doet zich voor als iemand het land verlaat om in het buitenland onder dwang te trouwen. Volgens het nieuwe art. 61, par. 2 AuG lopen de verblijfs- en vestigingsvergunning na zes maanden na vertrek uit het land af, als de buitenlander zonder bericht Zwitserland verlaat. Sommigen willen de veilige terugkeer in zulke gevallen vergemakkelijken.¹⁷⁹

Civilrecht: bestrijding van schijnhuwelijken

Tegelijk met de nieuwe Vreemdelingenwet traden nieuwe civielrechtelijke bepalingen in werking onder de noemer van bestrijding van schijnhuwelijken (*Ausländerrechtsehen* of *unions de complaisance* geheten).¹⁸⁰ Ambtenaren van de burgerlijke stand kunnen dergelijke huwelijken tegengaan of ongeldig verklaren (zonder tijdslimiet) evenals vaderschap ontnemen ten aanzien van kinderen die in de loop van het huwelijk zijn geboren. Als onderdeel van de migratierechtherziening zijn de nieuwe bepalingen ook bedoeld om gedwongen huwelijken te voorkomen.¹⁸¹ Informatie over de uitvoering van dit beleid is nog niet beschikbaar.

¹⁷⁶ Segmüller, Pius, 08.3394, motie van 12 juni 2008.

¹⁷⁷ Art. 50, par. 1 en 2 AuG (Vreemdelingenwet).

¹⁷⁸ Spescha, in: Spescha, Thür, Zünd & Bolzli (red.), *Migrationsrecht, Kommentar*, 2008, art. 50, par. 10.

¹⁷⁹ Büchler (2007), p. 749.

¹⁸⁰ *Aif*, afl. 7/2007, p. 16.

¹⁸¹ President Menétrey van het platform voor *Sans-Papiers* (ongedocumenteerde migranten) betwijfelde de grondwettigheid van deze nieuwe regelingen en hun conformiteit met internationaal recht en noemde ze excessief, discriminerend en inefficiënt.

Integratiebeleid

Een ander middel om gedwongen huwelijken te voorkomen, is te vinden in het beleid ter bevordering van integratie en taalvaardigheid van migranten. Voor dit doel zijn zogenoemde integratiecontracten (*Integrationsvereinbarung*) ingevoerd. Deze zijn bedoeld om de kennis van de nationale taal die wordt gesproken in de woonplaats te verbeteren, en om migranten kennis bij te brengen over sociale verhoudingen, waarden, normen en de maatschappij in Zwitserland. Deze contracten worden toegepast als een voorwaarde voor immigratie ingeval van gezinshereniging met derdelanders (niet-Zwitsers). Slachtoffers van gedwongen huwelijken worden daardoor geacht in een positie te zijn gebracht waarin ze beter gebruik kunnen maken van hun rechten omdat zij de taal machtig zijn.¹⁸²

Invloed van andere landen

In het straf- en migratierecht van Zwitserland is duidelijk de invloed van buitenlands beleid zichtbaar. De initiatieven van Banga en Forster om gedwongen huwelijken te verbieden, werden oorspronkelijk geïnspireerd door het Duitse voorbeeld – maar uiteindelijk verworpen. Daarnaast zijn de voorstellen voor een minimumleeftijd van 24 jaar voor huwelijksmigratie als preventieve maatregel tegen gedwongen huwelijken een afspiegeling van soortgelijke ontwikkelingen in Denemarken, Nederland en Duitsland, hoewel Zwitserland uiteindelijk een leeftijdsgrens van 18 jaar heeft ingevoerd.

De rol van particuliere organisaties

De rol van particuliere organisaties is niet erg groot in deze juridische ontwikkelingen. Het wetenschappelijke en juridische project *zwangsheirat.ch*, een initiatief dat is genomen door migranten zelf, noemt expliciet dat het professionele hulp kan bieden aan de overheid of aan organisaties. Ook de NGO *Surgir* doet enige aanbevelingen ten aanzien van rechtelijke aanpak van gedwongen huwelijken. Particuliere organisaties werken voornamelijk op het gebied van informatie, advies en scholing, die tot dusver schaars zijn geweest. Integratiedeskundigen en jonge migranten zijn het erover eens dat een inhaalslag hard nodig is, omdat het onderwerp jarenlang is vermeden.¹⁸³ Daarom ligt de nadruk zowel op informatie verstrekken aan het publiek door rapporten en informatie als op advies aan de getroffen. *Surgir* stelt dat er geen structurele hulp voor slachtoffers van gedwongen huwelijken bestaat in Zwitserland terwijl het potentiële gevaar voor slachtoffers wel ernstig is (variërend van eerwraak tot verstoting). De deskundigen van *zwangsheirat.ch* bevelen mogelijke maatregelen aan in hun rapport uit 2008 – *zwangsheirat.ch – ein Programm verankert Menschenrechte* – gesteund door de *Eidgenössische Kommission für Migrationsfragen*, de vroegere *Eidgenössische Ausländerkommission*.¹⁸⁴ De Zwitserse organisatie *Terre des femmes Schweiz* heeft het onderwerp gedwongen huwelijk opgenomen in haar campagne *Verbrechen im Namen der Ehre* (misdrijven in naam van de eer). Daarin steunt zij op materiaal en werk dat eerder is gedaan door haar zusterorganisatie *Terre des femmes Deutschland*. Eén doel van *zwangsheirat.ch* is informatieverstrekking aan het publiek en

¹⁸² Bundesamt für Migration (2008).

¹⁸³ Stauffer, Beat, *Zwangsheirat: Vorbehalte, Berührungspunkte und ein grosser Nachholbedarf*, NZZ van 28 februari 2007, p. 17, of online www.zwangsheirat.ch.

¹⁸⁴ www.zwangsheirat.ch/pdf/zwangsheirat_massnahmen_d.pdf. Beide commissies zijn door de regering in het leven geroepen buitenparlementaire organen die de regering van informatie en advies voorzien op het gebied van migratievraagstukken.

degenen die betrokken zijn bij het probleem. Sinds de herfst van 2007 is online anoniem toegang tot gratis informatie mogelijk, zo nodig ook per telefoon.¹⁸⁵

2.6 CONCLUSIE: EEN KEUZE TUSSEN DE STRAF-, CIVIEL- EN MIGRATIERECHTELIJKE BENADERING

In alle vijf onderzochte landen heeft de wetgever het onderwerp gedwongen huwelijk op de agenda gezet. In alle openbare debatten wordt het onderwerp voornamelijk verbonden aan migranten, maar uit verschillende herkomstlanden. Niet alleen is het verschijnsel gedwongen huwelijk complex, het onderwerp gedwongen huwelijk raakt ook verschillende terreinen van het recht. De juridische benaderingen zijn divers, maar er kunnen twee algemene opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste: sinds het rapport van de Raad van Europa (CoE, 2005) dat concludeerde dat slechts weinig landen het dwingen tot een huwelijk als een specifiek misdrijf behandelen,¹⁸⁶ is er een specifiek strafrechtelijke bepaling geïntroduceerd in Duitsland (2005) en België (2007). Voorts bestaat er nu een op gedwongen huwelijken toegespitst civielrecht in Frankrijk (2003/2005) en het Verenigd Koninkrijk (2007) en werden enkele specifieke bepalingen ingevoerd in België (2007). Ten tweede: er bestaat een zekere samenhang tussen het debat over de invoering van een specifieke strafbepaling en de afwijzing daarvan als mogelijke oplossing aan de ene kant, en de herziening van het civielrecht als een mogelijk middel om gedwongen huwelijken te voorkomen (Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland) aan de andere kant. Terwijl de keuze voor wettelijke middelen binnen straf- en civielrecht met dezelfde argumenten wordt gemotiveerd in de verschillende landen, lijkt de agenda met betrekking tot beperking van huwelijksmigratie in alle vijf landen anders te zijn.

Hoewel onder omstandigheden een gedwongen huwelijk in alle vijf landen onder reeds bestaande strafbepalingen kan worden gebracht, beval de studie van de Raad van Europa in 2005 aan om het gedwongen huwelijk als een specifiek misdrijf op te nemen in de strafrechtelijke bepalingen met straffen die de bezwarende omstandigheden weerspiegelen.¹⁸⁷ De bestaande bepalingen waaronder het gedwongen huwelijk kan worden gebracht verschillen in strafmaat naar omstandigheden. In Duitsland is iemand tot een huwelijk dwingen aangemerkt als een speciale vorm van dwang. Daarnaast is een voorstel om een specifiek misdrijf met hogere straffen in te voeren al enkele jaren onderwerp van discussie. In Zwitserland is een voorstel voor een dergelijke bepaling echter na enkele jaren van discussie afgewezen. In België is iemand met geweld of bedreiging tot een huwelijk dwingen sinds 2007 strafbaar gesteld. In de voorgestelde of van kracht zijnde bepalingen variëren de mogelijke straffen aanzienlijk: van een boete (500 euro) tot twee jaar gevangenisstraf in België tot een maximum van vijf jaar gevangenisstraf in Duitsland of de hoogst voorgestelde gevangenisstraf tot tien jaar gevangenisstraf in Duitsland. Terwijl het debat in België, Duitsland en Zwitserland zich heeft gericht op het strafbaar stellen van iemand dwingen te trouwen, heeft de strafbaarstelling uiteindelijk geen steun gekregen in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland ook al is de

¹⁸⁵ Een ander voorbeeld van concrete hulp voor de getroffensten is de website van het opvanghuis voor meisjes in Zürich (www.maedchenhaus.ch/): het biedt zowel informatie aan hulpverleners en experts als een telefoonnummer dat men kan bellen voor anoniem advies.

¹⁸⁶ CoE (2005), p. 9.

¹⁸⁷ CoE (2005), p. 11 en 42.

strafbaarstelling ook in deze landen bediscussieerd. Daar is het debat altijd gericht (geweest) op mogelijkheden binnen het civielrecht, vooral in het Verenigd Koninkrijk. Dat kent een specifieke wet die rekening houdt met de complexiteit van gedwongen huwelijken. De Britse benadering is daarmee veelomvattend ook omdat gedwongen huwelijken door middel van een combinatie van maatregelen worden aangepakt. De bestaande maatregelen in het civielrecht zijn aangescherpt en er zijn nieuwe maatregelen geïntroduceerd, tevens in het civielrecht, inclusief economische hulp en onderdak voor slachtoffers van huiselijk geweld. Daarnaast is er beleid voor toenemende samenwerking tussen sociale diensten, consulaire afdelingen, de politie en woningbouwcorporaties.¹⁸⁸

Hoewel het rapport van de Raad van Europa uit 2005 een dergelijke aanbeveling niet doet, hebben de meeste juridische activiteiten in de betrokken landen in de laatste drie jaar plaatsgevonden op het terrein van migratierecht. Tegen de achtergrond van een vooral restrictief immigratiebeleid in alle vijf landen is de introductie van verscheidene nieuwe instrumenten ondersteund met het argument dat ze gedwongen huwelijken zouden tegengaan. Het is niet duidelijk of dit het enige argument is geweest. De juridische maatregelen omvatten ten eerste de verhoging van de minimumleeftijd naar 21 jaar voor gezinshereniging van echtgenoten in België (2006) en het Verenigd Koninkrijk (2008) en naar 18 jaar in Frankrijk (2007), Duitsland (2007) en Zwitserland (2008). Ten tweede zijn taaleisen ingevoerd waaraan de echtgenoot of echtgenote moet voldoen voordat hij of zij wordt toegelaten (Duitsland 2007) en werden taal- of integratiecursussen na immigratie verplicht in Frankrijk (2007) en Zwitserland (2008).

Als men de totstandkoming van gedwongen huwelijken beschouwt als een proces, is zichtbaar dat de verschillende juridische middelen op verschillende tijdstippen worden toegepast om een preventief, beschermend of sanctionerend effect te verkrijgen. Wat betreft bepalingen in het civielrecht hebben wetgevers zich verschillende doelen gesteld. In alle onderzochte wetsystemen bestaat het preventieve middel van een minimum huwelijksleeftijd, nu overal 18 jaar of hoger. Dit komt overeen met de aanbeveling van de Raad van Europa die stelt dat verdragen, die het grondwettelijk principe van gelijkheid van mannen en vrouwen negeren, zouden moeten worden opgezegd en dat de minimumhuwelijksleeftijd 18 jaar moet zijn. Juist de huwelijksleeftijd is lange tijd een punt van ongelijkheid geweest, omdat sommige Europese landen een lagere minimum huwelijksleeftijd voor vrouwen dan voor mannen hebben gehanteerd. Het Franse systeem heeft zich gericht op het inschakelen van ambtenaren om gedwongen huwelijken in een vraaggesprek aan het licht te brengen, vóór huwelijksluiting. In 2008 was ditzelfde idee onderwerp van discussie in Zwitserland. De mogelijkheid tot het ontbinden van een gedwongen huwelijk als een instrument dat toegepast wordt na huwelijksluiting speelt overal een grotere rol in het aanpakken van gedwongen huwelijken. Dit vereist gewoonlijk een verzoek van een echtgenoot en bewijs dat dwang is uitgeoefend. In Frankrijk en België kunnen verzoeken ook worden gedaan door de *procureur* (openbare aanklager) of, in Zwitserland, door de ambtenaar van de burgerlijke stand. In Frankrijk is een nieuwe reden voor nietigverklaring ingevoerd: de angst uit eerbied voor ouders (*créante révérencielle envers un ascendant*). In België is het sinds 2007 mogelijk een huwelijk dat door dwang of bedreiging werd gesloten nietig te verklaren. In Duitsland en Zwitserland levert de bewijslast aanzienlijke problemen op omdat, in vergelijking met echtscheiding, nietigverklaring een minder aantrekkelijke optie is. Ook tijdslimieten

¹⁸⁸ Clark/Richards (2008), p. 503 en 507.

voor vernietiging variëren aanzienlijk. Het rapport van de Raad van Europa adviseerde dat tijdsbeperkingen vóór het begin van een civielrechtelijk (en strafrechtelijk) proces zouden moeten worden onderzocht.¹⁸⁹ In Frankrijk of Zwitserland kunnen verzoeken gedaan worden tot vijf jaar na de huwelijksdatum; in Duitsland wordt beperking tot één jaar niet beschouwd als een probleem. Mogelijk hebben voorstellen om de uiterste verzoekdatum uit te breiden daarom geen succes gehad; in plaats daarvan heeft men zich op sanctiemaatregelen gericht. In tegenstelling tot puur sanctionerende maatregelen is de Britse *Forced Marriage Civil Protection Act 2007* complex van structuur, omdat deze preventieve, beschermende en sanctiemaatregelen vóór, tijdens en na huwelijksluiting inhoudt.¹⁹⁰ Deze civielrechtelijke middelen kunnen slachtoffers van gedwongen huwelijken beschermen, macht geven en, belangrijker, hen in staat stellen zelf een procedure aanhangig te maken of te beëindigen, wat bij strafsancties niet kan. Bij strafsancties is het mogelijk voor het slachtoffer om aangifte te doen, maar in het geval van de nieuwe Britse wetgeving kunnen meer mensen (rechtshandelingen door derden) dan het slachtoffer alleen het gebruik van de wettelijke middelen in gang zetten en hebben de betrokkenen ook meerdere mogelijkheden op meerdere momenten dan alleen naderhand aangifte te doen. Er bestaan ook beschermende middelen voor slachtoffers in of onderweg naar het buitenland, evenals in Frankrijk. Hier is echter onenigheid over de aard van migratierechtelijke maatregelen: men hoopt dat een minimumleeftijd voor echtgenoten die willen immigreren binnen het kader van gezinshereniging een preventief effect heeft. Het argument is dat gedwongen huwelijken geen zin hebben als er geen kans bestaat op gezinshereniging van minderjarige echtgenoten, vooral omdat er niet voldoende armslag voor de echtgenoot of familie is om controle uit te oefenen over de gedwongen echtgenote. Critici beschouwen dit voorstel echter als problematisch omdat het op iedereen van toepassing is, zodat het ook inbreuk pleegt op het recht op gezinsleven van degenen die een huwelijk uit vrije wil hebben gesloten. Zij geven de voorkeur aan het recht op voortgezet verblijf en op het recht om terug te keren omdat deze rechten beschermend van aard zijn.

Het onderzoek van de Raad van Europa benadrukt dat “gedwongen huwelijk” geen term is die expliciete juridische inhoud heeft. Het definitieprobleem wordt niet alleen verschillend opgelost in de vijf onderzochte landen, de definitie van gedwongen huwelijk wordt ook verschillend gehanteerd in de strafrechtelijke of civielrechtelijke benadering. In tegenstelling tot de behoefte aan een beperkte definitie van het misdrijf ingeval van strafrecht is de Britse FMCPA gebaseerd op een ruime definitie. Maar zelfs hier zal in individuele gevallen de vraag zijn waar de grens tussen een gearrangeerd en een gedwongen huwelijk getrokken moet worden. Dit is weliswaar geen zaak voor de strafrechter, maar het zou kunnen leiden tot verschillende soorten beschermende *protection orders* van familie-rechters. Ook in Frankrijk en België zijn er problemen bij het definiëren van gedwongen huwelijken doordat er enige overlap in het beleid tegen gedwongen huwelijken en schijnhuwelijken bestaat. In Frankrijk zijn vraaggesprekken voor huwelijksluiting, een langere wachttijd of specifieke redenen voor nietigverklaring, middelen die oorspronkelijk werden ingevoerd om schijnhuwelijken tegen te gaan.

¹⁸⁹ CoE (2005).

¹⁹⁰ Clark/Richards (2008), p. 507.

Er is weinig informatie over de uitvoering van deze vaak zeer recente wetten. Aan de ene kant stelt de Raad van Europa in het rapport van 2005 dat (straf)wetgeving zeer ineffectief is.¹⁹¹ Wat betreft het strafrecht is dit zeker waar: er is tot nu toe weinig vervolgd op grond van het specifieke misdrijf. De moeilijkheid om een gedwongen huwelijk te definiëren en te bewijzen en de barrières om procedures aanhangig te maken tegen familieleden worden genoemd als redenen voor dit gebrek aan relevantie in de praktijk; een goed voorbeeld is het geval van Duitsland waar tot nu toe geen gevallen zijn vermeld.¹⁹² In Zwitserland is dit zelfs als argument tegen strafbaarstelling gebruikt. Tegelijkertijd is in Duitsland en Zwitserland weinig gebruik gemaakt van de mogelijkheid van nietigverklaring in het civielrecht. Daarom kan alleen de tijd uitwijzen of de civielrechtelijke benaderingen van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk meer succes zullen hebben.¹⁹³ Aan de andere kant hebben de leeftijds grens en taaleisen die in het Duitse migratierecht zijn ingevoerd, geleid tot een duidelijke afname van aanvragen voor gezinshereniging van echtgenoten en hetzelfde geldt voor de restrictieve immigratiemaatregelen in het Verenigd Koninkrijk. Er bestaat echter aanzienlijke onenigheid over de vraag of deze maatregelen feitelijk gedwongen huwelijken hebben voorkomen. Critici van het ‘Deense model’ bijvoorbeeld, d.w.z. de 24-jaar-regeling, verkondigen dat dit geen gedwongen huwelijken voorkomt,¹⁹⁴ maar echtgenoten verhindert zich te her- of verenigen.

Er is grote invloed van andere landen op het beleid en de wetgeving op het gebied van het strafrecht: over de kwestie van een specifiek misdrijf is gedebatteerd in Zwitserland onder verwijzing naar het Duitse model. Het duidelijkste voorbeeld van het overnemen van maatregelen kan echter worden waargenomen in het migratierecht: vooral de minimumleeftijd van 24 jaar in Denemarken diende als argument voor de invoering van de drempel van 21 jaar in Nederland in 2003, in Duitsland en Frankrijk in 2007 (18 jaar), in België in 2007 (21 jaar) en in het Verenigd Koninkrijk in 2008 (21 jaar). Ook de implementatie van de Gezinsherenigingsrichtlijn speelde een belangrijke rol in Duitsland en België. Daarentegen is het Verenigd Koninkrijk niet gebonden aan deze richtlijn (vanwege ‘opting-out’ – niet-deelname), maar het beleid komt overeen met deze ontwikkelingen.¹⁹⁵ Omdat Zwitserland geen deel uitmaakt van de EU is de richtlijn ook niet van toepassing op Zwitserland en de

¹⁹¹ CoE (2005), p. 9.

¹⁹² Dit is ook het geval in Oostenrijk, waar nauwelijks aangifte wordt gedaan. Een gedwongen huwelijk is in Oostenrijk sinds 1 juli 2006 een officieel delict. Voor deze wetswijziging werden sinds 1975 zeven personen wegens gedwongen huwelijken veroordeeld, www.zwangsheirat.ch/aktuell/news.php.

¹⁹³ Clark/Richards (2008), p. 528.

¹⁹⁴ Migration News Sheet (2005), p. 2. De *European Commission against Racism and Intolerance* (ECRI) stelde in 2001 met betrekking tot Denemarken “that such criteria [age limit] in the area of family reunification may impact in a discriminatory fashion on certain minority groups, such as Muslims [...]”, vgl. *Second Report of the European Commission of the European Council against Racism and Intolerance on Denmark*, CRI (2001) 4, adopted on 16 June 2000, made public on 3 april 2001, p. 11. Vijf jaar later voegde zij eraan toe dat volgens onderzoek deze leeftijdsdrempel, die is bedoeld om gedwongen huwelijken te voorkomen, slechts van toepassing is op een kleine groep mensen. Slechts 4% van de onderzochte huwelijken werd gesloten als gevolg van een beslissing van de ouders, zie *Third Report of the European Commission of the European Council against Racism and Intolerance on Denmark*, CRI 2006 (18), adopted on 16. December 2005, made public on 16 May 2006, p. 17.

¹⁹⁵ Anders dan Denemarken dat heeft besloten afstand te nemen van Title IV van the het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, besloot het Verenigd Koninkrijk en Ierland over deelname per geval (‘opt-in’, de mogelijkheid om toch deel te nemen). Bij deze Gezinsherenigingsrichtlijn zagen het Verenigd Koninkrijk en Ierland af van deelname. Zie recitals 17 en 18 Directive 2003/86/EC.

verhoging van de leeftijdsgrens werd daar verworpen. Hetzelfde geldt voor taaleisen waaraan vóór immigratie moet worden voldaan: Duitsland volgde het Nederlandse voorbeeld evenals Frankrijk (in een enigszins afgezwakte vorm) en het Verenigd Koninkrijk is van plan het te volgen. Zwitserland heeft soortgelijke voorstellen echter verworpen.

HOOFDSTUK 3 HET GEBREK AAN CIJFERS

Dit hoofdstuk heeft betrekking op de beschikbare cijfers over gedwongen huwelijken in de landen van dit onderzoek. De centrale vraag is: welke cijfers zijn beschikbaar over gedwongen huwelijken in de verschillende landen en wat kan gezegd worden over de omvang en aard van het fenomeen gebaseerd op deze cijfers? Net als in Hoofdstuk 1, staat hier het probleem van de definitie centraal; wat precies een gedwongen huwelijk is, valt lastig te omschrijven. Terwijl het eerste hoofdstuk een inleiding gaf op het definitieprobleem, illustreert dit hoofdstuk hoe dit probleem de numerieke kennis over gedwongen huwelijken beïnvloedt. Niet alleen de betekenis van cijfers is een onderwerp van discussie; het is tevens van belang om aandacht te schenken aan wat de cijfers niet zeggen. Het is moeilijk om cijfers over gedwongen huwelijken te vinden en bij beschikbare cijfers ontbreekt vaak een gedetailleerde beschrijving van de totstandkoming ervan. Daarom leidt de interpretatie van deze cijfers vaak tot de conclusie dat men weinig weet over gedwongen huwelijken op basis van de beschikbare cijfers. Soms blijken de cijfers die in discussies worden genoemd niets meer dan giswerk te zijn.

Het gebrek aan betrouwbare cijfers wordt echter niet alleen veroorzaakt door moeilijkheden met het verkrijgen en interpreteren van deze cijfers, maar is ook inherent aan gedwongen huwelijken als sociaal verschijnsel. Net zoals bij huiselijk geweld, wordt er over het algemeen aangenomen dat gedwongen huwelijken on- en ondergerapporteerd blijven en dat alle cijfers die beschikbaar zijn slechts een klein deel van het totale aantal representeren, behalve als het torenhoge schattingen zijn.¹⁹⁶

De fascinatie met en de belangstelling voor cijfers over gedwongen huwelijken vereist enige uitleg, omdat cijfers niet alleen maar cijfers zijn. Zoals James Scott uiteenzet, heeft het ontstaan van de staat die ingrijpt in het leven van zijn burgers, een standaardisatie vereist van het meten van de zaken die gecontroleerd worden door die staat.¹⁹⁷ Al in 1676 definieerde de Engelse econoom William Petty statistiek als “political arithmetic” om het verband tussen de staat en de cijfers aan te duiden.¹⁹⁸ Het is dan ook geen verrassing dat zowel politieke als beleidsdiscussies over gedwongen huwelijken vaak om cijfers draaien, omdat deze mede de basis vormen van mogelijke beslissingen over staatsinterventie, een zaak van groot gewicht. En zoals Husbands aangeeft, kunnen cijfers een compleet eigen subjectieve realiteit aannemen en zo een eigen leven gaan leiden.¹⁹⁹

Veel sociale problemen stellen de staat en de vertegenwoordigers van de overheid voor het probleem dat er geen cijfers beschikbaar zijn, zoals ook het geval is bij gedwongen huwelijken. Groenendijk en Böcker laten zien dat beleidsmakers zich meestal niet zomaar neerleggen bij deze onzekerheid. Net als de overal ingrijpende staat uit het werk van Scott, hebben beleidsdiscussies cijfers nodig. Groenendijk en Böcker noemen als voorbeeld de discussies rond het sociale probleem van illegale migratie, waarbij zij opmerken dat schattingen van zogeheten “dark numbers” zoals crimina-

¹⁹⁶ Samad/Eade (2004), p. 54.

¹⁹⁷ Scott (1998), p. 24.

¹⁹⁸ Braadbaart/Zevalkink (2005), p. 127.

¹⁹⁹ Husbands (1994), p. 199.

liteit of het aantal illegale migranten (of gedwongen huwelijken) vaak meer zeggen over de degene die schat, dan over datgene dat geschat wordt. Doordat ze niet gecontroleerd kunnen worden, vormen schattingen van het aantal illegale migranten een geschikt beginpunt voor politiek commentaar. Hoge schattingen kunnen een manier vormen voor een spreker om te zeggen dat hij of zij het bestaan van illegale migranten als een sociaal probleem ziet.²⁰⁰ Een soortgelijke logica kan gelden bij het gebruik van cijfers over gedwongen huwelijken: het lijkt hier belangrijker te zijn om maar een cijfer te noemen (ook al zit deze er mogelijk ver naast), dan om eerlijk te stellen dat men niets weet over de omvang van het fenomeen. Een goed voorbeeld van deze houding wordt besproken in de paragraaf over Duitsland, waarin de onderzoekers eerst aangeven dat hun cijfers niet geschikt zijn om uitspraken te doen over het totale aantal gedwongen huwelijken, maar toch concluderen dat waarschijnlijk rond 10% van Turkse migrantenvrouwen in Duitsland in een huwelijk leeft waarvoor zij zelf niet heeft gekozen.

De keuze voor de verzameling van cijfers in dit hoofdstuk werd gemaakt op basis van de beschikbare informatie erover. Cijfers die louter percentages uit een krantenartikel voorstelden en die onmogelijk verder te traceren waren tot een duidelijk omschreven bron, werden niet meegenomen, omdat het door gebrek aan informatie onmogelijk zou zijn geweest om ze op een zinvolle manier te beoordelen. De hoeveelheid beschikbare informatie varieerde zeer sterk tussen onderzoeken en tussen landen en om die reden varieert hieronder tevens de hoeveelheid tekst over de bestudeerde landen. In het onderhavige onderzoek was het mogelijk drie soorten cijfers te bemachtigen voor de vijf landen. Elke soort brengt een ander probleem met zich mee voor de onderzoeker. De problemen met elk specifiek soort cijfers zijn samengevat in Tabel 3.1.

Tabel 3.1. Soorten cijfers.

Data	Soort cijfer	Veel voorkomende problemen
Enquête op individuen	Schatting op basis van een steekproef	Onduidelijk wat er gemeten wordt
Bekendheid / kennis van gevallen van gedwongen huwelijk	Absoluut cijfer, soms geëxtrapoleerd ²⁰¹ en gemaakt tot een schatting	Onbekend of het in alle gevallen om een gedwongen huwelijk gaat Veel mensen kunnen hetzelfde geval rapporteren waardoor het onmogelijk wordt om iets te zeggen over het aantal unieke gevallen
Gerapporteerde gevallen bij NGO's en andere organisaties	Absoluut cijfer, soms geëxtrapoleerd en gemaakt tot een schatting	Onbekend of het in alle gevallen om een gedwongen huwelijk gaat Veel mensen kunnen hetzelfde geval rapporteren waardoor het onmogelijk wordt om iets te zeggen over het aantal unieke gevallen

²⁰⁰ Groenendijk/Böcker (1995), p. 119-120.

²⁰¹ Extrapolatie betekent dat men op basis van een steekproef uitspraken doet over waarden die buiten het bereik van de steekproef liggen, en waarvan de relevante parameters onbekend zijn. Bijvoorbeeld: men schat op basis van de gerapporteerde gevallen in Berlijn wat het aantal gedwongen huwelijken in heel Duitsland zou zijn terwijl men alleen gegevens over Berlijn heeft en geen reden om aan te nemen dat heel Duitsland in dit opzicht op Berlijn zou lijken.

De eerste categorie cijfers is afkomstig uit enquêteonderzoek waarbij vrouwen, meestal alleen uit etnische minderheidsgroepen, wordt gevraagd of zij zelf gedwongen zijn geweest om te trouwen. De cijfers in de tweede categorie zijn ook tot stand gekomen door middel van enquêtes, maar in plaats van naar persoonlijke ervaringen wordt aan de respondenten gevraagd naar mogelijke gedwongen huwelijken waarmee zij bekend zijn. De derde categorie bestaat uit gevallen van gedwongen huwelijk die gerapporteerd of bijgehouden zijn door verschillende organisaties die met het fenomeen te maken hebben, zoals Blijf-van-m'n-lijfhuizen. Deze laatste vormen de meest courante data over gedwongen huwelijken.

Op de volgende pagina's worden de verschillende cijfers besproken en beoordeeld. De nadruk ligt op het beantwoorden van de vraag wat deze cijfers zeggen over de omvang en aard van het verschijnsel gedwongen huwelijk. Gezien het feit dat het onderhavige onderzoek vijf landen omvat, zou het ideaal zijn om de cijfers crossnationaal te vergelijken. Helaas zijn deze in de meeste gevallen niet vergelijkbaar, omdat gedwongen huwelijken verschillend worden gedefinieerd, omdat er alleen naar absolute cijfers wordt verwezen die sterk kunnen variëren afhankelijk van de grootte van de migrantenpopulatie in een land, of omdat ze alleen het verschijnsel meten onder één specifieke migrantengroep. Verder is het de vraag of het überhaupt zinvol is gedwongen huwelijken alleen onder migranten te meten. De materialen die hier gebruikt zijn, bieden geen antwoord op deze vraag. Om deze redenen zal de vergelijking aan het einde van het hoofdstuk zich concentreren op de verschillende problemen die de diverse cijfers opleveren.

3.1 BELGIË: ENQUÊTEONDERZOEK NAAR ERVARINGEN EN BEKENDHEID MET GEDWONGEN HUWELIJKEN

In dit gedeelte worden cijfers afkomstig uit twee onderzoeken in België besproken. Dit land verschilt van de andere landen in het onderzoek door de grotere hoeveelheid beschikbare enquêtedata, wat komt doordat het onderwerp 'gedwongen huwelijken' al vrij vroeg is meegenomen in enquêtes, namelijk al in 1991.

Ervaringen van migrantenvrouwen met gedwongen huwelijken

Een van de vroegste bronnen voor cijfers over gedwongen huwelijken in België is afkomstig uit een enquête over gezinsvorming en waardepatronen onder Turkse vrouwen in Vlaanderen en Brussel, die gehouden werd in 1991.²⁰² Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze cijfers weinig zeggen over de huidige situatie aangezien ze al bijna twintig jaar oud zijn, maar het was niet mogelijk om recentere cijfers te bemachtigen. Er is gekozen voor deze cijfers, hoewel ze enigszins gedateerd zijn, omdat ze afkomstig zijn uit een dataset die breed besproken is in de literatuur, en omdat ze een kans bieden om veel van de problemen te bespreken die er bestaan bij het meten van het aantal gedwongen huwelijken.

Van alle ooit-gehuwde vrouwen in de steekproef, was 18% gedwongen om tegen haar wil te trouwen. Op het eerste gezicht lijkt dit een vrij hoog percentage te zijn, maar als het gespecificeerd wordt naar leeftijd en wijze van migratie ziet men duidelijk dat het vooral de oudere vrouwen (40 tot 49 jaar) en huwelijksmigranten zijn die het percentage verhogen.

²⁰² *Gezinsvorming en waardepatronen bij Turkse vrouwen in Vlaanderen en Brussel 1991.*

Tabel 3.2. Het percentage Turkse migrantenvrouwen dat gedwongen was om tegen haar wil te trouwen met een man. Dit is een verdere opsplitsing van de 18% die was gedwongen om te trouwen.²⁰³

Gedwongen getrouwd: 18%	Leeftijd (%)			Totale steekproef (N)
	17-29	30-39	40-49	
Niet geboren in Turkije	4 %			43
Gemigreerd met / na ouders	12 %	14 %	17 %	284
Gemigreerd met / na echtgenoot	16 %	21 %	30 %	422
			Totaal:	749

Het onderzoek waaruit deze cijfers afkomstig zijn, werd uitgevoerd in 1991.²⁰⁴ Een steekproef van 850 Turkse vrouwen werd ondervraagd voor dit doel. Hoewel er bij enquêteonderzoek vaak gebruik wordt gemaakt van steekproeven van rond de 1000 respondenten, hangt de geschikte grootte van een steekproef af van wat men wil meten (en schatten) en welke mate van precisie wordt beoogd.²⁰⁵ Belangrijker dan de grootte van de steekproef is de eis dat een steekproef *random* getrokken wordt, dat wil zeggen, dat elke persoon een even grote kans heeft om gekozen te worden uit het bestand waaruit de steekproef wordt getrokken. Een steekproef van een paar duizend personen is niet veel waard als de respondenten niet door toevallige selectie erin zijn gekomen, in ieder geval met betrekking tot de sleutelvariabelen.

Wat precies bedoeld wordt met "Turks", wordt niet expliciet besproken. Gezien het feit dat Lesthaege opmerkt dat eerste, tweede en derde generatie Turkse migranten werden meegenomen in het onderzoek, lijkt het erop dat het Turks zijn gedefinieerd wordt door een combinatie van geboorteplaats, geboorteplaats van ouders en een nog onbekende variabele die gebruikt kan worden om derdegeneratie migranten op te sporen, wier ouders mogelijk ook in België zijn geboren. Het Turks zijn is duidelijk niet alleen gedefinieerd door nationaliteit maar eerder door een combinatie van etniciteit en migrantenstatus.

De steekproef was gestratificeerd, wat wil zeggen dat er eerst een aantal gemeenten werd gekozen met als criterium dat er meer dan 100 Turkse personen woonachtig zijn.²⁰⁶ Binnen de gemeenten werd een random steekproef van Turkse vrouwen getrokken uit het gemeentelijke vreemdelingenregister waarin migranten zijn opgenomen.²⁰⁷ Het is onduidelijk hoe dit register gebruikt zou kunnen worden om derdegeneratie migranten op te sporen. De steekproef is niet representatief voor heel België, doordat slechts gekozen is voor Turkse migranten uit Vlaanderen. Of er duidelijke argumenten waren om Wallonië buiten beschouwing te laten, wordt niet expliciet besproken door Lesthaege.

Het is noodzakelijk hier stil te staan bij de vraag waarvoor iets representatief is. Een steekproef kan representatief zijn naar leeftijd en sociaal-economische positie, maar het is hier onbekend welke dimensies van de populatie belangrijk zijn om mee te nemen in de meting van het aantal gedwongen huwelijken. Daarnaast is het moeilijk uitspraken te doen over de representativiteit, zonder informa-

²⁰³ Lesthaege (1993).

²⁰⁴ De bespreking is gebaseerd op: Lesthaege (1996).

²⁰⁵ Zie: McClave / Sincich (2003), p. 315-316 voor de berekeningen.

²⁰⁶ Speciale aandacht werd geschonken aan het meenemen van steden en stedelijke regio's van verschillende groottes in de steekproef, zodat men bias in dit opzicht kon vermijden.

²⁰⁷ Deze methode van steekproeftrekking heeft het voordeel dat alleen de relevante eenheden (hier gemeentes met Turkse inwoners) meegenomen worden.

tie over de totale populatie die de steekproef beoogt te representeren. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat vrouwen van Turkse etnische afkomst geboren in België ondergerepresenteerd worden in de steekproef met 43 respondenten (5% van het totale aantal respondenten).

Wat deze cijfers zeggen over de omvang en aard van gedwongen huwelijken, is een kwestie van interpretatie. Dat 18% van alle ooit-getrouwde Turkse vrouwen, gedefinieerd op welke manier dan ook, gedwongen zou zijn om te trouwen lijkt een hoog percentage. Maar het is niet vanzelfsprekend wat dit cijfer precies zegt over het totale aantal gedwongen huwelijken. Er doen zich hier drie hoofdproblemen voor, die hieronder besproken worden: de keuze voor respondenten, het tijdstip en de plaats van de gemeten gedwongen huwelijken.

De keuze voor respondenten is problematisch om twee redenen. Ten eerste werden alleen Turkse migranten meegenomen in het onderzoek, dat op een later tijdstip werd herhaald onder Marokkaanse migranten. Dit betekent dat andere migrantengroepen of autochtone Belgen niet beschouwd werden als potentiële slachtoffers. Deze focus op een bepaalde migrantengroep is ook impliciet aanwezig in de definitie van het probleem, zoals al is besproken in Hoofdstuk 1. Gedwongen huwelijken worden over het algemeen gezien als een migrantenkwestie of een vrouwenprobleem en de keuze voor migrantenvrouwen in de steekproef weerspiegelt deze veronderstelling.²⁰⁸ Hierdoor wordt de mogelijkheid dat mannen of mensen uit andere bevolkingsgroepen gedwongen kunnen worden om te trouwen geheel buiten beschouwing gelaten. Op deze manier is slechts een deel van de potentiële populatie meegenomen in de steekproef, wat vervolgens betekent dat waarschijnlijk niet alle potentiële gedwongen huwelijken worden gemeten.

Gezien het feit dat de enquête zich op de ervaringen van Turkse vrouwen tijdens hun hele levensloop richt, zeggen deze cijfers niets over het aantal of percentage van gedwongen huwelijken ten tijde van de enquête. Een gedwongen huwelijk van iemand die nu 48 jaar oud is, vond waarschijnlijk ongeveer dertig jaar geleden plaats. Daarnaast lijkt er een aanzienlijk verschil te bestaan tussen de verschillende leeftijdsgroepen en wijzen van migratie. De oudere vrouwen die met hun partners zijn gemigreerd, zijn duidelijk degenen die het meest frequent tot een huwelijk gedwongen zijn.

Het derde probleem, dat van de plaats, doet zich voor in alle data die informatie bevatten over gebeurtenissen tijdens de levensloop van een migrant uit de eerste generatie. Omdat veel gedwongen huwelijken waarschijnlijk plaatsvinden buiten Europa, is het wellicht niet eens haalbaar om te proberen ze per land te meten. Maar in deze cijfers wordt geen onderscheid gemaakt tussen huwelijken die in België en daarbuiten zijn voltrokken. Daardoor zeggen zij weinig over het totale aantal gedwongen huwelijken in België of daarbuiten. Wat deze cijfers wel zeggen over gedwongen huwelijken, is dat een vrij grote proportie van Turkse migrantenvrouwen (18%) woonachtig in België ergens tijdens haar leven gedwongen is om te huwen. Wanneer onderscheid gemaakt wordt tussen de wijzen van migratie, lijkt het erop dat vooral de vrouwen die voor hun partner naar België zijn gemigreerd, dat wil zeggen vrouwelijke huwelijksmigranten (16 tot 30%, zie Tabel 3.2.), gedwongen zijn om te trouwen. Tegelijkertijd geldt ook: hoe jonger de vrouwen, hoe minder gedwongen huwelijken er zijn. Dit laatste feit lijkt erop te wijzen dat het verschijnsel tot het begin van de jaren negentig van vorige eeuw steeds verder afnam.

²⁰⁸ Hier moet opgemerkt worden dat gedwongen huwelijken maar een onderdeel van het onderzoek waren. De steekproef werd derhalve niet getrokken alleen om een representatief beeld van gedwongen huwelijken te krijgen. Tegelijkertijd richt de enquête zich op onderwerpen rondom gezinsvorming en huwelijk en deze onderwerpen worden hier gedefinieerd als vrouwenkwesties.

Bekendheid met gedwongen huwelijken onder de jeugd

Onderzoekers van de Katholieke Universiteit van Leuven onderzochten in 2004 de aspiraties en houdingen van middelbaar scholieren (*lycée*) ten aanzien van het huwelijk. In dit kader werd de respondenten ook gevraagd naar hun bekendheid met gevallen van gedwongen huwelijk in hun eigen omgeving en in het algemeen.²⁰⁹ Met bekendheid werd in dit onderzoek bedoeld dat aan scholieren werd gevraagd of zij dachten dat gedwongen huwelijken plaatsvinden en, meer specifiek, of zij bekend zijn met gevallen. De meerderheid van de respondenten (74%) dacht dat gedwongen huwelijken wel plaatsvinden, en een minderheid van 7% kende zelf gevallen binnen hun eigen familie terwijl 16% gevallen buiten de eigen familie kende (zie Tabel 3.3. voor de details).

Het onderzoek werd uitgevoerd onder 1200 middelbaar scholieren tussen de 15 en 18 jaar op verschillende soorten scholen (vergelijkbaar met de Nederlandse VMBO, Havo en VWO). De scholen lagen in Brussel en omgeving en alle scholieren waren Franstalig. De steekproef was aldus gestratificeerd, dat eerst een keuze werd gemaakt voor regio's met een etnisch en sociaal-economisch diverse populatie, namelijk Brussel, Liège en Charleroi, en voor verschillende scholen binnen deze regio's.²¹⁰ Diversiteit met betrekking tot achtergrondkenmerken van studenten, dat wil zeggen etniciteit en sociaal-economische positie, was wenselijk omdat het doel was een steekproef te verkrijgen, die de diversiteit van België als land zou reflecteren, of in ieder geval van de Franstalige delen daarvan.

Tabel 3.3. De bekendheid van Belgische scholieren met gedwongen huwelijken (N=1200).

Bekendheid met gedwongen huwelijken	Percentage (%) van scholieren tussen 15 en 18 jaar
Denkt dat gedwongen huwelijken plaats vinden	74%
Kent gevallen	16%
Kent gevallen binnen eigen familie	7%
Onbekend	3%
Totaal:	100%

Hoewel een steekproef van 1200 respondenten, mits door willekeurige selectie tot stand gekomen, niet te klein lijkt te zijn, is de keuze voor de eenheden van cruciaal belang. Enkel Franstalige regio's meenemen zou schadelijk kunnen zijn voor de representativiteit indien de migrantenpopulaties van elkaar afwijken in de verschillende taalggebieden. Daarnaast kan *oversampling* van etnisch diverse scholieren, dat wil zeggen van scholieren met een migratieachtergrond, tot gevolg hebben dat de resultaten met betrekking tot de bekendheid van de jeugd met gedwongen huwelijken overdreven zijn, in vergelijking tot gebieden met minder migranten.²¹¹ Tegelijkertijd is deze nadruk op de aanwe-

²⁰⁹ Garcia/Dumont/Melan/Monshe (2004).

²¹⁰ In totaal werden 221 scholen gecontacteerd, waarvan er 30 (13,5% van het totaal) geïnteresseerd waren om deel te nemen aan het onderzoek. Hieruit werden 20 scholen geselecteerd in de uiteindelijke steekproef, gebaseerd op hoe goed ze het doel van een diverse steekproef konden helpen vervullen.

²¹¹ *Oversampling* duidt een wijze van steekproeftrekking aan waarbij men maatregelen neemt om een bepaalde bevolkingsgroep bij de steekproef te betrekken. Als men bijvoorbeeld op volledig willekeurige wijze een steekproef trekt uit het Belgische bevolkingsregister, bestaat altijd de kans dat er geen migranten worden geselecteerd. Indien het wenselijk is migranten in de steekproef te betrekken, past men oversam-

zigheid van migranten in de steekproef begrijpelijk, omdat het onderzoek zich gedeeltelijk richt op gedwongen huwelijken, die in België typisch gezien worden als een migrantenkwestie.

Om verder te kunnen beoordelen wat deze cijfers zeggen over de omvang van het probleem, is het van cruciaal belang om in ogenschouw te nemen wat het onderzoek precies meet. De bekendheid van scholieren met gedwongen huwelijken hoeft niet noodzakelijkerwijs iets te zeggen over het totale aantal gedwongen huwelijken. Het feit dat 74% van de scholieren denkt dat gedwongen huwelijken plaatsvinden, betekent dat zij bekend zijn met het fenomeen, maar deze bekendheid kan voortkomen uit bekendheid met concrete gevallen, uit media-aandacht voor het onderwerp of uit bespreking van het onderwerp met ouders of anderen. De laatste twee verklaringen lijken meer waarschijnlijk, gezien het aanzienlijke verschil tussen de 74% dat denkt dat gedwongen huwelijken plaatsvinden, de 16% dat echt concrete gevallen kent en de 7% dat gevallen persoonlijk kent.

Het feit dat 16% van de scholieren gevallen persoonlijk kent en 7% zelfs gevallen kent binnen de eigen familie, duidt erop dat gedwongen huwelijken daadwerkelijk plaatsvinden, maar het zegt weinig over de omvang van het probleem. Verschillende scholieren kunnen bekend zijn met hetzelfde geval of zelfs uit dezelfde familie komen en de kans hierop is relatief groot, aangezien de scholen in de steekproef geografisch vrij dichtbij elkaar liggen. Het is daarom onmogelijk vast te stellen welke percentage van de populatie gedwongen wordt om te trouwen op basis van deze data.

Maar het verschil tussen degenen die zelf gevallen kennen en degenen die gevallen kennen binnen de eigen familie duidt erop dat ook mensen buiten de directe familie zich bewust zijn van gedwongen huwelijken die plaatsvinden. Dit wijst erop dat de veronderstelde geheimhouding rondom gedwongen huwelijken misschien toch niet absoluut is, in ieder geval niet onder jonge mensen.

3.2 FRANKRIJK: TWIJFELACHTIGE EXTRAPOLATIE VAN BEKENDE GEVALLEN

Het gedeelte over Frankrijk is gebaseerd op drie databronnen. Het is bijzonder moeilijk duidelijkheid te krijgen over de Franse cijfers. Van alle landen in het onderzoek lijken ze de hoogste te zijn, zowel in absolute als in relatieve zin, maar tegelijkertijd zijn het ook de minst betrouwbare cijfers.

Veel jonge mensen worden beïnvloed door gedwongen huwelijken

De Franse NGO GAMS (*Groupe femmes pour l'Abolition des Mutilations Sexuelles*) verklaart op haar website dat 700 000 van 10 tot 18-jarigen te maken hadden met een gedwongen huwelijk in Frankrijk in 2002. Het is onduidelijk of dit cijfer betrekking heeft op één jaar, of op alle jaren tot 2002.²¹² Dit cijfer is een extrapolatie van het aantal gedwongen huwelijken dat plaatsvindt in de regio's (*département*) waar de meeste gevallen van vrouwenbesnijdenis plaatsvinden.²¹³ Vrouwenbesnijdenis wordt door de GAMS in dit verband genoemd, omdat de organisatie zich richt op het uitroeien van deze praktijk. Wat het precieze verband tussen vrouwenbesnijdenis en gedwongen huwelijk is, wordt niet duidelijk gemaakt. Men zou kunnen gissen dat beide gezien worden als symbolen of uit-

pling toe om ervoor te zorgen dat migranten wel worden geselecteerd. Er bestaan verschillende wijzen waarop dit kan worden bereikt.

²¹² Wij probeerden telefonisch en via de e-mail in contact te komen met vertegenwoordigers van de organisatie voor nadere toelichting van deze cijfers, maar zonder succes.

²¹³ In de Engelstalige materialen wordt niet het woord "vrouwenbesnijdenis" (*female circumcision*) gebruikt, maar wordt de praktijk *female genital mutilation* genoemd. Wij hebben hier voor de term "vrouwenbesnijdenis" gekozen omdat deze de gangbare benoeming in de (antropologische) literatuur is.

drukkingen van een patriarchaal sociaal systeem. De link tussen de twee fenomenen wordt zeer vaak gelegd in Franse discussies over gedwongen huwelijken. Het meten van gedwongen huwelijken in gebieden waarin vrouwenbesnijdenis het vaakst voorkomt, leidt tot het probleem dat, indien er inderdaad een samenhang gevonden wordt tussen de twee, dit waarschijnlijk gebieden betreft met de meeste gevallen. Als gevolg daarvan zal elk cijfer dat gevonden wordt in deze regio's niet representatief zijn voor de rest van het land.

De beweegredenen voor deze extrapolatie worden niet expliciet gemaakt, maar elke extrapolatie vormt een onzekere onderneming. Het houdt in dat men de gevallen neemt die men kent en vervolgens datgene wat men op basis van die gevallen kent, projecteert op gevallen waarvan de parameters onbekend zijn. Hier betekent dit specifiek dat de cijfers gemeten in regio's met hoge prevalentie van zowel vrouwenbesnijdenis als gedwongen huwelijken worden geprojecteerd op regio's waar er geen of weinig gevallen van vrouwenbesnijdenis zijn, hoewel beweerd wordt dat de correlatie tussen de twee verschijnselen een cruciaal verband betreft. Als het verband inderdaad zo cruciaal is, lijkt het echter niet gerechtvaardigd om ervan uit te gaan dat gedwongen huwelijken evenveel zouden voorkomen in regio's zonder vrouwenbesnijdenis.

Het cijfer 700 000 is tamelijk hoog, vooral vergeleken met de cijfers met betrekking tot de andere landen in het onderhavige onderzoek. Men zou daarom de conclusie kunnen trekken dat gedwongen huwelijken veel vaker in Frankrijk voorkomen dan elders. Het is echter niet duidelijk wat bedoeld wordt met "getroffen door" of "beïnvloed door" (*affected by*): getroffen in welke zin? Dit zou kunnen verwijzen naar het totale aantal voltrokken gedwongen huwelijken en bedreigingen met gedwongen huwelijk of het zou kunnen verwijzen naar het totale aantal daarbij als partner of beoogde partner betrokken mensen, om twee mogelijkheden te noemen. Als meer dan één persoon wordt geteld als getroffen door een gedwongen huwelijk, is het begrijpelijk dat het cijfer betrekkelijk hoog is. Uiteindelijk komen echter meer toespelingen dan daadwerkelijke feiten voor in alle discussies waarin dit aantal genoemd wordt. Daarom lijkt het aannemelijk dat het aantal van 700 000 een fout of op zijn best een gissing is en geen resultaat van systematisch onderzoek.

Wat betreft de aard van het verschijnsel, duidt het cijfer 700 000 erop dat gedwongen huwelijken voorkomen en waarschijnlijk niet heel cultuurspecifiek zijn. Het moet betrekking hebben op mensen uit verschillende migrantengroepen, wil dit cijfer kloppen. Christine Jama uit de vrouwenorganisatie *Voix de Femmes* zegt dat gedwongen huwelijken inderdaad niet alleen te vinden zijn onder migranten. Zij zegt dat er ook bij haar organisatie gevallen bekend zijn binnen diplomatengezinnen en in de regio Bretagne in het algemeen.²¹⁴

Jeugd getroffen door gedwongen huwelijken

De *Haut Conseil à l'Intégration* (Hoge Raad voor Integratie), hierna aangeduid als HCI, noemt ook een cijfer over gedwongen huwelijken. De HCI benaderde een aantal (hoeveel wordt niet gespecificeerd) organisaties, die te maken hebben met gedwongen huwelijken en kwam tot de conclusie dat 70 000 jongeren tussen de 10 en 18 jaar, met name meisjes, worden getroffen door gedwongen huwelijken. Zij geeft echter geen informatie over de tijdperiode waarop het cijfer betrekking heeft.²¹⁵ Het gaat wederom om gevallen in de 14 regio's (*département*) waar de meeste vrouwenbesnijdenissen plaatsvinden. Elders in het rapport (op p.51) wordt gesteld dat het cijfer eigenlijk afkomstig is van

²¹⁴ Bême (2005).

²¹⁵ Haut Conseil A l'integration (2003). p. 63-67.

GAMS, de organisatie die reeds in bovenstaande besproken is. Dit lijkt vreemd aangezien het cijfer van GAMS voor 2002 tien keer zo groot is als het HCI cijfer.

De kwesties rondom de term “getroffen door” zijn hier even problematisch als in bovenstaande. Er is echter nog een probleem. Gezien het feit dat dit cijfer gebaseerd is op de aantallen mensen die NGO’s benaderen voor hulp, is het niet duidelijk of het hier om een absoluut cijfer gaat of om een schatting. In beide gevallen geldt dat men niet weet hoe de gevallen die bij NGO’s bekend zijn, zich verhouden tot het totale aantal gevallen. Evenmin is duidelijk wat precies onder een ‘geval’ wordt verstaan.

Gevallen van gedwongen huwelijken onder scholieren

Het Franse *Les Services de l’Education Nationale* (Ministerie van Onderwijs) registreert ook gevallen van gedwongen huwelijken in verschillende regio’s (*département*). Deze registratie is weer verbonden aan de prevalentie van vrouwenbesnijdenis. Het aantal dat geregistreerd is door het ministerie is dus gebaseerd op de regio’s waar de meeste vrouwenbesnijdenissen plaatsvinden. Het aantal varieert in deze regio’s van jaarlijks 15 gevallen in Val-d’Oise tot meer dan 30 in Seine-Saint-Denis. Deze cijfers zijn afkomstig van scholen in deze gebieden, maar het is niet duidelijk wat door de scholen precies geregistreerd wordt als een gedwongen huwelijk: tieners die niet aanwezig zijn op school, verdenkingen van gedwongen huwelijken of bewijs hiervoor?²¹⁶

Op basis van dergelijke kleine aantallen is het uiteraard moeilijk om iets te zeggen over de omvang van het fenomeen, mede doordat het niet mogelijk was om aan cijfers te komen over de omvang van de populatie scholieren in deze regio’s, waarmee men deze cijfers zou kunnen vergelijken.

Omdat deze cijfers afkomstig zijn van *Les Services de l’Education Nationale* en dus van scholen, zeggen ze alleen iets over gedwongen huwelijken onder een bepaalde groep, namelijk schoolgaande jeugd. Er is echter geen sluitend bewijs voor het feit dat deze groep de enige zou zijn waaronder gedwongen huwelijken voorkomen. Maar de focus op deze leeftijdscategorie is logisch in de Franse context waarbinnen gedwongen huwelijken gedefinieerd worden als een probleem voor jonge meisjes (zie Hoofdstuk 1).

Wat betreft de aard van het fenomeen, lijken deze cijfers erop te duiden dat gedwongen huwelijken jongeren, of in ieder geval meisjes, verhinderen om naar school te gaan. Blijkbaar zijn er gezinnen die in staat zijn om de maatregelen die zijn genomen om te voorkomen dat kinderen van school gaan, te ontduiken. Daarnaast lijkt de genderneutrale formulering van de cijfers (jongeren, in het Frans: *adolescentes*) erop te wijzen dat gedwongen huwelijken zowel meisjes als jongens betreffen. Als men rekening houdt met de manier waarop gedwongen huwelijken in Franse discussies worden gedefinieerd (zie Hoofdstuk 1), lijkt het erop dat “jongeren” hier eigenlijk voor meisjes staat.

3.3 DUITSLAND: ERVARINGEN VAN MIGRANTENVROUWEN EN GEVALLEN GEREGISTREERD DOOR NGO’S

Duitsland kent in principe drie bronnen van cijfers: een nationaal onderzoek en twee lokale onderzoeken.

²¹⁶ Lazaridis (2004).

De ervaringen van Turkse migrantenvrouwen met gedwongen huwelijken

De meest recente databron is het onderzoek uit 2005 door *Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend* (het Duitse Ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd).²¹⁷ Dit onderzoek richt zich op het welzijn van vrouwen in Duitsland in het algemeen en niet specifiek op gedwongen huwelijken. Om de ervaringen van niet-Duitse vrouwen mee te kunnen nemen in het onderzoek, werd een aantal migrantenvrouwen toegevoegd aan de steekproef. Migrantenvrouwen (en -mannen) worden vaak buiten enquêtes gehouden, omdat zij de taal niet goed genoeg beheersen, maar in deze enquête konden de respondenten ervoor kiezen om deel te nemen in hun moedertaal. Aan degenen met een Turkse achtergrond, werd naast de standaardvragenlijst ook gevraagd naar hun potentiële ervaringen met gearrangeerde en gedwongen huwelijken.

De totale steekproef van 397 Turkse vrouwen bestond uit vrouwen met de Turkse nationaliteit of vrouwen wier ouders geboren waren in Turkije.²¹⁸ De onderzoekers maken niet expliciet dat de steekproef *random* getrokken was, maar de uitvoerige discussie over steekproeftrekking en methoden, duidt erop dat standaard procedures zijn toegepast, waaronder *randomisering*. Alleen de vrouwen die waren getrouwd, of getrouwd waren geweest, met een Turkse man werd gevraagd naar hun partnerkeuze. Net zoals bij de meeste onderzoeken naar migranten, is ook hier niet gedefinieerd wie precies gezien wordt als een Turks. Of dit een kwestie is van nationaliteit, etniciteit, identiteit of een combinatie hiervan, blijft onduidelijk. Van de helft van deze 143 vrouwen had iemand anders hun partner voor hen uitgezocht, meestal een familielid. Van deze groep dacht 17% dat zij toentertijd gedwongen was tot het huwelijk. Een grotere groep (25%) had het gevoel dat niet naar haar mening over het huwelijk gevraagd was (zie Tabel 3.4. voor de details).

Tabel 3.4. Meningen over partnerkeuze onder Turkse migrantenvrouwen wier partner werd gekozen voor hen.

	Percentage (%)	N
Van het totaal aantal vrouwen wier partner voor hen gekozen werd:		
Was het eens met de keuze van anderen	75	53
Had liever zelf gekozen	23	16
Onbekend	2	2
Totaal:	100	71
Van het totaal wier partner voor hen gekozen werd:		
Had het gevoel dat niet naar hun mening werd gevraagd	25	18
Dacht toentertijd dat zij gedwongen was tot het huwelijk	17	12
Totaal:	42	30
Totaal (N) Turkse vrouwen getrouwd met een Turkse man		
		143
Koos eigen partner zelf	50	72
Had iemand anders die een partner koos voor hen	50	71

²¹⁷ BMFSFJ (2005).

²¹⁸ De steekproef werd getrokken uit het bevolkingsregister, maar omdat Duitsers met Turkse ouders niet als Turken staan geregistreerd werd een tweede steekproef getrokken. Uit deze tweede steekproef werden de mensen met Turkse vrouwen opgenomen in de hoofdstekproef.

De representativiteit van de steekproef vormt een sleutelkwestie bij de beoordeling van wat deze cijfers nu duidelijk maken over de omvang van het fenomeen gedwongen huwelijken. De 397 Turkse respondenten vormen geen grote steekproef, maar aan de andere kant is het niet bekend hoe groot de totale populatie van Turkse migrantenvrouwen is. Daarnaast is het niet bekend of getracht is een *random* steekproef te trekken. Het doel was mogelijk om een steekproef te trekken die representatief zou zijn voor alle niet-Duitse vrouwen samen, maar de auteurs zijn hier niet expliciet over. Daarnaast waren slechts 143 (36%) van de Turkse respondenten getrouwd (geweest) met een Turkse man. Alleen zij werden dus door de onderzoekers gezien als behorend tot de risicogroep; dat wil zeggen tot vrouwen die risico lopen of liepen om gedwongen te worden tot huwelijk. Het is niet duidelijk waarom alleen Turkse partners een risico voor gedwongen huwelijken zouden vormen. De auteurs stellen ook zelf dat de aantallen zo klein zijn dat het niet mogelijk is om conclusies te trekken over de gehele populatie Turkse migranten.

Een logische conclusie zou vervolgens zijn, om te stellen dat deze resultaten niet geprojecteerd kunnen worden op de rest van Duitsland, maar de auteurs van het rapport kiezen een meer speculatief pad wanneer zij ondanks alle bezwaren toch beweren dat de cijfers erop duiden dat rond 10% van de Turkse migrantenvrouwen in Duitsland leeft in een huwelijk waarmee zij het niet eens was of waartoe zij gedwongen werd.²¹⁹ Gebaseerd op een dergelijk klein aantal gevallen, is deze conclusie niet gerechtvaardigd, hoe aantrekkelijk zij ook moge zijn.

Nog een reden om te concluderen dat deze cijfers geen goede indicatie vormen van de omvang van het probleem in Duitsland, is dat vrouwen van verschillende leeftijden werden geïnterviewd, terwijl de resultaten gepresenteerd worden zonder informatie over de leeftijd. De 17% die gedwongen werd tot een huwelijk is een indicatie voor het percentage vrouwen dat dit ooit tijdens hun levensloop is overkomen. Het zegt niets over gedwongen huwelijken in de laatste vijf jaar bijvoorbeeld. Het is goed mogelijk dat de meerderheid van deze huwelijken 30 of 40 jaar geleden werd voltrokken. Dit is zelfs een voor de hand liggende mogelijkheid, omdat jonge vrouwen die recentelijk gedwongen zijn misschien minder geneigd zijn om mee te doen aan een enquête over geweld. Zo geldt bij huiselijk geweld bijvoorbeeld dat een dergelijke selectiebias geldt voor enquêtes over het onderwerp; de mensen met de "ergste" of meest recente ervaringen van geweld zijn het minst geneigd om mee te doen. Ook al zouden zij wel mee willen doen, dan kan het zijn dat hun mishandelende partners dat niet toestaan.²²⁰

Het laatste probleem bij het meten van de omvang van het probleem is het meest in het oog springende, namelijk dat alleen Turkse vrouwen werden geïnterviewd en geen mannen of mannen en vrouwen uit andere migrantengroepen of uit de Duitse meerderheidsbevolking. Hoewel veel deskundigen zeggen dat de meerderheid van de slachtoffers vrouw is, zijn er waarschijnlijk ook mannen die het slachtoffer worden van gedwongen huwelijken. Bovendien vormen Turkse migranten niet de enige groep waaronder gedwongen huwelijken plaatsvinden. Ook zijn de ervaringen van Turkse migrantenvrouwen niet noodzakelijk representatief voor andere potentiële risicogroepen. In Duitse debatten over gedwongen huwelijken worden deze meestal gedefinieerd als een probleem van migranten afkomstig uit Marokko en Turkije, mogelijk doordat dit betrekkelijk grote migranten-

²¹⁹ Deze 10% is waarschijnlijk het gemiddelde van de 18 vrouwen wier mening niet gevraagd werd en de 12 vrouwen die gedwongen werden. Als men deze aantallen bij elkaar voegt en berekent hoe hoog het percentage is dat zij vormen van de hele steekproef (143) komt men op respectievelijk 13 en 8%, waarvan het gemiddelde 10% is.

²²⁰ Van Dijk/Flight/Oppenhuis/Duesmann (1997).

groepen zijn in Duitsland en omdat de aanwezigheid van migranten uit deze landen eerder als problematisch wordt gezien dan de aanwezigheid van migranten uit bijvoorbeeld andere EU-landen.

Wat betreft de aard van het fenomeen, is het onderscheid tussen 'het niet vragen van de mening' en 'gedwongen worden tot een huwelijk' bepalend voor de resultaten. Meer vrouwen zeggen dat niet naar hun mening gevraagd werd dan dat zij gedwongen werden, en dit feit wijst erop dat dit een belangrijk verschil is. Had men alleen de vraag over het gedwongen worden gesteld, dan waren de resulterende cijfers veel lager geweest. Daarom lijkt het erop dat er echt een onderscheid bestaat tussen 'geen mening vragen' en 'gedwongen worden'. Het kan van belang zijn om hiermee rekening te houden als men mogelijk interventies overweegt. Dit onderscheid vormt echter ook een probleem, omdat het zowel voor het begrijpen van de omvang van het probleem, als voor het ontwerpen van interventies onduidelijk is of de antwoorden van beide groepen vrouwen even belangrijk zijn.

Gevalen van gedwongen huwelijk geregistreerd door NGO's in Hamburg

Een van de twee lokale onderzoeken voor Duitsland werd uitgevoerd door de *Lawaetz-stiftung* in 2006 in Hamburg.²²¹ De *Lawaetz-stiftung* is een liefdadigheidsorganisatie die "hulp bij zelfhulp" biedt. Dit betekent dat sociaal en economisch minder bevoorrechte mensen in staat worden gesteld om toegang te krijgen tot huisvesting, training en de arbeidsmarkt door innovatieve methoden voor zelfhulp.²²² Dit onderzoek werd uitgevoerd door middel van een enquête onder organisaties die advies en hulp bieden aan slachtoffers van gedwongen huwelijken in Hamburg. Toen het debat over gedwongen huwelijken startte in de politiek, vroeg het lokale overheidsorgaan voor sociale zaken (*Behörde für Soziales, Familie, Gesundheit und Verbraucherschutz*, BSG) *Lawaetz-stiftung* om een onderzoek uit te voeren naar de omvang en verschijningsvormen van het probleem en naar de voorzieningen die er voor deze mensen bestaan. De opdracht was om te inventariseren welke lokale organisaties zich bezighouden met het onderwerp en welke ervaringen zij ermee hebben.

Dientengevolge rapporteert de *Lawaetz-stiftung* dat er 210 gevallen in 2005 waren, waarbij één of meerdere van de organisaties werd benaderd voor hulp of advies. Deze 210 gevallen werden geregistreerd door de 26 organisaties die daadwerkelijk te maken hadden gehad met gedwongen huwelijken en deze ook bijhielden. Één organisatie hield het aantal gevallen niet bij en vijf andere boden wel advies aan, maar kenden geen gevallen in 2005. De hulpbehoevenden waren grotendeels vrouwen (95%) en een minderheid (5%) mannen. Van het totale aantal gevallen, betroffen er 169 (81%) vrouwen die zelf bedreigd werden met huwelijksdwang in de toekomst of in het verleden al gedwongen waren tot een huwelijk. In de resterende gevallen ging het om consultaties voor vrienden, familie en andere mensen in de sociale omgeving van de persoon die gedwongen werd tot een huwelijk.

Op basis van deze kennis is het doel hier om te beoordelen wat deze cijfers zeggen over het totale aantal gedwongen huwelijken. Het totale aantal van 210 contacten, die de lokale organisaties hadden met slachtoffers en personen in hun sociale omgeving, bewijst dat gedwongen huwelijken daadwerkelijk plaatsvinden of dat het risico van huwelijksdwang bestaat. Maar dit cijfer kan niet gelijk gesteld worden aan het totaal aantal gedwongen huwelijken in Hamburg en wel om twee redenen. Ten eerste, dezelfde personen kunnen hulp of advies zoeken bij verschillende organisaties en

²²¹ Lawaetz-stiftung (2006), p. 13-15.

²²² <http://www.lawaetz.de/>

verschillende personen kunnen zich zorgen maken om hetzelfde geval. Daarom is het totale aantal van 210 niet noodzakelijk gelijk aan het daadwerkelijke aantal unieke gevallen waaromtrent contact is gezocht met deze organisaties. Ten tweede is het onmogelijk om iets te zeggen over de relatie tussen de gevallen waarin er contact is gezocht met deze organisaties en de gevallen waarin dat niet gebeurt. Het lijkt gerechtvaardigd om te verwachten dat er ook gevallen bestaan die niet bekend zijn bij organisaties of de sociale omgeving, maar het is onmogelijk uitspraken te doen over hoeveel dit er zijn. Gebaseerd op het aantal van 210 is het onmogelijk om uitspraken te doen over het totale aantal gevallen in Hamburg, of daarbuiten.

Als men de mogelijkheden tot generalisatie buiten beschouwing laat, is het echter wel interessant dat de organisaties in dit onderzoek hebben bijgehouden wie er precies hulp zoekt. In de meeste gevallen zijn dit (potentiële) slachtoffers, onder wie vrouwen duidelijk in de meerderheid zijn.

3.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: GEVALLEN GEREgistREERD DOOR DE OVERHEID

Aangezien het maatschappelijk debat rondom gedwongen huwelijken al een aantal jaren actief gevoerd wordt in het Verenigd Koninkrijk, zijn er veel cijfers beschikbaar over het onderwerp. Toch betekent dit niet dat deze cijfers beter gedefinieerd of duidelijker zijn dan in de andere landen.

Forced Marriage Unit cijfers

In tegenstelling tot de andere landen in het onderhavige onderzoek, kent het Verenigd Koninkrijk een apart overheidsorgaan dat zich bezighoudt met gedwongen huwelijken, de zogenoemde *Forced Marriage Unit* dat deel uitmaakt van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (*Foreign and Commonwealth Office*, FCO). De cijfers van de *Forced Marriage Unit* zijn dan ook alomtegenwoordig in discussies rondom gedwongen huwelijken. Gewoonlijk heeft de *unit* jaarlijks te maken met 250 tot 300 gevallen. Ongeveer 15% van daar betreft mannelijke slachtoffers.²²³

De ambtenaren van de FMU zeggen dat de registratie niet heel nauwkeurig is verlopen tot nu toe. In 2008, waren er tot oktober 388 gevallen van gedwongen huwelijk waar de FMU mee bekend was. In 192 van deze gevallen had de FMU hulp geboden aan slachtoffers (171 keer buiten, 21 keer binnen het Verenigd Koninkrijk) en 196 gevallen hadden te maken met immigratie.²²⁴ In deze laatste gevallen hielp de FMU om migratie te voorkómen, zodat de partner uit het buitenland in een gedwongen huwelijk toegang tot het land werd geweigerd. Daarnaast werd de FMU ongeveer 1000 keer in 2008 (tot oktober) gevraagd om advies door verschillende organisaties en individuen in het Verenigd Koninkrijk.

Het voordeel van deze cijfers is, dankzij het feit dat er één centraal registratieorgaan bestaat, dat vaststaat dat het hier om unieke gevallen gaat. Daarom is het wel gerechtvaardigd om te concluderen dat er minstens 388 gevallen zijn (geweest) van gedwongen huwelijk of bedreiging daartoe in het Verenigd Koninkrijk of waarbij staatsburgers van het Verenigd Koninkrijk in het buitenland betrokken waren. Als men er rekening mee houdt dat er bijna 400 gevallen waren in 2008 (tot oktober), lijkt het erop dat het aantal gevallen dat bekend wordt bij de FMU aan het stijgen is. Het cijfer in de voorgaande jaren varieerde tussen 200 en 350 voor het hele jaar. Het is waarschijnlijk dat deze toename

²²³ Khanum (2008), p. 14.

²²⁴ Persoonlijke communicatie met de FMU, november 2008.

veroorzaakt wordt door toegenomen activiteit van de kant van de overheid en/of door toegenomen bewustzijn en veranderende perceptie bij de slachtoffers.

Wat de verhouding is tussen de 388 gevallen in de eerste negen maanden van 2008 en de gevallen die niet bekend zijn bij de FMU, is op geen enkele wijze duidelijk. Als het totale aantal van bekende en onbekende gevallen stabiel blijft, zou een toename van bekende gevallen bij de FMU impliceren dat een groter deel van het geheel bekend wordt. Maar of dit inderdaad het geval is, blijft onduidelijk.

De cijfers zeggen wel iets over de aard van het fenomeen. Allereerst wijst het grote aantal gevallen waarbij migratie of hulp in het buitenland aan de orde is erop dat het probleem zich voornamelijk voordoet buiten het Verenigd Koninkrijk of dat meer van deze gevallen bekend worden bij de FMU. Deze dimensie van gedwongen huwelijken blijkt niet even duidelijk uit de cijfers van de andere landen in het onderhavige onderzoek. Daarnaast bevatten de FMU cijfers ook mannelijke slachtoffers. Het feit dat 15% van de gevallen bij de FMU betrekking heeft op mannen duidt erop dat tevens een aanzienlijke groep mannen slachtoffer is van gedwongen huwelijken, ook al zijn zij in de minderheid.

Onderzoek in Luton

Het onderzoek van Khanum in 2004 naar gedwongen huwelijken in Luton verschaft ook cijfers over de omvang van het fenomeen. In haar navraag bij lokale organisaties die zich richten op gedwongen huwelijken, vond zij dat er in totaal 526 keer contact werd gezocht met de zes organisaties in Luton, in het jaar van het onderzoek. Khanum schat dat meer dan 1000 mensen in Luton jaarlijks betrokken zijn bij een gedwongen huwelijk. De schatting van 1000 mensen door Khanum is lager dan men op basis van de 10% zou verwachten (526 gevallen zou 10% zijn van 5260 cases), omdat zij vermoedt dat dezelfde mensen naar meerdere organisaties gaan en zich zorgen maken om hetzelfde huwelijk. Deze schatting is gebaseerd op een analogie met verkrachting, waarvan men vermoedt dat maar 10% van de gevallen geregistreerd wordt.²²⁵ In het onderhavige onderzoek was het niet mogelijk aan te tonen dat deze 10% gebaseerd is op empirisch bewijs. Het lijkt het meest voor de hand te liggen dat deze 10% een willekeurig laag percentage is, dat bedoeld is om aan te geven dat veel of de meeste gevallen van verkrachting niet geregistreerd worden.

Khanum heeft gelijk als zij twijfelt aan de kracht van het bewijs dat deze 526 gevallen verschaften. Daarnaast lijkt, gezien de methode van extrapolatie (1000 mensen in het hele land), het resultaat van 1000 mensen eerder een retorische manier te zijn om aan te geven dat dit een serieus probleem is en niet zozeer het resultaat van een berekening.

Bradford City Council cijfers

Bradford, een stad met een aanzienlijke Zuid-Aziatische migrantenpopulatie en waarvan men vermoedt dat er vaak gedwongen huwelijken plaatsvinden, heeft een link gelegd tussen afwezigheid op school en gedwongen huwelijken. Het stadsbestuur werd gealarmeerd door de meer dan 200 tienermeisjes die jaarlijks leken te verdwijnen en over wie het vermoeden bestond dat zij gedwongen werden om te trouwen. Uiteindelijk stelde men vast dat 205 meisjes in de stad niet op school zaten.

²²⁵ Khanum, op cit, p. 43.

Hiervan bleken er 172 ergens anders naar school te gaan. Van de totale populatie van 89 000 scholieren in de stad, zijn er 33 langer dan 2 maanden niet op school geweest.²²⁶

Het is niet geheel terecht om de 33 scholieren tegen de hele scholierenpopulatie af te zetten, omdat er geen reden is om aan te nemen dat de hele populatie een even groot risico op een gedwongen huwelijk loopt. Meisjes uit Zuid-Aziatische migrantengroepen worden vaker gedwongen tot een huwelijk, dan meisjes of jongens uit andere bevolkingsgroepen, zo lijkt het. Maar aan de andere kant moet ook opgemerkt worden dat de 33 scholieren niet noodzakelijk gedwongen zijn om te trouwen. Van huis wegllopen of vroegtijdig school verlaten zijn ook redenen voor tieners om niet op school te zitten. Het grootste probleem bij het gebruik van cijfers over schoolopkomst is dat de relatie tussen deze cijfers en gedwongen huwelijken niet duidelijk vastgesteld is. Tegelijkertijd kunnen dergelijke cijfers er wel op wijzen dat gedwongen huwelijken bestaan, ook al zeggen ze weinig over de omvang van het fenomeen. Bovendien laat het meten van gedwongen huwelijken op basis van schoolopkomst mensen boven de leerplichtige leeftijd buiten beschouwing. Het is evenmin duidelijk of er mensen zijn die gedwongen worden tot een huwelijk en daarna nog op school blijven. Als dat het geval is, zou dit betekenen dat het aantal vermiste scholieren geen goede indicatie is voor de omvang van het probleem.

De 1000 gevallen in de media

Naast de bovengenoemde cijfers, wordt in de media in het Verenigd Koninkrijk en door deelnemers in debatten rondom gedwongen huwelijken, vaak het aantal van 1000 gevallen per jaar genoemd. Een wetenschappelijke bron, Na'im, spreekt ook van dit cijfer.²²⁷ Hij zegt dat zelfs terughoudende schattingen aantonen dat er 1000 gevallen per jaar zijn en dat de organisatie *Southall Black Sisters* vermoedt dat dit een onderschatting is. Het cijfer 1000 is volgens Na'im afkomstig van de organisatie *Reunite*, die kinderontvoeringen bestrijdt, maar de organisatie heeft deze schatting nergens gepubliceerd. Hetzelfde cijfer wordt ook vaak genoemd door de media.

Het lijkt zo te zijn dat het cijfer van 1000 gevallen op een gissing berust aangezien het door niemand bewezen of verder beargumenteerd is. Het wordt ook vaak besproken als een schatting. Een rond cijfer als 1000 is natuurlijk gemakkelijk om te noemen, maar niet noodzakelijk juist.

3.5 ZWITSERLAND: GEREgistREERDE GEVALLEN BIJ NGO'S

Het Surgir onderzoek

In Zwitserland is er slechts één onderzoek beschikbaar met cijfers, dat is uitgevoerd in 2005 door *Surgir*, een NGO uit Lausanne. Er is een enquête gehouden onder Zwitserse organisaties die zich bezighouden met gedwongen huwelijken over het aantal gevallen dat zij hadden gezien en geregistreerd in de afgelopen 5 jaar. Met "geval" bedoelt *Surgir* "slachtoffers van gedwongen huwelijken", waarschijnlijk mensen die gedwongen worden om te trouwen, ook al worden de termen "geval" en "slachtoffer" verder niet gedefinieerd. Dit was de eerste enquête ooit over het onderwerp van gedwongen huwelijken in Zwitserland. *Surgir* vond 400 geregistreerde gevallen in de laatste 5 jaar, waarvan 140 plaatsvonden na 1 januari, 2005. De organisatie weet niet of alle organisaties alle gevallen bijhouden. De auteurs van het *Surgir*-rapport wijzen er terecht op, dat het op basis van deze

²²⁶ Kamguian (2008).

²²⁷ An-Na'im (2000).

cijfers onmogelijk is iets te zeggen over het totale aantal, omdat men niet weet wat de verhouding is tussen de geregistreerde en niet-geregistreerde gevallen. Net als bij de andere cijfers van door NGO's geregistreerde gevallen, moet men voorzichtig zijn met uitspraken over het totale aantal gedwongen huwelijken, gebaseerd op dit soort cijfers.

3.6 CONCLUSIE: ONDUIDELIJKE DEFINITIES LEIDEN TOT ONDUIDELIJKE METINGEN

Het doel van dit hoofdstuk was om te inventariseren welke cijfers er beschikbaar zijn over gedwongen huwelijken en wat men over het fenomeen kan zeggen op basis van deze cijfers. De bespreking van deze cijfers laat zien dat men op basis van deze cijfers vrij weinig kan zeggen over de omvang van het probleem. De kritische beoordeling van de cijfers toont het bestaan aan van talloze problemen, die inherent zijn aan pogingen om het totale aantal gedwongen huwelijken te meten. Het feit dat het ene onderzoek na het andere op dezelfde problemen stuit, toont twee dingen. Aan de ene kant laat het zien hoe moeilijk het is gedwongen huwelijken te meten omdat deze door de complexiteit van het verschijnsel problematisch te definiëren zijn. Aan de andere kant illustreert de herhaling van dezelfde problemen de noodzaak die de overheid en maatschappelijke organisaties voelen om cijfers te genereren. Die noodzaak betekent dat men ervoor kiest om toch maar over te gaan tot het meten in plaats van tot pogingen de reeds gesignaleerde problemen aan te pakken. De problemen worden gekarakteriseerd door twee vragen die onbeantwoord blijven: wat wordt er gemeten, en op welke tijdsperiode hebben deze metingen betrekking?

Er zijn zes factoren die voor onduidelijkheid zorgen met betrekking tot datgene wat gemeten wordt. Ten eerste is het object van onderzoek van cruciaal belang. Een goed voorbeeld vormt de Duitse enquête, waarbij minder vrouwen vonden dat zij gedwongen waren om te trouwen dan dat zij tegen hun wil in waren getrouwd. Dit is een indicatie voor het feit dat de grenzen tussen gedwongen en niet gedwongen huwelijken flexibel en diffuus kunnen zijn voor de betrokkenen. De rol die derden in de totstandkoming van een huwelijk spelen is daarom waarschijnlijk niet eenduidig te omschrijven als of dwingend of arrangerend, waarbij vrije wil in het eerste geval ontbreekt en in het tweede geval aanwezig is. Als men hiermee geen rekening houdt, wordt het moeilijk om te zeggen of men gedwongen, gearrangeerde of huwelijken van een ander soort meet. Ten tweede worden de resulterende cijfers gedeeltelijk bepaald door de keuze voor de populatie die men bestudeert. De Belgische en Duitse onderzoeken, die gedwongen huwelijken onder Turkse vrouwen bestuderen, laten Turkse mannen en vrouwen en mannen van andere bevolkingsgroepen buiten beschouwing. Bovendien is het vaak niet helder wat er met de aanduiding "Turks" wordt bedoeld. Een dergelijk onderzoek zegt daarom alleen iets over gedwongen huwelijken onder de nauw gedefinieerde subpopulatie. Ten derde richten sommige onderzoeken (Zwitserland, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk) zich op het meten van "gevallen" van gedwongen huwelijken, maar het is niet altijd eenduidig wat een geval is en hoe men het aantal hiervan kan meten. Het meest voorkomende probleem met de cijfers, een probleem dat alleen door de FMU in het Verenigd Koninkrijk is opgelost, is dat het onmogelijk is te achterhalen of alle gemeten gevallen uniek zijn en niet hetzelfde geval door verschillende mensen is gerapporteerd. Ten vierde leiden sommige onderzoeken het aantal gedwongen huwelijken af uit cijfers over een ander onderwerp. Dit is het geval bij de cijfers over schoolopkomst in het Verenigd Koninkrijk. Dergelijke deductie leidt tot onzekerheid met betrekking tot de cijfers, omdat het niet mogelijk is om vast te stellen dat de gebruikte cijfers bruikbaar zijn als een indicatie voor het aantal gedwongen huwelijken. Ten vijfde worden veel cijfers, voornamelijk de Franse, op een vrij riskante manier afgeleid uit een andere populatie. Cijfers uit een bepaalde regio

worden geprojecteerd op andere regio's, zonder dat daar echt goede argumenten voor zijn. Het lijkt niet waarschijnlijk dat men kan stellen dat gedwongen huwelijken overal evenveel voorkomen. En tot slot, de absolute cijfers en schattingen geven geen goede indicatie voor de omvang van het probleem, zonder dat men er andere demografische cijfers bij gaat zoeken. Veel West-Europese landen hebben migrantenpopulaties waarvan de tweede- en derdegeneratiemigranten pas sinds de jaren negentig een huwbare leeftijd hebben. Als er tien gedwongen huwelijken in een steekproef voorkomen in een populatie met weinig jongeren getuigt dit van een andere prevalentie dan wanneer hetzelfde aantal voorkomt onder een populatie die voornamelijk uit jonge mensen bestaat.

Niet alleen is het onderwerp van onderzoek onduidelijk, maar ook de tijdsperiode waarop de cijfers betrekking hebben. Vooral in enquêtes waarin respondenten gevraagd wordt naar hun ervaringen met huwelijksdwang, krijgt men gegevens over de hele levensloop van een individu. Het resulterende cijfer zegt niets over het aantal gedwongen huwelijken in een bepaalde periode of een bepaald jaar. Daarnaast is het ook mogelijk dat een huwelijk dat eerst niet als gedwongen wordt gezien, later in het leven wel als zodanig wordt beschouwd. De enige conclusie die men zonder twijfel kan trekken, is uiteindelijk dat gedwongen huwelijken plaatsvinden in alle landen in het onderhavige onderzoek.

HOOFDSTUK 4

DEBATTEN OVER GEDWONGEN HUWELIJKEN

In dit hoofdstuk worden enkele onderwerpen in debatten over gedwongen huwelijken in de verschillende landen besproken. In Hoofdstuk 1 zijn de verschillende definities van gedwongen huwelijk aan de orde geweest en hier zullen de debatten waar deze definities uit afkomstig zijn, worden besproken. De centrale vraag is: zijn er publieke debatten omtrent gedwongen huwelijken (geweest), zo ja, hoe zien deze er uit? De term 'publiek' verwijst hier vooral naar de standpunten die politici in de media, voornamelijk in de gedrukte pers, en in politieke organen zoals de nationale parlementen aan de orde hebben gesteld. Daarnaast wordt de rol van NGO's in de debatten besproken. Het hoofdstuk bevat geen allesomvattend overzicht van alle debatten of alles wat er over het onderwerp is gezegd maar slechts de hoofdlijnen van de maatschappelijke debatten in de periode vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw. Daarom is ervoor gekozen om het meervoud van 'debat' te gebruiken in plaats van het enkelvoud; het gaat immers niet om 'het' gehele debat maar om slechts enkele aspecten van sommige debatten. De inhoud van dit hoofdstuk is gebaseerd op een combinatie van krantenartikelen en wetenschappelijke artikelen waarbij de wetenschappelijke teksten over debatten, voor zover beschikbaar, de discussie structureren (zie Bibliografie, VIII. Media, voor het gebruikte materiaal). Niettemin moeten de in deze analyse gebruikte krantenartikelen niet worden afgedaan als geheel losstaand van de werkelijkheid. Zoals Wester stelt, maken de media gebruik van dezelfde denkkaders als de rest van de maatschappij en zeggen mediaproducten daarom iets over de sociaal-culturele werkelijkheid waarbinnen ze ontstaan zijn.²²⁸ Men moet wel voor ogen houden dat bepaalde standpunten waarschijnlijk de krant niet halen. In sommige landen worden bijvoorbeeld bepaalde vertegenwoordigers van NGO's steeds gevraagd naar hun reactie op ontwikkelingen met betrekking tot gedwongen huwelijken, terwijl in andere landen vooral juridische experts aan het woord zijn in de pers. De paragraaftitels per land zijn bedoeld om de lezer een indruk te geven van de overheersende thema's in de discussies, niet om te suggereren dat dit de enige of belangrijkste discussiepunten zijn.

Veel mediapubliciteit betreft individuele gevallen van gedwongen huwelijk, soms in combinatie met eerwraak indien iemand, meestal een meisje, wordt gedood nadat ze is ontsnapt aan de dreiging van een gedwongen huwelijk. Dit kunnen overlevingsverhalen zijn zoals de zaak uit 2002 van een Belgisch-Marokkaanse vrouw die erin slaagde in Spanje uit de auto te ontsnappen toen ze naar Marokko werd overgebracht om te trouwen.²²⁹ Het kunnen echter ook tragedies zijn waarbij de weigering om te trouwen uiteindelijk resulteert in de moord op de aanstaande bruid of bruidegom, zoals het geval was in de moord op Rukshana Naz in 1999 in het Verenigd Koninkrijk.²³⁰ Hoe belangrijk dergelijke zaken ook mogen zijn om media-aandacht voor de problematiek rond gedwongen huwelijken te genereren,²³¹ ze worden hier niet expliciet geanalyseerd omdat dat een onderzoek naar betekenissen van gedwongen huwelijken in die verhalen zou inhouden, wat buiten het bereik van deze studie ligt. Individuele zaken worden wel in de discussie opgenomen als ze van invloed zijn

²²⁸ Wester (2006), p. 2.

²²⁹ De Standaard, 11 april 2002, Belgische ontsnapt aan gedwongen Marokkaans huwelijk.

²³⁰ Siddiqui (2005), p. 269-270.

²³¹ Razack (2004), p. 150, stelt zelfs dat deze zaken de reden zijn waarom Europese landen beleid begonnen te ontwikkelen om gedwongen huwelijken aan te pakken.

geweest in debatten over gedwongen huwelijken. Over het algemeen kan men zeggen dat deze verhalen bedoeld zijn om morele woede en publieke aandacht voor het onderwerp op te wekken.

De hieronder volgende discussie is thematisch geordend en geeft daarom geen chronologisch overzicht. Het doel van deze analyse is immers de inventarisering van enkele standpunten over gedwongen huwelijken.

4.1 BELGIË: DEBAT OVER BEPERKING VAN HUWELIJKSMIGRATIE

De hierna volgende discussie over Belgische debatten over gedwongen huwelijken is vooral gebaseerd op materiaal uit Vlaamssprekende regio's.²³² Deze oververtegenwoordiging van Vlaanderen heeft mogelijk een bias veroorzaakt in het soort debatten en standpunten die meegenomen zijn in het onderhavige onderzoek. Coene en Longman vinden dat er door de federale structuur in België niet één gemakkelijk aan te duiden debat is geweest over gedwongen huwelijken. De Waalssprekende provincies hebben de Franse benadering van assimilatie en integratie in hun benadering van migratie en multiculturele kwesties overgenomen, terwijl de Vlaamssprekende provincies meer neigen naar de Nederlandse en Angelsaksische benadering van multiculturalisme waarbij specifiek beleid ten aanzien van etnische minderheden belangrijk is.²³³

Belgische wetenschappers, journalisten en politici hebben in ieder geval sinds 2002 het onderwerp huwelijksmigratie geregeld publiekelijk ter sprake gebracht. Het wordt meestal gedefinieerd als een sociaal probleem omdat wordt aangenomen dat migranten niet zullen integreren in de Belgische maatschappij als ze blijven trouwen met partners van elders. Het verband met gedwongen huwelijk bestaat uit de algemene veronderstelling dat gedwongen huwelijk een inherent onderdeel van huwelijksmigratie vormt, en huwelijksmigratie, en daarmee gedwongen huwelijken, wordt gezien als onverenigbaar met de principes van Westerse liberale democratieën.²³⁴ Huwelijksmigratie wordt als onacceptabel beschouwd onder andere omdat men veronderstelt dat het altijd om gedwongen huwelijken gaat. Bart Somers van de liberale partij VLD heeft kritiek geuit op huwelijksmigratie en zijn commentaar lijkt gebaseerd te zijn op het idee dat elk geval van huwelijksmigratie een gedwongen huwelijk betreft.²³⁵ Omdat het verband tussen huwelijksmigratie en gedwongen huwelijken vaak wordt genoemd, gaan debatten over huwelijksmigratie dus ten dele over gedwongen huwelijken. Mogelijk wordt de interesse van Somers in gedwongen huwelijken gevoed door een migratiekritische agenda. Zijn partij, de VLD, is vóór een open migratiebeleid maar benadrukt tegelijkertijd de noodzaak om alleen migranten toe te laten die het land ten goede komen.²³⁶

Enigszins verrassend is dat in de Belgische (Vlaamse) context vooral socialistische politici, leden van het *SPa (Sociaal Progressief Alternatief)* huwelijksmigratie en het bestaan van gedwongen huwelijken hebben bekritiseerd. Vanouds waren het in veel West-Europese landen (bijvoorbeeld in Frankrijk Le Pen met zijn *Le Front National*) rechtse partijen die een kritische positie innamen tegen migranten. Robert Voorhamme, destijds voorzitter van SPa in Antwerpen, stelt dat de praktijk van huwelijksmigratie strijdig is met universele waarden zoals gelijkheid en integratie verhindert. Huwelijksmigratie zou vrouwen benadelen doordat zij altijd door huwelijksmigratie gedwongen zouden

²³² Dit komt door de slechte elektronische toegang tot Belgische kranten vanuit Nederland.

²³³ Coene/Longman (2008), p. 308-309.

²³⁴ Coene (2005), p. 61 en 65.

²³⁵ Loobuyck (2004).

²³⁶ Zie het thema 'migratie' op de website van de partij: www.openvld.be.

worden tot huwelijk. Mimount Bousakla, een andere SPa-politica, meent dat huwelijksmigratie het integratieproces omkeert omdat migranten het integratieproces steeds weer opnieuw moeten beginnen doordat de gemigreerde partner geen Vlaams spreekt en mogelijk een lager niveau van onderwijs heeft. Hierdoor wordt de zogenoemde ontwikkeling die de dochter of zoon heeft doorgevoerd ten opzichte van haar of zijn ouders teniet gedaan. Bart Somers vindt het hoge aantal migranten dat buitenlandse partners zoekt gewoonweg onacceptabel.²³⁷

Naast het veronderstelde verband tussen gedwongen huwelijken en huwelijksmigratie wordt in veel publieke opinies over het onderwerp ook een samenhang voorgesteld tussen gedwongen huwelijken en schijnhuwelijken doordat deze vaak in een adem worden benoemd. In de publiciteit rond de *Cel schijnhuwelijken*, die ambtenaren van burgerlijke stand moet bijstaan in de aanpak van schijnhuwelijken, wordt deze vaak aangezet als een cel tegen zowel gedwongen huwelijken als schijnhuwelijken.²³⁸ Het eerste initiatief van Mimount Bousakla en Ludwig Vandenhove in 2004 om gedwongen huwelijken strafbaar te stellen, was ook bedoeld om zowel gedwongen als schijnhuwelijken aan te pakken.²³⁹

Veel Belgische debatten zijn over criminalisering²⁴⁰ gegaan, en uiteindelijk in 2008 werd het dwingen tot een huwelijk strafbaar gesteld. In 2004 nam het parlementslid Mimount Bousakla het eerste initiatief tot het strafbaar stellen van gedwongen huwelijken. Zowel het initiatief als de persoon van Bousakla als migrante wier ouders wilden dat ze iemand anders zou trouwen, hebben sinds 2002 veel aandacht van de media gehad toen ze begon op te roepen tot criminalisering.²⁴¹ Haar motivatie voor dit initiatief was dat ze een duidelijk signaal wilde geven dat gedwongen huwelijken onacceptabel zijn.²⁴² Daarnaast zegt Bousakla dat veel gedwongen huwelijken plaatshebben om een verblijfsvergunning te krijgen. Een doel dat niet gediend mag worden door een huwelijk, vindt ze.²⁴³ Het PS-lid Jean-Baptiste De Créé, de *schepen* (wethouder) die verantwoordelijk is voor de burgerlijke stand in Brussel, benadrukt de noodzaak van criminalisering omdat een gedwongen huwelijk volgens hem kan uitlopen op eerwraak.²⁴⁴

Anderen zijn het niet eens met Bousakla's initiatief. Sultan Balli, een psycholoog van de NGO *Steunpunt voor allochtone meisjes*, meent dat buitenstaanders niet in staat zijn geweld binnen een huwelijk op te sporen. Veel zaken worden door elkaar gehaald in debatten over criminalisering zodat alle gearrangeerde huwelijken als problematisch worden aangemerkt ook al is dit niet noodzakelijkerwijs het geval.²⁴⁵ Daarbij komt dat gedwongen huwelijken in de migrantengemeenschap de min-

²³⁷ *Idem*, en De Standaard, 2 oktober 2002, Interview. Mimount Bousakla, SP.A-districtschepen in Antwerpen: "Maak gedwongen huwelijken strafbaar".

²³⁸ De Standaard, 27 oktober 2004, Lokeren wil meldpunt schijnhuwelijken.

²³⁹ Coene (2005), p. 65.

²⁴⁰ Net als in Hoofdstuk 1 wordt hier de term 'criminalisering' gebruikt i.p.v. 'strafbaarstelling' omdat het niet altijd duidelijk is wie, wat of welke handelingen in het strafrecht opgenomen zouden moeten worden. Als het over specifieke wetsvoorstellen gaat, wordt wel de term 'strafbaarstelling' gehanteerd; dan is immers duidelijk wie of wat strafbaar wordt gesteld.

²⁴¹ De Standaard, 2 oktober 2004.

²⁴² De Standaard, 1 april 2004, Elk slachtoffer is er een teveel.

²⁴³ *Idem*.

²⁴⁴ De Standaard, 10 mei 2005, Brussel begint campagne tegen gedwongen huwelijken.

²⁴⁵ De Standaard, 5 juni 2004, Importhuwelijken bemoeilijken de integratie van migranten.

derheid vormen. Balli geeft toe dat elk geval er natuurlijk één teveel is, maar gedwongen huwelijken zijn nog steeds de uitzondering en niet de regel.²⁴⁶

Hoewel particuliere organisaties niet substantieel hebben bijgedragen aan debatten over gedwongen huwelijken, hebben ze veel gedaan op het gebied van publiciteit en hebben ze oppositie tegen gedwongen huwelijken gevoerd. De *Koning Boudewijn Stichting* (KBS) begon in 2008 een campagne om jonge migranten te informeren over het potentiële gevaar van huwelijken in Marokko en Turkije. De campagne loopt nog en bestaat uit werkgroepen en het uitdelen van folders op scholen en organisaties door professionals die contact hebben met jongeren.²⁴⁷ Het *Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen* (SAMV)²⁴⁸ heeft vooral onder migrantenmeisjes geprobeerd aandacht te besteden aan problemen rondom huwelijksmigratie en gedwongen huwelijken door de publicatie van informatiebrochures over relaties en over hoe te handelen in een ongewenste situatie.²⁴⁹ Zowel de socialistische vakbond ABVV (*Algemeen Belgisch Vakverbond*) als de socialistische vrouwenorganisatie SVV (*Socialistische Vooruitziende Vrouwen*) hebben gepleit voor het meenemen van op gender gericht geweld, zoals een gedwongen huwelijk, als gronden voor snelle naturalisatie.²⁵⁰

4.2 FRANKRIJK: DEBAT OVER CULTURELE PRAKTIJKEN

Het begin van de debatten kan worden geplaatst in 2002. De presidentsverkiezingen van 2002 gingen gepaard met een politieke verschuiving naar een meer restrictief immigratiebeleid (zie Hoofdstuk 2). Tegelijkertijd werd de dood van Sohane, een 17-jarige dochter van Algerijnse ouders uit Vitry-sur-Seine,²⁵¹ gevolgd door campagnes tegen migranten waarin vrouwen vaak het onderwerp waren. Een voorbeeld van dergelijke campagnes is het wijdverbreide verzet tegen de hoofddoek.²⁵² Meetoo en Safia Mirza wijzen erop dat vrouwen en hun lichaam een sleutelpositie hebben ingenomen in debatten omtrent culturele verschillen, waarin vrouwen worden gezien als symbool van de dreiging van de culturele ander.²⁵³ Sommige genderspecifieke soorten geweld, zoals vrouwenbesnijdenis, door NGO's gewoonlijk *mutilations sexuelles féminines* (genitale verminking van vrouwen) genoemd, en huiselijk geweld worden hierbij gedefinieerd als migrantenproblemen.²⁵⁴ De hoofdpunten en problemen in de debatten over gedwongen huwelijken zijn integratie van migranten en culturele diversiteit in de Franse Republiek. Ook cijfers over gedwongen huwelijken en gendergerelateerd geweld spelen een speciale rol. Tot nu toe heeft het debat vooral politieke uitkomsten gehad en heeft het geleid tot de hervorming van het civielrecht en het migratierecht, maar niet tot een of

²⁴⁶ De Standaard, 8 juli 2006, Bang voor de zomervakantie.

²⁴⁷ Gazet van Antwerpen, 14 mei 2008, Campagne moet jongeren wapenen tegen gedwongen huwelijk. De brochure is beschikbaar op: http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/05_Pictures,_documents_and_external_sites/09_Publications/PUB2008_1793_VakantieHuwelijk.pdf.

²⁴⁸ Informatiecentrum voor migrantenvrouwen en -meisjes.

²⁴⁹ Fermont (2006).

²⁵⁰ Perrin/Stockmans (2008), p. 59, 65.

²⁵¹ Le Figaro, 2 oktober 2003, Polygamie, mariages forcés, excision: un défi pour la République.

²⁵² De dood van Sohane leidde tot de oprichting van de vrouwenrechtenorganisatie *Ni Putes Ni Soumises*.

²⁵³ Meetoo/Safia Mirza (2007).

²⁵⁴ Da Silva (okt. 2004).

andere vorm van criminalisering. De leden van het Franse parlement vinden de bestaande wetten voldoende en de invoering van een specifiek misdrijf contraproductief.²⁵⁵

De Franse debatten over gedwongen huwelijken kunnen het best begrepen worden in de context van een meer algemeen maatschappelijk debat over culturele praktijken. Frankrijk kent een lange traditie van debatten over zijn republikeinse waarden, zoals de al eerder benoemde notie van *laïcité*, de strikte scheiding tussen kerk en staat. Deze waarden zijn onder druk komen te staan als gevolg van recente ontwikkelingen, zoals de debatten over de betekenis en gebruik van de hoofddoek door islamitische vrouwen; een gebruik dat vaak geïnterpreteerd wordt als het brengen van religieuze uitingen in de publieke ruimte waar ze niet thuis horen. Hoewel de hoofddoek in de jaren tachtig nog geen belangrijk onderwerp van discussie was, heerste er toen al een verhit debat over de verenigbaarheid van traditionele republikeinse principes en etnische en culturele diversiteit, vooral met betrekking tot Noord-Afrikaanse migrantengemeenschappen. Ofschoon Frankrijk door zijn koloniale verleden al lang een immigratieland is, hebben de sociale en economische problemen die gepaard zijn gegaan met de toegenomen Europese Integratie van de jaren tachtig migranten pas zichtbaar gemaakt in de Franse maatschappij omdat zij gedeeltelijk de schuld hebben gekregen van maatschappelijke problemen. Vooral de aanwezigheid, praktijken en cultuur van moslimmigranten uit Noord-Afrika worden gezien als een groot probleem.²⁵⁶

Het gebied waarop het maatschappelijk debat plaatsvindt, wordt gekarakteriseerd door twee kenmerkende standpunten. Aan de ene kant worden migranten geacht volledige staatsburgers te worden waarbij geen ruimte is voor de uitoefening van religie in de publieke sfeer omdat dit de principiële scheiding van kerk en staat (*laïcité*) verstoort. Vaak worden praktijken en gebruiken van moslims gezien als religieus ongeacht of zij dat daadwerkelijk zijn. Culturele en religieuze specificiteit vallen dan samen en zijn beiden problematisch voor de *laïcité*, ook als het niet om moslims gaat.²⁵⁷ Volgens dit standpunt is het geen zaak voor de Republiek wat er in de privésfeer gebeurt aan culturele of religieuze praktijken. Aan de andere kant worden handelingen die als geweld tegen vrouwen worden gezien -zoals polygamie, gedwongen huwelijk en vrouwenbesnijdenis- steeds meer beschouwd als een uitdaging voor de Republiek omdat ze uitdrukkingen zijn van culturele specificiteit en ingaan tegen de gelijkheid tussen mannen en vrouwen.²⁵⁸

De recente verschuiving naar meer aandacht besteden aan gedwongen huwelijken en deze samen met ander geweld tegen vrouwen als problematisch beschouwen wordt ook geïllustreerd door het standpunt van de filosoof Blandine Kriegel, de president van de HCI die zegt dat "wij" de culturele diversiteit teveel hebben bevoorrecht.²⁵⁹ Als gevolg hiervan is er een verband gelegd tussen geweld tegen vrouwen en debatten over integratie *à la Française*. De noodzaak van overheidsingrijpen in geval van gedwongen huwelijk wordt beargumenteerd en gerechtvaardigd met hoge cijfers over

²⁵⁵ Le Figaro, 14 december 2005, Mariages forcés: il faut oser dire non!; Le Figaro, 24 november 2005, Droit de la famille. La mission famille s'attaque aux mariages forcés. Des parlementaires proposent de renforcer les possibilités d'action des parquets contre les mariages forcés.

²⁵⁶ Jennings (2000), p. 575-598.

²⁵⁷ Martiniello (1998), p. 911-916.

²⁵⁸ Le Figaro, 3 oktober 2003, La barbarie dans la République, Répudiations, mutilations, mariages forcés. Le Figaro, 2 oktober 2003, Polygamie, mariages forcés, excision : un défi pour la République; Le Figaro, 14 december 2005, Nouvelle dénonciation de la polygamie: waarin Chantal Brunel, een lid van het parlement voor de UPM, zei: "La polygamie est pour l'épouse un mariage forcé, donc une violence incontestable" (polygamie is voor de echtgenote een gedwongen huwelijk, dus ontegenzeggelijk een geweldsdaad).

²⁵⁹ Le Figaro, 2 oktober 2003. On a trop privilégié la diversité culturelle.

gedwongen huwelijken, die vaak berusten op problematische extrapolatie (zie Hoofdstuk 3). Alfred Dittgen, emeritus hoogleraar van de universiteit van Parijs-I, benadrukt hoe problematisch dit is in zijn artikel “Bonnes causes, mauvais chiffres” (Goede doelen, slechte cijfers). Daarin spreekt hij zijn scepsis uit over het veelvuldige gebruik van het alarmerende aantal van 70 000 (mogelijke) slachtoffers van gedwongen huwelijken die door de HCI naar buiten is gebracht: “Pour faire avancer une cause, il faut la présenter avec un chiffre” (Om een zaak te bevorderen, moet men die presenteren met een cijfer).²⁶⁰

Het perspectief van migrantenvrouwen zelf staat centraal in het standpunt van de sociologe Smaïn Laacher. Zij wijst erop dat de werkelijkheid van huiselijk geweld tegen migrantenvrouwen wordt verhuld door polemische debatten over de islam en de *laïcité*.²⁶¹ Het in 2005 opgerichte netwerk van NGO's *Réseau Agir avec elles*²⁶² wil het publiek informeren en meer terrein winnen in het publieke debat – en gedwongen huwelijk los van een culturele dimensie beschouwen. De slogan van het netwerk is in dit opzicht heel informatief: “Met of zonder hoofddoek: jonge moslima's emanciperen zichzelf. Bond tegen gedwongen huwelijken”.²⁶³ In Franse debatten omtrent gedwongen huwelijken staan de Republiek, *laïcité*, cultuur en geweld tegen vrouwen centraal.

4.3 DUITSLAND: DEBAT OVER INTEGRATIE

In Duitsland hebben NGO's, zoals *Papatya* dat zich richt op migrantenvrouwen, een belangrijke rol gespeeld in het maatschappelijk debat over gedwongen huwelijken dat is losgebarsten naar aanleiding van de 48 gevallen van eerwraak die zich sinds 1996 hebben voorgedaan.²⁶⁴ Na een campagne in 2003 van de vrouwenorganisatie *Terre des Femmes*, “Zwangsheirat ist keine Ehrensache”,²⁶⁵ werd het gedwongen huwelijk onderwerp van debat in de *Bundestag* (het Duitse parlement). De zaak uit 2005 van Hatun Sürücü, een Koerdisch meisje uit Berlijn dat gedwongen werd te trouwen, ontsnapte en slachtoffer werd van eerwraak, heeft veel mediabelangstelling gehad. Dit heeft geleid tot een publiek debat over gedwongen huwelijken, patriarchale ideeën over gender en autoritaire familiestructuren die zich regelmatig zouden voordoen onder migranten.²⁶⁶ De populariteit van autobiografieën en beroemde vrouwen uit de Turkse gemeenschap – zoals de sociologe Necla Kelek of de vrouwenrechtenjuriste Seyran Ates – hebben ook veel invloed gehad op debatten over gedwongen huwelijken.²⁶⁷ Volgens Heiner Bielefeldt en Petra Folmar-Otto, onderzoekers aan het Duitse Instituut voor Mensenrechten (*DIMR*), gaan de discussies over gedwongen huwelijken meestal over multicultura-

²⁶⁰ Alfred Dittgen, (juni 2008).

²⁶¹ La Croix, 22 september 2008, Ce que des femmes de l'immigration disent des violences familiales.

²⁶² Verschillende organisaties, zoals de in 2003 opgerichte beweging ‘Ni Putes Ni Soumises’ en ‘l’Afe’ (Association Fatoumata pour l’émancipation des femmes) evenals NGO's zoals GAMS (Groupe pour l’abolition des mutilations sexuelles), Voix de femmes en Elélé (gewijd aan de Turkse gemeenschap) nemen deel aan dit netwerk.

²⁶³ La Croix, 3 juni 2008. Dossier. Voilées ou non, les jeunes musulmanes s'émancipent.

²⁶⁴ Papatya is de bron van dit cijfer. Sommige moorden betreffen vrouwen die uit gedwongen huwelijken vluchtten.

²⁶⁵ Vertaling: Een gedwongen huwelijk is geen erekwestie.

²⁶⁶ Bielefeldt (2005), p. 4; Frankfurter Rundschau, 17 juli 2003, Der Griff in die Mottenkiste. Patriarchale Traditionen sind in der Fremde zu Hause.

²⁶⁷ Frankfurter Rundschau, 17 juli 2003, Das Portrait: Mutig, Serap Cileli. Over de auteur van het boek “Wir sind Eure Töchter, nicht Eure Ehre”.

lisme zodat dezelfde actoren een sleutelrol spelen in de intellectuele debatten over multiculturalisme en gedwongen huwelijken.

Gedwongen huwelijken worden allereerst beschouwd als een mensenrechtenkwestie (zie Hoofdstuk 1) die wordt besproken in de context van geweld tegen vrouwen. Een studie gepubliceerd door *Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend* (het Duitse ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd) stelt in verband hiermee dat 42% van alle vrouwen in Duitsland slachtoffer is van huiselijk geweld (zie Hoofdstuk 3 voor cijfers over migrantenvrouwen).²⁶⁸

De publieke discussies richten zich vooral op mogelijke strafmaatregelen waarbij de noodzaak van dergelijke maatregelen vaak wordt beargumenteerd met de definitie van gedwongen huwelijk als een schending van mensenrechten.²⁶⁹ Aan de ene kant hebben vooral Necla Kelek en Seyran Ates zich uitgesproken over de noodzaak van criminalisering van gedwongen huwelijken. Zij benadrukken dat gearrangeerd huwelijken in wezen hetzelfde zijn als gedwongen huwelijken in de zin dat beide voortkomen uit dezelfde patriarchale logica.²⁷⁰ Politieke partijen zoals de SPD en de CDU/CSU hebben in hun verkiezingsprogramma's voor de Bondsdagverkiezingen in 2005 ook gepleit voor het verbieden van gedwongen huwelijken.²⁷¹ Aan de andere kant wordt criminalisering bekritiseerd als onderdeel van symboolpolitiek die niets doet om de slachtoffers te helpen. De invoering van dwingen tot een huwelijk als een specifiek misdrijf in 2005 kan worden gezien als een eerste resultaat van het debat. Sindsdien richten de debatten zich meer op maatregelen ter voorkoming van gedwongen huwelijken. Over het algemeen worden drie soorten maatregelen besproken: (aanpassing van het) migratierecht, aanscherpen van het strafrecht en aanpassen van het civielrecht.²⁷² Het platform van de *Nationaler Integrationsplan* (NIP; zie Hoofdstuk 2) is tot de conclusie gekomen dat het creëren van een specifiek misdrijf de problemen van de getroffen personen niet oplost en de noodzakelijke preventie- en crisisinterventiemaatregelen niet kan vervangen.²⁷³ Volgens NGO's ligt een deel van het probleem in het ontbreken van de juiste politieke structuren en het gebrek aan gespecialiseerde opvanghuizen die vertrouwelijkheid en psychologische bijstand kunnen garanderen. Voor dit doel zijn vrouwenopvangcentra niet toereikend. Daarom zijn de ontwikkeling en uitbreiding van preventie- en interventiemaatregelen van doorslaggevend belang. Daarnaast roept *Terre des Femmes* op tot bescherming van slachtoffers in het buitenland: er zou een onafhankelijk recht op terugkeer moeten komen voor gevallen van gedwongen huwelijk waarbij het verblijfsrecht na zes maanden in het buitenland is vervallen.²⁷⁴

De politieke debatten over gedwongen huwelijken zijn gedeeltelijk gericht op de multiculturele maatschappij en de vraag hoe deze notie van multiculturalisme kan worden verenigd met verschijn-

²⁶⁸ BMFSFJ (2008).

²⁶⁹ Bielefeldt/Follmar-Otto (2007), p. 17-18.

²⁷⁰ Taz, die tageszeitung, 18 juli 2003, Grünen-Fraktion gegen Heirat wider Willen; Taz, die tageszeitung, 2 oktober 2004, Bei Hochzeit Knast. Baden-Württemberg stellt einen Gesetzentwurf gegen Zwangsheirat vor; Die Welt, 26 februari 2005, Necla Kelek: Eure Toleranz bringt uns in Gefahr.

²⁷¹ Frankfurter Rundschau, 16 oktober 2004, Wenn das Jawort nicht freiwillig kam: SPD und Grüne wollen die lang ignorierte Zwangsheirat als Straftatbestand ins Gesetzbuch aufnehmen.

²⁷² Bielefeldt/Follmar-Otto (2007), p. 15; Stuttgarter Zeitung, 15 oktober 2003, Das Recht hinkt hinterher; Die Welt, 15 maart 2005, Koalition und Grüne sagen Zwangsehen den Kampf an.

²⁷³ NIP (2007), p. 89: Volgens het rapport, allereerst zou het effect van de laatste verandering in het strafrecht moeten worden geëvalueerd.

²⁷⁴ Frankfurter Rundschau, 20 februari 2006, Kritik an Bundesratsplänen zu Zwangsheirat, SPD bemängelt „Symbolpolitik“ / Grüne verlangen längere Frist beim Rückkehrrecht.

selen als gedwongen huwelijken. Er zijn twee tegengestelde posities in het debat die het beste gekenschetst kunnen worden aan de hand van de termen ‘multiculturalisme’ en de zogenaamde *Leitkultur*.²⁷⁵ Dit laatste is door de woordvoerder van het CDU in het parlement voorgesteld als het enige element dat alle Duitsers zou verenigen en dat boven andere culturen zou staan.²⁷⁶ Multiculturalisme, de notie dat een maatschappij met meerdere culturele gemeenschappen mogelijk is, wordt voornamelijk bekritiseerd. Zo worden in het debat over de multiculturele maatschappij gedwongen huwelijken en eermisdrijven gebruikt als voorbeelden van de problemen die inherent zouden zijn aan een dergelijk samenbestaan van culturen. De filosoof Heinrich Bielefeldt wijst erop dat “culturele tolerantie” niet zo ver moet gaan dat geweld wordt goedgepraat.²⁷⁷ Necla Kelek heeft ernstig verzet aangetekend tegen de notie van multiculturele maatschappij, omdat het volgens haar gedwongen huwelijken lijkt te bevorderen. De oplossing is volgens haar dat migranten de waarden en normen van een democratie leren begrijpen.²⁷⁸

Integratie en het gebrek daaraan worden door sommigen gezien als het algemene probleem dat aan de ene kant gedwongen huwelijken veroorzaakt; aan de andere kant vindt men ook dat gedwongen huwelijken integratie verhinderen.²⁷⁹ De academici Yasemin Karasaksoglu en Ursula Boos-Nünning, redacteurs van de studie *Viele Welten leben. Lebensrealitäten von Mädchen mit Migrationshintergrund jenseits von Zwangsverheiratung und Ehrenmorden* uit 2004, bekritisieren het afschilderen van eerwraak en gedwongen huwelijken als vooral integratieproblemen van Turkse vrouwen.²⁸⁰ Zij wijzen erop dat het toegenomen huiselijk geweld tegen Turkse vrouwen wordt veroorzaakt door hun sociale positie.²⁸¹ Gedwongen huwelijken (voor zover ze bekend worden) zijn volgens hen meestal een uitdrukking van een traditionele patriarchale, vaak zelfs tribale opvatting over de familie die dochters en soms ook zonen geen enkel zelfbeschikkingsrecht geeft.²⁸² Volgens NGO’s lijken gedwongen huwelijken voornamelijk plaats te vinden binnen kwetsbare families met sociale problemen, een verstoorde ouder-kind-verhouding of een onzeker verblijfsrecht, waar huiselijk geweld ook voorkomt. Organisaties als *Papatya* en *EI ELE* – centrum voor migratie – beschouwen gedwongen huwelijken dan ook als een kwestie die is verbonden met geweld en dus met macht.²⁸³ Duitse debatten omtrent gedwongen huwelijken gaan vaak over mensenrechten, geweld tegen vrouwen, multiculturalisme en de noodzaak van criminalisering van het fenomeen.

4.4 HET VERENIGD KONINKRIJK: DEBAT OVER SLACHTOFFERBESCHERMING

De debatten over gedwongen huwelijken begonnen na een aantal bekend geworden zaken van eerwraak, in het bijzonder de dood van Rukshana Naz in 1999. In verband met deze en andere aandacht

²⁷⁵ Taz, die tageszeitung, 3 december 2004, Das Leid mit der Leitkultur.

²⁷⁶ Zie voor meer informatie over het debat over de *Leitkultur*: Hartwig (2005), p. 39-52; Carle (2007), p. 147-154.

²⁷⁷ Bielefeldt (2005), p. 4.

²⁷⁸ Kelek, „Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Inneren des türkischen Lebens in Deutschland“ 2005.

²⁷⁹ Stuttgarter Zeitung, 31 oktober 2005, “Viele Schandmorde werden als Freitod getarnt.”

²⁸⁰ Frankfurter Rundschau, 10 maart 2005, Debatte: Musliminnen in Medien; Stuttgarter Zeitung, 23 oktober 2006, Nadeem Elyas: Der Islam vertritt moderne Menschenrechte.

²⁸¹ Zie Karasaksoglu (2006), p. 22.

²⁸² Toprak (2005).

²⁸³ Zie ook het 6. *Lagebericht* (2005), p. 296.

trekkende zaken ontstond publiek protest.²⁸⁴ Met name de migrantenvrouwenorganisatie *Southall Black Sisters* (SBS) vroeg publieke aandacht voor het probleem en eiste een onderzoek. Dit leidde in 1999 tot de oprichting van de *Home Office Working Group on Forced Marriage*. Naast een grote rol bij het aanzwengelen van het debat, worden NGO's, vooral Aziatische of moslimorganisaties, vaak door de media om uitspraken gevraagd. Er is overlap tussen Aziatische en moslimorganisaties omdat veel Aziaten in het Verenigd Koninkrijk moslims zijn. Bovendien lijkt het erop dat vrouwenorganisaties veel invloed hebben uitgeoefend op de regering. Het feit dat de regering in 2006 terugkwam op het beleid van strafbaarstelling en ervoor koos de FMCPA 2007 te steunen zijn typische voorbeelden hiervan (zie Hoofdstuk 2 voor details).²⁸⁵

De hoofdthema's in de debatten over gedwongen huwelijken zijn de definitie van het verschijnsel en het te voeren beleid. De Britse debatten lijken te verschuiven van het beschouwen van gedwongen huwelijken als een culturele praktijk naar het zien ervan als een vorm van huiselijk geweld.²⁸⁶ De onderwerpen criminalisering en – recentelijk – beperking van migratieregels zijn de hoofdpunten in de debatten (geweest).

Het *Home Office* (het Britse ministerie van Binnenlandse Zaken) ziet in gedwongen huwelijken als: “violation of internationally recognised human rights standards and a form of domestic violence” en onderscheidt ze van gearrangeerde huwelijken (zie Hoofdstuk 1).²⁸⁷ Hier wordt gedwongen huwelijk dus verbonden aan mensenrechten en huiselijk geweld. Hoe moeilijk het is gedwongen huwelijken te definiëren en een onderscheid te maken tussen ‘gedwongen’ en ‘gearrangeerd’ is het punt dat Rahila Gupta, een lid van de *Southall Black Sisters*, wil maken als ze erop aandringt “to question the very concept of marriage in our communities, and acknowledge not just that there is a fine line between arranged and forced marriage but that the underlying logic of the first opens the door to the second”.²⁸⁸ Volgens haar is het dus problematisch gearrangeerde van gedwongen huwelijken te onderscheiden omdat deze onderling verbonden zijn. Vertegenwoordigers van de Aziatische en moslim organisaties, aan de andere kant, hebben publiekelijk benadrukt dat gedwongen huwelijken geen moslim praktijk zijn en dat de islam ze niet goedkeurt, in tegenstelling tot gearrangeerde huwelijken.²⁸⁹ Daarnaast hebben sommige vertegenwoordigers van vooral religieuze groepen gezegd dat de sterke nadruk in het debat, de media en het overheidsbeleid op gedwongen huwelijken en eerwraak wordt ingegeven door Brits racisme tegen de Aziatische gemeenschap.²⁹⁰ Migrantenvrouwenorganisaties karakteriseren dus gedwongen huwelijken eerder als een probleem dat te maken heeft met de patriarchale genderverhoudingen en nemen over het algemeen een meer op het slachtoffer gericht standpunt in, terwijl juist de gemeenschapsleiders, zoals vertegenwoordigers van religieuze groepen, door parlementsleden en overheidsorganisaties als belangrijke gesprekspartners worden be-

²⁸⁴ Siddiqui (2005), p. 269-270.

²⁸⁵ Forced Marriages Civil Protection Act 2007.

²⁸⁶ Siddiqui (2005); Gupta (2006); *The Guardian*, 20 juni 2006, Pressure and appeasement: No one defends forced marriage, but then those who practice it don't recognise the label.

²⁸⁷ Home Office (2006), p. 7.

²⁸⁸ Gupta (2006).

²⁸⁹ *The Guardian*, 4 april 1996, A marriage made in hell; Abdulwahid, H., *The Independent*, 23 juli 1998, Letter: Islamic marriage; *The Guardian*, 5 augustus. 1999, Focus on forced Asian marriages.

²⁹⁰ *The Guardian*, 13 november 2002, Forced marriages increase in Asian community; *The Mirror*, 10 december 2001, Blunkett's baseless views will harm race relations.

schouwd.²⁹¹ Toenmalige *Home Secretary* (Minister van Binnenlandse Zaken) Blunkett heeft gedwongen huwelijken gekarakteriseerd als een kwestie van integratie en cultuur.²⁹² Hij heeft ervoor gepleit dat jongeren uit minderheidsgroepen een partner zouden zoeken in het Verenigd Koninkrijk om hun integratie te bevorderen.²⁹³ In 2003 steunde hij het standpunt van enkele parlementsleden (zoals Ann Cryer uit Keighley²⁹⁴), die vroegen om meer immigratiecontrole om kwesties als gedwongen huwelijken aan te pakken. Blunkett's visie op integratie en zijn opvatting dat het gebrek aan Britse waarden gedwongen huwelijken veroorzaakt, zijn fel bekritiseerd. Vooral het feit dat hij gedwongen huwelijken heeft vergeleken met praktijken uit het middeleeuwse Engeland, die met beschaving zou verdwijnen, heeft kritiek gehad.²⁹⁵

De meeste politieke partijen zijn het erover eens dat gedwongen huwelijken zouden moeten worden bestreden. Sommige parlementsleden vinden gedwongen huwelijken een obstakel voor integratie van migranten, reden waarom huwelijksdwang bij wet zou moeten worden verboden. In deze debatten wordt vaak expliciet verwezen naar koloniale praktijken zoals weduweverbranding (*sati*) en naar de wijze waarop het Verenigd Koninkrijk als koloniale macht erin is geslaagd onwenselijke praktijken te verbannen.²⁹⁶ Baroness Scotland, *Minister of State in Home Office* (een positie enigszins vergelijkbaar met de Nederlandse staatssecretaris), stelde dat specifieke wetgeving slachtoffers zou kunnen schaden omdat zij niet naar voren zouden durven komen uit angst dat hun ouders in de gevangenis terecht zouden kunnen komen.²⁹⁷ Begin 2006 introduceerde de regering een wetsvoorstel om het dwingen tot een huwelijk strafbaar te stellen.²⁹⁸ Dit voorstel kreeg forse kritiek van vrouwenorganisaties die stelden dat een dergelijke wet vrouwen er waarschijnlijk van zou weerhouden aangifte te doen en dat hoe dan ook niemand aangifte zou doen van een gedwongen huwelijk. Daarnaast zou de wet niets nieuws toevoegen; daar alle handelingen die strafbaar zouden worden gesteld dat onder de bestaande wetten ook al zijn. SBS pleitte voor meer geld voor opvanghuizen en voor het waarborgen van de veiligheid van slachtoffers. Als gevolg hiervan zag de regering uiteindelijk af van strafbaarstelling.²⁹⁹

In de discussie over de *Forced Marriage Civil Protection Act 2007* (de zogenoemde *Lester Bill*) zei *Justice Minister* Prentice dat de wet "a powerful tool" is dat ervoor zorgt dat niemand tot een huwelijk wordt gedwongen. Shaminder Ubhi, directeur van het *Ashiana Network* dat migrantenvrouwen steunt die te maken hebben met huiselijk geweld, verwelkomde de wet. Hij erkent dat niet iedereen juridische hulp zal willen zoeken, maar dat deze wet in elk geval een duidelijke boodschap afgeeft dat gedwongen huwelijken niet worden getolereerd en dat daders verantwoordelijk zullen worden gehouden. De conservatieven vinden echter dat de wet niet ver genoeg gaat en zouden gedwongen

²⁹¹ SBS bekritiseerde de commissie wegens het niet vooropstellen van de overlevenden en slachtoffers en wegens de nadruk die er gelegd werd op het belang van contact met religieuze en gemeenschapsleiders, Siddiqui (2005), p. 269-270.

²⁹² Razack (2004), p. 154.

²⁹³ Siddiqui (2005), p. 272-273.

²⁹⁴ Keighley is een kiesdistrict vlakbij Bradford, een stad met een vrij grote Aziatische migrantengemeenschap.

²⁹⁵ *The Guardian*, 1 juni 2002, Blunkett backs rightwinger on integration; *Independent on Sunday*, 10 februari 2002, Never marry for love.

²⁹⁶ Wilson (2007), p. 31.

²⁹⁷ *The Guardian*, 8 juni 2006, Law on forced marriage could harm victims.

²⁹⁸ Dit is dus een ander wetsvoorstel dan de zogenoemde Lester Bill van 2007 dat een civielrechtelijke aanpak van gedwongen huwelijken voorstelt.

²⁹⁹ Wilson (2007), p. 34.

huwelijken strafbaar willen stellen als zij de macht hadden. *Shadow minister for community cohesion*³⁰⁰ Warsi zei dat zij slachtoffers kende die zeiden dat een gerechtelijk bevel vragen, zoals de FMCPA 2007 het mogelijk maakt, wel het laatste is waar ze aan denken, wat betekent dat er krachtigere maatregelen nodig zijn dan die in de FMCPA 2007 staan.³⁰¹

In het recente debat over de herziening van het migratierecht is de kwestie gedwongen huwelijk slechts een onderdeel van hervorming geweest. De participatie van de bovengenoemde NGO's heeft verschillende effecten gehad op de verschillende maatregelen. De leeftijdsgrens van 21 jaar is bijvoorbeeld ingevoerd voor huwelijksmigranten, ook al zijn er in het overlegproces met NGO's zorgen geuit over mogelijke discriminatie waar dit toe zou leiden. De voorstellen om taaleisen in te stellen voor immigranten zijn daarentegen uitgesteld na vooral negatieve reacties van NGO's tijdens het overleg (zie Hoofdstuk 2).

4.5 ZWITSERLAND: JURIDISCHE DEBATTEN OVER STRAFBAARSTELLING

Te oordelen naar het hier gebruikte materiaal hebben de meeste Zwitserse maatschappelijke debatten over gedwongen huwelijken plaatsgevonden in het parlement en zijn ze vooral gericht geweest op criminalisering. De meeste beschikbare bronnen zijn beschrijvingen van wat in het parlement is besproken met betrekking tot wettelijke beperking van gedwongen huwelijken. Naast persberichten over individuele gevallen van gedwongen huwelijken bestaat veel publiciteit uit rapportages over parlementaire debatten. Evenals bij de juridische ontwikkelingen (zie Hoofdstuk 2) zijn de Zwitserse debatten beïnvloed door de Duitse. Duitse sprekers zoals Necla Kelek zijn graag geziene gasten in Zwitserland, zoals duidelijk wordt uit persberichten over haar bezoeken.³⁰² Deze indruk wordt echter ook gewekt doordat de Zwitserse experts zelf hun debatten en de persberichten over gedwongen huwelijken constant vergelijken met de Duitse.³⁰³ Uit het hier geanalyseerde materiaal blijkt dat twee onderwerpen centraal staan in het debat: de criminalisering van gedwongen huwelijken en de problemen van de multiculturele maatschappij waarvan gedwongen huwelijken als een voorbeeld wordt gezien.

Sommige parlamentsleden, vooral van de rechtse *Freisinnig-Demokratische Partei der Schweiz*, *FDP*,³⁰⁴ hebben zich uitgesproken vóór criminalisering van gedwongen huwelijken. Erika Forster, een lid van *Ständerat* (Eerste Kamer)³⁰⁵ voor de FDP, was ook de eerste politicus die het initiatief tot criminalisering nam. Volgens haar is criminalisering een kwestie van een signaal afgeven aan de migrantengemeenschappen dat gedwongen huwelijken niet toegestaan zijn in "onserem Kulturkreis" (onze cultuur).³⁰⁶ Helga Klee, ook van de FDP, steunt criminalisering omdat een huwelijk dat is aangegaan zonder volledige instemming een ernstige inbreuk is op iemands persoonlijke vrijheid.³⁰⁷ Weer een ander FDP-lid in de *Ständerat*, Trix Heberlein, zei eerder in 2008 dat criminalisering noodzakelijk is, omdat gedwongen huwelijken de slachtoffers beroven van hun zelfbeschikkingsrecht en

³⁰⁰ De minister voor "community cohesion" in het schaduwkabinet van de oppositie.

³⁰¹ BBC, 25 november 2008. News laws against forced marriages.

³⁰² Neue Zürcher Zeitung, 19 augustus 2006, Nicht auf die Opferrolle festgeschrieben.

³⁰³ Zwangsheirat: Was tun andere. http://www.zwangsheirat.ch/was_tun_andere/schweiz.php.

³⁰⁴ In het Frans: *Parti radical-démocratique suisse* (PRD); in het Italiaans: *Partito liberale radicale svizzero* (PLR); in het Roemeens: *Partida liberaldemocrata svizra* (PLD).

³⁰⁵ Zwitserland kent, net zoals Nederland, een parlement met twee kamers.

³⁰⁶ Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2005, Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern.

³⁰⁷ Tagblatt, 17 november 2007, Klee, H. Endlich: Bundesrat will gegen Zwangsheirat vorgehen.

fundamentele waarde als mens. Gedwongen huwelijken zijn daarom geen uitdrukking van een recht om anders te zijn, reden waarom ze bij wet verboden zouden moeten worden.³⁰⁸

Maar niet alle sprekers over gedwongen huwelijken zijn vóór strafbaarstelling. Rifa'at Lenzin, een wetenschappelijk specialiste in de islam, benadrukt dat criminalisering van gedwongen huwelijken met als doel een signaal af te geven aan de migrantengemeenschap geen goede reden is, omdat migranten *weten* dat gedwongen huwelijken niet worden toegestaan of geaccepteerd in Zwitserland. Zij concludeert dat de oplossing ligt in betere integratie van migranten in de Zwitserse maatschappij, omdat beter geïntegreerde migranten het niet langer nodig zullen vinden het huwelijk van hun kinderen te regelen.³⁰⁹ Lenzin zegt hier eigenlijk dat alle inmenging van ouders in het huwelijk van hun kinderen problematisch is, en dus niet alleen het dwingen. Verzet tegen criminalisering komt in publieke debatten vooral van juridische experts. Stefan Trechsel, een emeritus hoogleraar strafrecht van de Universiteit van Zürich, gaf in 2005 aan als commentaar op een plan tot criminalisering dat dit een kwestie is van puur politiek activisme dat zal leiden tot een onnodige toename van het toch al grote aantal wetten.³¹⁰ Criminalisering zou nutteloos zijn omdat de bestaande wetten voldoende strafmogelijkheden bieden. Volgens Trechsel is het echte probleem het vaststellen van gedwongen huwelijken omdat slachtoffers zich niet melden.³¹¹ Marcel Niggli, hoogleraar strafrecht in Freiburg, denkt dat ouders zich niet zullen laten afschrikken door hogere straffen. Minister van Justitie Blocher meent dat strafbaarstelling sommige slachtoffers er zelfs van zou weerhouden zich te melden omdat ze niet willen dat hun familie bestraft wordt. Grace Schild Trappe van de *Bundesaamt für Justiz* (het ministerie van Justitie) gaat er echter van uit dat het strafrecht de angst van de slachtoffers vermindert en concludeert dat er meer moet worden gedaan aan slachtofferhulp dan aan strafbaarstelling.³¹² Tot nu toe hebben debatten over strafbaarstelling niet geleid tot veranderingen in het strafrecht.

In sommige publieke debatten worden gedwongen huwelijken voorgesteld als problemen van de multiculturele maatschappij. In de bovengenoemde discussie over criminalisering en vele malen daarna heeft Forster benadrukt dat gedwongen huwelijken niet alleen onacceptabel zijn maar ook indruisen tegen onze westerse waarden die migranten zouden moeten aanvaarden als de hunne.³¹³ Christian Waber, parlementslid voor de EDU,³¹⁴ een christelijke rechtse partij, beschuldigde in 2007 de islam er publiekelijk van een onmenselijke religie te zijn die jongeren aanzet tot zelfmoordaanslagen en gedwongen huwelijken goedkeurt.³¹⁵ Waber stelt gedwongen huwelijken gelijk met al datgene dat als negatief uitvloeisel van de islam wordt beschouwd. Een van de weinige sprekers met een migrantachtergrond, Lathan Suntharalingam, een Tamil en lid van de SP,³¹⁶ keert zich tegen wat hij noemt “die verbreitete Schönfarberei”, het wijdverbreide goedpraten van misstanden in contacten met migranten die door de regering te vriendelijk worden behandeld. Veel Tamils zijn zich er niet van bewust dat gedwongen huwelijken niet zijn toegestaan en daarom moeten deze volgens hem expli-

³⁰⁸ Tagblatt, 10 juni 2008. “Arrangiert” heißt nicht “mit Zwang”.

³⁰⁹ Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2005.

³¹⁰ Oorspronkelijke uitspraak: “Reiner politischer Activismus und unnötige Erhöhung der Gesetzesflut”.

³¹¹ Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2005.

³¹² Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2005.

³¹³ Blocher, C. Asylpolitik auf der harten Linie. Neue Zürcher Zeitung, 8 maart 2005.

³¹⁴ *Eidgenössisch-Demokratische Union*, Christelijk rechtse partij.

³¹⁵ Neue Zürcher Zeitung, 20 mei 2007, Heilsarmee distanziert sich von EDU-Nationalrat Christian Waber.

³¹⁶ *Sozialdemokratische Partei der Schweiz* (Sociaal-Democratische Partij van Zwitserland).

ciet worden genoemd in de wet. Veel mensen denken dat ze gewoon handelen in het belang van hun kinderen.³¹⁷ Het feit dat Tamils vaak in verband met gedwongen huwelijken worden benoemd, betekent dat de link tussen migranten, islam en gedwongen huwelijken niet vanzelfsprekend is in Zwitserland. Tamils, hoewel het object van negatieve beeldvorming, zijn namelijk hindoe's, moslims en christenen. Een iets ander standpunt wordt ingenomen door Rifa'at Lenzin, de islamspecialiste naar wie hierboven werd verwezen. Volgens haar is het essentieel om bemiddelaars of tussenpersonen, die bekend zijn met de specifieke achtergrond van migranten, in te schakelen bij het aanpakken van gedwongen huwelijken. Gerespecteerde personen zoals imams zouden een rol moeten spelen in de aanpak van het probleem.³¹⁸ In al deze commentaren worden gedwongen huwelijken dus gezien als problemen die te maken hebben met een bepaalde cultuur, religie of migrantengroep.

NGO's als zodanig hebben geen grote rol gespeeld in de hier geanalyseerde debatten. Sommige vertegenwoordigers van NGO's zijn echter aan het woord geweest. De directrice van *Terre des Femmes*, Regina Probst, stelde dat 50% van alle moslim meisjes in Zwitserland trouwen met iemand die ze niet geheel vrijwillig hebben gekozen, een bewering die in werkelijkheid geen enkele basis bleek te hebben. Sommige werkneemsters van vrouwenopvanghuizen hebben zich ook uitgesproken over het onderwerp. Talitha Widmer van het vrouwenopvang in Zürich (*Mädchenhaus Zürich*) bijvoorbeeld, stelde dat gedwongen huwelijken een sociaal en cultureel, maar geen religieus fenomeen zijn.³¹⁹

Wat de publiciteit over gedwongen huwelijken betreft, hebben NGO's echter veel gedaan. *Terre des Femmes* nam het gedwongen huwelijk op als onderdeel van de campagne tegen eengerelateerde misdrijven en organiseerde een handtekeningenactie om de criminalisering van gedwongen huwelijken te steunen.³²⁰ Het in 2005 opgerichte multicultureel forum voor migranten (*Verein Polit – Forum Zentralschweiz*) heeft het thema gedwongen huwelijken ter hand genomen en wijdt er een project aan.³²¹ Een andere NGO, het forum voor een gematigde islam (*Das Forum für einen fortschrittlichen Islam*) is in 2005 opgericht en zal zich onder andere bezighouden met hulpverlening aan moslims die worstelen met problemen die te maken hebben met hun traditionele families, waaronder gedwongen huwelijken.³²²

Surgir, de in Lausanne gevestigde NGO, voerde niet alleen het allereerste kwantitatieve onderzoek naar gedwongen huwelijken in Zwitserland uit (2006), maar begon ook een bewustwordingscampagne door middel van posters in Genève, Freiburg, Vaud en Neuchâtel om de slachtoffers te informeren over mogelijkheden om hulp te zoeken, zoals de hulplijn van *Surgir*. Naast *Surgir* werkt het in Zürich gevestigde project *zwangsheirat.ch* onder meer aan hulp voor slachtoffers van gedwongen huwelijken, evenals aan betere wetenschappelijke inzichten in gedwongen huwelijken.

³¹⁷ Tagblatt, 15 november 2007, Eltern glauben, sie täten Gutes.

³¹⁸ Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2008.

³¹⁹ zwangsheirat (2008).

³²⁰ http://www.terre-des-femmes.ch/pro_zwangsheirat.asp.

³²¹ Neue Zürcher Zeitung, 23 juni 2006, Zwangsheiraten – falsch verstandene Toleranz; www.polit-forum.org.

³²² Neue Zürcher Zeitung, 14 december 2005, Modern denkende Muslime ermutigen: Das Forum für einen fortschrittlichen Islam wird aktiv; de website van het forum is: <http://forum-islam.ch/>.

4.6 CONCLUSIE: DEBATTEN OMTRENT JURIDISCHE MAATREGELEN EN MIGRATIE-VRAAGSTUKKEN

Evenals het geval was bij de definities van gedwongen huwelijken in Hoofdstuk 1, verschillen de nationale debatten over dit onderwerp aanzienlijk, ook al is het onderliggende onderwerp van discussie vergelijkbaar. In alle landen van dit onderzoek nemen politici een prominente rol in debatten over gedwongen huwelijken, maar de landen verschillen onderling aanzienlijk in de mate waarin niet-politici, zoals vertegenwoordigers van NGO's, aan het woord komen in de media. Hoewel migratie en cultuur publiciteit krijgen in meeste debatten omtrent gedwongen huwelijken, zijn de manieren waarop dit gebeurt nogal verschillend. In alle landen wordt een verband gelegd met migratie en migranten, waarschijnlijk deels omdat de meeste bekende gevallen migranten of hun kinderen betreffen. Alleen in België is het onderwerp migratie, en vooral huwelijksmigratie, een van de hoofdonderwerpen van het debat over gedwongen huwelijken.

Behalve in het kader van migratie, worden gedwongen huwelijken in de meeste landen althans deels besproken binnen bredere debatten over multiculturalisme. De notie van culturele diversiteit wordt dan over het algemeen opgevat als een gegeven: de aanwezigheid van migranten uit andere landen houdt in dat er diverse culturen bestaan in het land. En het idee dat dit een acceptabele stand van zaken zou zijn, wordt dan geproblematiseerd door bijvoorbeeld te stellen dat migranten zich zouden moeten aanpassen aan de waarden van het land waar zij verblijven. Alleen in Frankrijk staan de discussies over multiculturalisme en gedwongen huwelijken op gespannen voet met de opvattingen van de staat over de Franse Republiek en *laïcité*. In andere landen is het niet zozeer de staat die wordt geproblematiseerd, maar een opvatting over de dominante cultuur waar gedwongen huwelijken tegenin gaan.

Gender heeft vooral de Franse en Britse debatten overheerst, zij het op verschillende manieren. De Franse discussies lijken gender te omvatten door slachtoffers te definiëren als jonge meisjes, wat impliciet aangeeft dat het hier om een misdrijf met hulpeloze slachtoffers gaat. De Britse debatten hebben daarentegen nadruk gelegd op gender vanwege de overheersende invloed van vrouwenorganisaties die pleiten voor het aan de kaak stellen van patriarchale structuren in het algemeen. Zelfs als gender minder prominent is in het bestudeerde materiaal van de andere landen, kan het een belangrijke onderliggende factor zijn in debatten over problematische fenomenen die worden gezien als cultureel, zoals gedwongen huwelijken.

HOOFDSTUK 5

CONCLUSIE

De opzet van deze studie was het beleid en de discussies ten aanzien van gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland te onderzoeken. Deze werden bestudeerd aan de hand van wetenschappelijke literatuur, beleidsdocumenten, wetsteksten, krantenartikelen en internetbronnen. Met betrekking tot de onderzoeksvragen over definities en publieke debatten was het om twee redenen problematisch om tot uitspraken te komen over “ het publieke debat”. Ten eerste was er maar zeer beperkte tijd beschikbaar, wat een grootschalige analyse van krantenartikelen of andere materialen onmogelijk maakte. Daarnaast was het moeilijk om te definiëren wat precies maatschappelijk debat is en waar deze gevoerd wordt, ook omdat er uitspraken en opinies zijn die de media niet halen. Met betrekking tot de analyse van wetten en beleid was het voornaamste probleem dat veel van de initiatieven zo jong zijn dat er amper iets bekend is over hun uitvoering. In het geval van de cijfers was het zeer moeilijk om informatie te vinden over de toestand van de cijfers waardoor het beoordelen van de waarde ervan problematisch was. De conclusie begint met een korte schets van de landen in het onderzoek met betrekking tot beleid en discussies ten aanzien van gedwongen huwelijken. Wat de onderzoeksvragen betreft, was de hoofdvraag: wat is bekend over het beleid en de discussies ten aanzien van gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland? Deze vraag was verdeeld in vier deelvragen en de antwoorden daarop worden na de conclusies over de landen besproken. Aan het eind worden algemene conclusies getrokken.

Benadering van gedwongen huwelijken in de onderzochte landen

België heeft in het beleid gekozen voor een migratie- en strafbaarstellingsbenadering. De Belgische situatie wordt gekenmerkt door algemene zorg over migratie en over de aanwezigheid van migranten in het land.

Frankrijk heeft gedebatteerd over strafbaarstelling, maar heeft uiteindelijk gekozen voor een civielrechtelijke benadering. Het gedwongen huwelijk wordt geconceptualiseerd als een probleem voor de staat en de natie dat zowel een genderdimensie als een culturele dimensie bevat. Het is moeilijk onderscheid te maken tussen deze twee dimensies omdat ze met elkaar verweven zijn. De Franse benadering zou gekenmerkt kunnen worden als pragmatisch, omdat het civielrecht meer mogelijkheden lijkt te bieden dan het strafrecht, hoewel de symbolische waarde van strafbaarstelling groter is. Het lijkt alsof de civielrechtelijke benadering vooral overheerst in landen waar de genderdimensie van gedwongen huwelijken expliciet aan de orde komt in de debatten (Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk). Dit kan betekenen dat er meer zorg is voor de vrouwelijke slachtoffers en dat het civielrecht wordt geacht betere bescherming te bieden.

Duitsland heeft gekozen voor een strafbaarstellings- en migratiebenadering nadat gedwongen huwelijken bediscussieerd zijn als een cultureel en mensenrechtenprobleem. Mogelijk heeft de nadruk op mensenrechten geleid tot strafbaarstelling omdat gedwongen huwelijken, wanneer gedefinieerd als een mensenrechtenkwestie, als een bijzonder ernstig probleem worden aangemerkt. Misschien heeft men hierdoor de noodzaak van strafbaarstelling als dringend gevoeld.

Het *Verenigd Koninkrijk* heeft uiteindelijk keuze gemaakt voor een veelomvattende civielrechtelijke benadering. Deze kan worden gekenmerkt als een pragmatische aanpak die het mogelijk maakt

om gedwongen huwelijken vanuit het oogpunt van de slachtoffers te benaderen. Dat de benadering veelomvattend is, blijkt ook uit de grote hoeveelheid Britse debatten over het onderwerp en de diversiteit van sociale actoren die eraan deelnemen.

Zwitserland heeft na langdurige politieke discussies gekozen voor beperkte wetswijzigingen, vooral in het migratierecht. De discussies over gedwongen huwelijken hebben voornamelijk plaatsgevonden in het parlement. Daarnaast is er weinig algemeen maatschappelijk debat geweest. Mogelijk zijn de beperkte beleidsresultaten gedeeltelijk te wijten aan de beperkte discussie over het onderwerp.

Beantwoording van de onderzoeksvragen

De eerste vraag betrof de definitie van gedwongen huwelijken: *wat zijn de definities van gedwongen huwelijk in debatten over het onderwerp in de verschillende landen?* Op basis van wetenschappelijke artikelen en een analyse van krantenberichten kan worden gesteld dat gedwongen huwelijken op verschillende manieren worden gedefinieerd. Sommige definities zijn wetenschappelijk, sommige juridisch en sommige sociaal van aard. Het gedwongen huwelijk wordt gewoonlijk binnen een of meerdere thema's geconceptualiseerd: gender, cultuur, migratie of mensenrechten. Deze thema's komen ook tot uitdrukking in de terminologie en hoe deze gebruikt wordt. Vooral de koppeling tussen de termen 'schijnhuwelijk' en 'gedwongen huwelijk' functioneert als een verbinding tussen gedwongen huwelijk en migratie. Het feit dat niet iedereen die spreekt over gedwongen huwelijken hetzelfde bedoelt, vertroebelt discussies over dit onderwerp. Daarnaast lijkt het alsof discussies over gedwongen huwelijken niet zozeer over gedwongen huwelijken gaan maar over het problematiseren van de aanwezigheid van migranten. In de meeste gevallen lijkt er een samenhang te bestaan tussen de definities en het feitelijke beleid. België vormt een uitstekend voorbeeld hiervan. In dat land is het gedwongen huwelijk voornamelijk gedefinieerd als een migratiekwestie en heeft men ook veel gedaan op het gebied van migratiemaatregelen. Alle definities van gedwongen huwelijk die in dit rapport voorkomen zijn problematisch omdat gedwongen huwelijken nergens als een apart fenomeen worden gezien. Huwelijksdwang wordt altijd aan andere maatschappelijke vraagstukken verbonden, waardoor men eigenlijk niet verder komt met de discussie over gedwongen huwelijken. Het debat gaat dan immers over iets anders.

De tweede vraag betrof de wettelijke maatregelen en het beleid: *Welke wetgeving en / of beleid aangaande gedwongen huwelijken bestaat er in de verschillende landen, en wat zijn de ervaringen met de uitvoering ervan?* In het algemeen bestaan er drie rechtsgebieden waarin maatregelen ten aanzien van gedwongen huwelijken zijn genomen: het straf-, migratie- en civielrecht. De laatste drie jaar zijn zowel specifieke straf- als civielrechtelijke wetten aangenomen als maatregelen tegen gedwongen huwelijken in de onderzochte landen. In alle bestudeerde landen is het strafbaar stellen van het dwingen tot huwelijk een onderwerp van discussie geweest, maar alleen België en Duitsland hebben er uiteindelijk voor gekozen. Het voornaamste argument vóór strafbaarstelling is het veronderstelde symbolische effect; het laat zien dat men gedwongen huwelijken afkeurt en mogelijk werkt dit ook afschrikwekkend. Belangrijkste tegenargumenten zijn de geringe toegevoegde waarde van strafbaarstelling aangezien het dwingen vaak al onder andere wetten strafbaar is en dat strafbaarstelling slachtoffers zal afschrikken en weerhouden van aangifte doen van gedwongen huwelijken onder andere omdat hun ouders of familieleden dan bestraft zouden kunnen worden. Beide argumenten zijn gebruikt in de landen waar men van strafbaarstelling is afgestapt, maar vooral in het Verenigd Koninkrijk is de bescherming van de slachtoffers een motief geweest om het dwingen tot

huwelijk niet strafbaar te stellen. Meestal is een civielrechtelijke benadering gekozen juist om de slachtoffers beter te kunnen beschermen. De meeste veranderingen hebben echter plaatsgevonden in het migratierecht. Het aanscherpen van migratierecht wordt regelmatig verdedigd als middel om gedwongen huwelijken tegen te gaan, maar er is geen bewijs voor dat migratierecht echt in staat is om dit doel te realiseren. Zowel het kleine aantal maatregelen om slachtoffers te beschermen als de populariteit van migratiemaatregelen is merkwaardig gezien de aanbevelingen uit het 2005 rapport van de Raad van Europa. Die benadrukten de noodzaak van beschermingsmaatregelen voor de slachtoffers en voorlichting voor het bredere publiek. Maatregelen om migratie te beperken werden niet aanbevolen door de Raad. Deze conclusie bevestigt de bevinding dat discussies over gedwongen huwelijken vaak over het problematiseren van de aanwezigheid van migranten gaan.

Al met al is het moeilijk veel te zeggen over de effectiviteit van juridische maatregelen met betrekking tot gedwongen huwelijken, omdat weinig informatie beschikbaar is over de uitvoering ervan. Bovendien zijn veel van de in dit rapport besproken maatregelen pas het laatste paar jaar tot stand gekomen, zodat er weinig ervaring is op het gebied van uitvoering. Niettemin is er consensus aan het ontstaan onder de deelnemers aan beleidsdiscussies over de noodzaak van een gecoördineerde benadering door maatregelen op verschillende niveaus.

De derde vraag betrof de cijfers: *welke cijfers zijn beschikbaar over gedwongen huwelijken in de verschillende landen en wat kan gezegd worden over de omvang en aard van het fenomeen gebaseerd op deze cijfers?* Hoewel vaak aantallen genoemd worden in debatten over gedwongen huwelijken, zijn deze weinig bruikbaar om de omvang van het fenomeen vast te stellen. Cijfers worden echter vaak gebruikt in politieke en andere publieke discussies over het onderwerp. Het is moeilijk meer te zeggen over de omvang van het fenomeen, dan dat gedwongen huwelijken zeer zeker bestaan. Vanwege verschillende problemen bij het definiëren van wat een gedwongen huwelijk is, is het niet duidelijk wat is gemeten en wanneer de gedwongen huwelijken in kwestie plaatsvonden. De cijfers laten wel de genderdimensie van het definitieprobleem zien: in meeste landen worden mannelijke slachtoffers buiten de cijfers gehouden.

De vierde vraag ging over de debatten over gedwongen huwelijken: *zijn er publieke debatten omtrent gedwongen huwelijken (geweest), zo ja, hoe zien deze er uit?* In alle landen van het onderzoek wordt het onderwerp gedwongen huwelijken besproken als een onderdeel van bredere debatten over de multiculturele samenleving maar de accenten in de debatten verschillen per land. Migratie en migranten spelen altijd een rol, maar hun gedrag en aanwezigheid worden op verschillende wijzen geproblematiseerd. In Duitsland en het Verenigd Koninkrijk worden gedwongen huwelijken gezien als een belemmering voor de integratie van migranten in de maatschappij, een proces dat op zich wel als wenselijk wordt beschouwd. In België wordt de hele aanwezigheid van migranten geproblematiseerd. Naast migratie wordt cultuur gewoonlijk beschouwd als het probleem, in de zin dat gedwongen huwelijken worden gezien als een praktijk van een culturele minderheid die op gespannen voet staat met de dominante cultuur. In de meeste landen is er een duidelijk verband tussen overheersende thema's in de discussies over gedwongen huwelijken en de genomen beleidsmaatregelen.

Om terug te komen op de *hoofdvraag* over wat bekend is over het beleid en de discussies over gedwongen huwelijken kan worden verwezen naar het overzicht dat in de voorgaande pagina's is gepresenteerd. We kunnen stellen dat alle geselecteerde landen beleidsstappen hebben ondernomen

om gedwongen huwelijken aan te pakken, met de nadruk op beperking van migratie naast het strafbaar stellen van het dwingen tot een huwelijk. In alle landen is een probleem van beleidsontwikkeling dat er een gebrek aan kennis bestaat over het fenomeen gedwongen huwelijk en over daadwerkelijke gedwongen huwelijken. Omdat maar weinig bekend is over de uitvoering van beleid, kan ook maar weinig worden gezegd over de effectiviteit ervan. In het algemeen zijn er geen of weinig gevallen bekend waarin de expliciet op gedwongen huwelijken gerichte strafbepalingen zijn gebruikt; een feit dat duidt op gebrek aan effectiviteit. Het is niet waarschijnlijk dat het veronderstelde afschrikkende effect van strafbaarstelling ertoe heeft geleid dat er in de betrokken landen geen gedwongen huwelijken meer plaatsvinden. Of de migratiemaatregelen in feite gedwongen huwelijken voorkomen, is moeilijk, zo niet onmogelijk, vast te stellen. De discussies over gedwongen huwelijken hebben verschillende accenten die in de meeste gevallen duidelijk worden in de genomen beleidsmaatregelen.

Het centrale probleem van definitie

Wat betreft alle onderzoeksvragen samen is het duidelijk dat de definitie van gedwongen huwelijken een sleutelprobleem vormt. Verschillende termen zoals gedwongen huwelijk, schijnhuwelijk en gearrangeerd huwelijk worden door elkaar gebruikt zodat een discussie alleen gericht op gedwongen huwelijken onmogelijk wordt. Daarnaast constateren we dat in de publieke discussies gedwongen huwelijken steeds worden geassocieerd met een aantal andere thema's zoals migranten, cultuur, genderongelijkheid en mensenrechten. In het geval van genderongelijkheid wordt er meestal van uitgegaan dat vrouwen slachtoffers zijn, en dat mannen niet tot huwelijk worden gedwongen. Op deze manier slaagt de discussie en het daaruit voortvloeiende beleid er niet in het feitelijke onderwerp gedwongen huwelijken aan de orde te stellen en daar maatregelen tegen te ontwerpen. In het beleid wordt het definitieprobleem op vier manieren duidelijk. Ten eerste is de keuze van het beleidsinstrument verbonden met de definitie van gedwongen huwelijken en het huwelijk in het algemeen. De populariteit van migratiemaatregelen om gedwongen huwelijken aan te pakken is duidelijk verbonden aan de definitie van gedwongen huwelijken als een migrantenkwestie. Het huwelijk wordt meestal beschouwd als een juridisch contract waardoor gewoonterechtelijke gedwongen huwelijken buiten beschouwing worden gelaten. Ten tweede maakt de inherente complexiteit van het fenomeen gedwongen huwelijk het moeilijk beperkte en specifieke definities te bieden, wat essentieel is voor juridische en andere maatregelen. Ten derde vereist de uitvoering van het beleid dat men precies weet wanneer het toegepast moet worden en wanneer niet. En tenslotte ontbreekt het het beleid aan betrouwbare cijfers, want ook in de cijfers zijn de definitieproblemen een centraal probleem voor het meten.

SAMENVATTING

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de WODC en voorziet in de toezegging van de Nederlandse minister van Justitie, Hirsch Ballín, aan de Tweede Kamer om een onderzoek in te stellen naar de wijze waarop met gedwongen huwelijken is omgegaan in een aantal West-Europese landen. Het doel van het onderzoek is het bieden van een internationaal en actueel overzicht van het beleid en de debatten ten aanzien van gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. De hoofdvraag naar beleid en debatten is onderverdeeld in vier deelvragen:

- 1) Wat zijn de definities van gedwongen huwelijk in debatten over het onderwerp in de verschillende landen?
- 2) Welke wetgeving en / of beleid aangaande gedwongen huwelijken bestaat er in de verschillende landen, en wat zijn de ervaringen met de uitvoering ervan?
- 3) Welke cijfers zijn beschikbaar over gedwongen huwelijken in de verschillende landen en wat kan gezegd worden over de omvang en aard van het fenomeen gebaseerd op deze cijfers?
- 4) Zijn er publieke debatten omtrent gedwongen huwelijken (geweest), zo ja, hoe zien deze er uit?

Het onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van een analyse van wetenschappelijke artikelen, krantenstukken, specifieke wetsteksten, materiaal op het Internet, en door gebruik te maken van de kennis van juridische experts die in interviews zijn geraadpleegd. Met betrekking tot onderzoeksvragen 1 (definities van gedwongen huwelijken) en 4 (publieke debatten) moet opgemerkt worden dat de analyse vrij zwaar leunt op de interpretaties die gepresenteerd worden in wetenschappelijke artikelen. De analyse berust dus niet alleen op empirisch materiaal. Bovendien is het moeilijk om te definiëren wat precies “publiek debat” debat is en waar deze gevoerd wordt, ook omdat sommige opinies de kranten eerder halen dan andere. Bij de analyse van wetten en beleid was het vooral moeilijk, zo niet onmogelijk, informatie te vinden over de uitvoering van het deels zeer recente beleid. In de analyse van de cijfers over gedwongen huwelijken vormde het gebrek aan informatie over de totstandkoming ervan een probleem voor de interpretatie.

De definities van gedwongen huwelijk in de onderzochte landen laten vooral zien hoe moeilijk het is fenomeen te definiëren. Terwijl de term ‘gedwongen huwelijk’ op zichzelf geen expliciete wettelijke inhoud heeft, bestaan er in de debatten en beleid duidelijke ideeën over wat een gedwongen huwelijk inhoudt. Sommige definities zijn wetenschappelijk, sommige juridisch en sommige sociaal van aard. In België wordt gedwongen huwelijk vooral als een migratie- en migrantenprobleem beschouwd. Dit blijkt uit het feit dat gedwongen huwelijken vaak in één adem worden genoemd met schijnhuwelijken, dat wil zeggen huwelijken die plaatsvinden om verblijfsrecht of nationaliteit te verkrijgen voor een van de echtgenoten. Hierdoor ontstaat de indruk dat schijnhuwelijken en gedwongen huwelijken één en hetzelfde fenomeen zijn. Daarnaast worden gedwongen huwelijken ook in het algemeen verbonden aan huwelijksmigratie waarbij verondersteld wordt dat het bij huwelijksmigratie altijd om huwelijksdwang gaat. Volgens sociale wetenschappers gaan de meeste deelnemers aan publieke debatten ervan uit dat slachtoffers (degenen die gedwongen worden) vrouwen

zijn terwijl de daders (degenen die dwang uitoefenen) altijd mannen zijn. In Belgische debatten over gedwongen huwelijken wordt er vooral over gesproken om de aanwezigheid van migranten te problematiseren en om voor beperking van immigratie te bepleiten. Particuliere organisaties hebben zich niet zozeer beziggehouden met het maatschappelijk debat maar zijn wel actief geweest in het voeren van oppositie tegen gedwongen huwelijken en het genereren van publiciteit voor het onderwerp. In Frankrijk wordt gedwongen huwelijk gedefinieerd als bedreiging van *laïcité*, de notie van een de strikte scheiding van kerk en staat. Vooral de islam en moslims worden geproblematiseerd in Franse debatten over de multiculturele samenleving. Gedwongen huwelijken worden beschouwd als een gebruik van moslims waardoor deze verbonden worden met de islam en dus als een bedreiging voor *laïcité* gezien. Gedwongen huwelijken worden dus gezien als een cultureel gebruik waar men zich tegen moet verzetten omdat dit gebruik problematisch is voor het voortbestaan van de Republiek aangezien het het seculiere karakter van de Republiek bedreigt. Daarnaast wordt gedwongen huwelijk als een genderkwestie gedefinieerd doordat het wordt beschouwd als een probleem dat vooral jonge meisjes betreft. In Duitsland wordt gedwongen huwelijk gezien als een schending van mensenrechten van degenen die gedwongen worden. Daarnaast worden gedwongen huwelijken als een culturele aangelegenheid beschouwd. Alle noties van multiculturalisme staan op gespannen voet met het idee van een *Leitkultur*. Hiermee wordt bedoeld dat er een Duitse cultuur bestaat die zich hoger in hiërarchie bevindt dan andere culturen en ook leidraad zou moeten vormen voor de integratie van migranten die andere culturele gebruiken zoals gedwongen huwelijken achter zich zouden moeten laten. Daarnaast is er expliciete discussie over de definitie van een gedwongen huwelijk. Vooral vrouwenrechtenadvocaten menen dat gedwongen en gearrangeerde huwelijken problematisch zijn omdat ze allebei uitingen zijn van dezelfde patriarchale mentaliteit. Anderen, bijvoorbeeld intellectuelen, benadrukken het verschil tussen de twee en zijn van mening dat gearrangeerde huwelijken niet problematisch zijn. In het Verenigd Koninkrijk wordt de “overseas dimension” van gedwongen huwelijken meegenomen in de definitie als een belangrijk onderdeel van het probleem. Met de term *overseas* wordt bedoeld dat gedwongen huwelijken in de visie van de autoriteiten en anderen grotendeels of gedeeltelijk zich afspelen in het buitenland. Mogelijk houdt deze nadruk op het buitenland verband met het koloniale verleden van het land. Ook in het Verenigd Koninkrijk is er expliciete discussie over de definitie van gedwongen huwelijken. Vertegenwoordigers van Aziatische en moslimorganisaties, de overheid en de media maken een strikt onderscheid tussen gearrangeerd en gedwongen huwelijk terwijl vrouwenrechtenorganisaties beide soorten huwelijken beschouwen als uitingen van dezelfde problematische patriarchale mentaliteit. Vrouwenrechtenorganisaties hebben ervoor bepleit om gedwongen huwelijken binnen het bredere kader van huiselijk geweld te beschouwen om het probleem niet te culturaliseren of het wijdverspreide huiselijke geweld in andere gezinnen dan die van migranten over het hoofd te zien. Particuliere organisaties hebben een zeer actieve en invloedrijke rol gespeeld in debatten over gedwongen huwelijken. In Zwitserland wordt gedwongen huwelijk voornamelijk als een juridisch probleem gedefinieerd. Het is vooral een probleem voor de staat die keuzes moet maken m.b.t. de aanpak. Daarnaast worden gedwongen huwelijken door politici vaak verbonden aan de cultuur van migranten waarvan verondersteld wordt dat die op gespannen voet staat met de westerse waarden van Zwitserland. Er is weinig publiek debat over gedwongen huwelijken geweest en particuliere organisaties hebben daarin geen grote rol in gespeeld. Het debat heeft zich voornamelijk in het parlement afgespeeld.

Gedwongen huwelijken worden gewoonlijk binnen een of meerdere thema's geconceptualiseerd: gender, cultuur, migratie of mensenrechten. Deze thema's komen ook tot uitdrukking in de terminologie en hoe deze gebruikt wordt. Het feit dat niet iedereen die spreekt over gedwongen huwelijken

hetzelfde bedoelt, vertroebelt discussies over dit onderwerp. Daarnaast lijkt het alsof discussies over gedwongen huwelijken niet zozeer over gedwongen huwelijken gaan maar over het problematiseren van de aanwezigheid van migranten. In de meeste gevallen lijkt er een samenhang te bestaan tussen de definities en het feitelijke beleid. Alle definities van gedwongen huwelijk die in dit rapport voorkomen zijn problematisch omdat gedwongen huwelijken nergens als een apart fenomeen worden gezien. Huwelijksdwang wordt altijd aan andere maatschappelijke vraagstukken verbonden, waardoor men eigenlijk niet verder komt met de discussie over gedwongen huwelijken.

Beleid en wetgeving worden in dit onderzoek benaderd vanuit drie rechtsgebieden: straf-, civiel- en migratierecht omdat deze rechtsgebieden centraal staan in het omgaan met gedwongen huwelijken in de onderzochte landen. In België is het dwingen tot een huwelijk sinds 2007 strafbaar, en kan het bestraft worden met een gevangenisstraf van een maand tot twee jaar. In het civielrecht is de minimumhuwelijksleeftijd van 18 jaar voor beide echtgenoten van belang, ook al zijn uitzonderingen mogelijk. Daarnaast kan de wet over schijnhuwelijken van belang zijn. Het dwingt de medewerkers van de burgerlijke stand om de openbare aanklager te verwittigen indien er twijfels bestaan met betrekking tot de intenties van de (een van) de echtgenoten. Mits op de juiste manier gebruikt door de ambtenaren kan deze wet een middel zijn om gedwongen huwelijken tegen te gaan. In het civielrecht zijn in 2007 de voorwaarden voor het ontbinden van een huwelijk gewijzigd. In tegenstelling tot de situatie daarvoor is nu 'angst uit eerbied' voor moeder of vader een geaccepteerde reden voor ontbinding van het huwelijk. De meeste veranderingen hebben plaatsgevonden in het migratierecht. Vooral de regels voor gezinshereniging en –vorming zijn aangescherpt in 2006 toen de minimumleeftijd naar 21 werd verhoogd en bijkomende vereisten, zoals minimuminkomen werden verder aangescherpt. Het strengere migratiebeleid heeft als doel het voorkomen van zowel gedwongen huwelijken als verblijfsrechten op grond van schijnhuwelijken. Deze beperkingen zijn echter niet van toepassing op gezinshereniging en –vorming met Belgische staatsburgers. Na een liberalisering van het nationaliteitsrecht betreft 80% van gevallen van gezinshereniging of -vorming met Belgen. De invloed van andere landen is vooral duidelijk op het gebied van migratierecht. De aanscherping heeft plaatsgevonden zonder dat België daartoe verplicht was. Hierbij is gebruikt gemaakt van de ruimte die de Europese gezinsherenigingsrichtlijn biedt. Deze vrijheden zijn in de richtlijn gekomen om ruimte te scheppen voor andere landen dan België. Er is nog geen informatie beschikbaar over de uitvoering van deze regels.

In Frankrijk hebben de wijzigingen voornamelijk plaatsgevonden binnen het kader van civiel- en migratierecht. Migrant, en vooral jonge Afrikaanse meisjes, worden benoemd als een specifieke doelgroep van het beleid. In het strafrecht bestaat geen specifiek misdrijf van 'dwingen tot een huwelijk'. Verkrachting en andere geweldsmisdrijven die gepaard kunnen gaan met gedwongen huwelijken zijn natuurlijk wel strafbaar. In het kader van civielrecht is de minimumhuwelijksleeftijd voor vrouwen verhoogd tot de 18 jaar die al eerder voor mannen gold. Deze maatregel werd gemotiveerd o.a. met het argument dat het het tegengaan van gedwongen huwelijken zou mogelijk maken. Daarnaast zijn maatregelen genomen die het erkennen van een in het buitenland gesloten huwelijk moeilijker maken. Om de benodigde notificatie voor de erkenning te kunnen bemachtigen wordt bij een vraaggesprek bij het consulaat in het land van huwelijksluiting beoordeeld of er geen sprake is van een gedwongen huwelijk. Ook zijn er veranderingen aangebracht in de mogelijkheden tot nietigverklaring van het huwelijk. Vóór 2006 was 'vrees uit eerbied' ten opzichte van de ouders of anderen geen geaccepteerde reden om over te gaan tot het nietig verklaren van een huwelijk omdat 'vrees' in het algemene contractrecht expliciet uitgesloten was als een reden om een contract af te breken.

Deze bepaling was van toepassing op het huwelijk als een contract. In 2006 kwam hier een verandering in. In het civielrecht zijn verschillende maatregelen ter bescherming van minderjarigen mogelijk gemaakt. Het migratierecht is vooral sinds 2002 aangescherpt, onder andere ook om gedwongen huwelijken tegen te gaan. In 2003 en in 2006 werd huwelijksmigratie en migratie in het kader van gezinsghereniging verder beperkt. In 2007 werden integratiecursussen in het land van herkomst ingevoerd als een voorwaarde voor echtgenoten van Franse staatsburgers en derdelanders. Als men de cursus niet met succes aflegt, is het nog mogelijk om een zogenaamd integratiecontract te ondertekenen waarmee de migrant de belofte doet om te integreren. Deze contracten zijn vooral bedoeld om vrouwen aan te moedigen om zich te integreren, en zouden volgens de wetgever hen ook tegen een gedwongen huwelijk kunnen beschermen. Dit integratiebeleid is ontstaan onder verwijzing naar andere Europese landen waar dergelijk beleid al bestond. Ook de argumenten waarmee het beleid werd gerechtvaardigd lijken op die in andere landen, vooral Nederland en Duitsland. Er is niets bekend over de uitvoering van al deze maatregelen.

In Duitsland vormt het dwingen tot een huwelijk sinds 2005 een bijzonder ernstig geval van dwang in het strafrecht. Er staat een gevangenisstraf op van twee maanden tot vijf jaar. Tot 2008 zijn er geen rechtszaken geweest die dit misdrijf behandelden. In het civielrecht is wel rekening gehouden met huwelijksdwang als een geldig reden tot nietigverklaring van het huwelijk, alleen zijn de mogelijkheden daartoe vrij beperkt. In praktijk is de nietigverklaring weinig relevant in het kader van gedwongen huwelijken omdat echtscheiding veel makkelijker te regelen is. Twee wijzigingen zijn gepland. Ten eerste om de periode te verlengen waarbinnen de nietigverklaring moet plaatsvinden en ten tweede om meer financiële bescherming te bieden aan het gedwongen slachtoffer en minder aan de overblijvende echtgenoot. De meeste veranderingen hebben ook in Duitsland plaatsgevonden op het gebied van migratierecht. Vooral de mogelijkheden tot gezinsghereniging zijn verder beperkt met het expliciet doel om gedwongen huwelijken tegen te gaan. Indien er sprake is van dwang, kan geen gezinsghereniging plaatsvinden. Daarnaast is de minimumleeftijd voor binnenkomst verhoogd naar 18 jaar voor beide echtgenoten en wordt basiskennis van de Duitse taal voorafgaand aan de binnenkomst vereist. Critici van deze aanscherping van migratierecht hebben verschillende beschermende maatregelen voorgesteld; ook op het gebied van migratierecht. De invloed van andere landen is vooral in het migratierecht zichtbaar; de verdere beperkingen op migratie zijn ingevoerd onder verwijzing naar de Europese gezinsgherenigingsrichtlijn die deze beperkingen niet verplicht stelt, maar wel de ruimte ervoor schept. Particuliere organisaties zijn vooral recentelijk actief geworden in de totstandkoming van het beleid. De NIP, de Duitse *Nationaler Integrationsplan*, het nationale integratieplan is bedoeld om diverse integratieproblemen aan te pakken en ook beleid ten aanzien van gedwongen huwelijken vormt een onderdeel van het plan. Naast overheidsorganen spelen ook NGO's een belangrijke rol in de NIP.

In het Verenigd Koninkrijk is er veel discussie geweest over het strafbaar stellen van het dwingen tot een huwelijk, maar uiteindelijk heeft men ervan afgezien, gedeeltelijk onder druk van NGO's. Deze hebben dan ook een centrale rol gespeeld in de totstandkoming van het Britse beleid ten aanzien van gedwongen huwelijken. In het strafrecht is het dwingen tot een huwelijk geen afzonderlijk misdrijf maar zijn sommige handelingen strafbaar die ermee gepaard kunnen gaan, zoals verkrachting. Het belangrijkste instrument in het civielrecht is de *Forced Marriage Civil Protection Act* die in 2008 werd bekrachtigd. Het betreft hier een combinatie van verschillende soorten maatregelen op verschillende niveaus die allemaal bedoeld zijn om slachtoffers te beschermen. Het belangrijkste instrumentarium van de wet wordt gevormd door de zogenoemde *Forced Marriage Protection Orders*. Deze FMPO's zijn preventief en beschermend van aard. Het zijn bevelen waarin rechtbanken

ruime bevoegdheden hebben gekregen om verboden, beperkingen, vereisten of andere wettelijke instrumenten op te nemen die toepasselijk zullen zijn in individuele gevallen. Deze kunnen zelfs betrekking hebben op het buitenland ook al hebben de FMPO's daar geen wettelijke kracht; hun toepassing is afhankelijk van de lokale autoriteiten. Verzoek om een FMPO kan worden gedaan door de te beschermen persoon, maar ook door anderen in de sociale omgeving, zoals vrienden en hulpverleners. Het niet volgen van een FMPO is geen misdrijf in de strafrechtelijke zin, maar vormt wel een *contempt of court*. Sinds de invoering is de FMCPA minstens zes keer gebruikt. In het migratierecht is de minimumleeftijd waarop een buitenlandse echtgenoot naar het VK mag komen onlangs twee keer verhoogd zodat het vanaf 2008 voor beide partners 21 jaar is. Deze verhoging werd expliciet beargumenteerd als een maatregel om gedwongen huwelijken tegen te gaan. Tegelijkertijd zijn de verblijfsrechten voor slachtoffers van gedwongen huwelijken verruimd. Daarnaast is de voorwaardelijke termijn na huwelijksmigratie voordat men verblijfsvergunning krijgt, verlengd van een tot twee jaar. Er is ook voorgesteld om beheersing van het Engels voor de binnenkomst verplicht te stellen. Vooral de veranderingen in het migratierecht laten een duidelijke invloed van andere EU landen zien. De leeftijdsverhoging en het plan om taaltoetsen in te voeren zijn gedaan onder verwijzing naar Denemarken, Nederland en Duitsland.

In Zwitserland zijn de wetgeving en beleid deels beschermend (civiel- en migratierecht), deels sanctionerend (straf- en migratierecht) en deels preventief (nieuw civielrecht). Er zijn twee initiatieven in het Zwitserse parlement genomen om gedwongen huwelijken naar Duits voorbeeld strafbaar te stellen, maar beide voorstellen zijn afgewezen. De reden hiervoor is dat men vindt dat bestaande wetgeving toereikend is en omdat het probleem volgens deskundigen niet zozeer ligt in het kunnen bestraffen als in het kunnen vinden van de slachtoffers. In het civielrecht is de minimumhuwelijksleeftijd van 18 jaar voor beide echtgenoten van belang ook al is niet bewezen dat deze minimumleeftijd gedwongen huwelijken daadwerkelijk helpt te voorkomen. Daarnaast is het mogelijk een huwelijk nietig te verklaren indien die onder dwang is gesloten, maar net als in Duitsland heeft deze mogelijkheid weinig praktische betekenis omdat echtscheiding gemakkelijker te verkrijgen is. De meeste veranderingen hebben plaatsgevonden op het gebied van migratierecht waar het recht op gezinshereniging ingeval van gedwongen huwelijken sinds 2008 niet meer wordt toestaan ook al is het moeilijk te bewijzen dat er sprake is van een gedwongen huwelijk. Als beschermende maatregelen is het recht op verblijf verruimd voor slachtoffers van gedwongen huwelijken. Na de ontbinding van het huwelijk of ander familieband behoudt het slachtoffer het recht om verblijfsvergunning te verlengen onder bepaalde condities of als er zwaarwegende redenen voor zijn. Indien men Zwitserland zonder bericht voor meer dan zes maanden verlaat verloopt de verblijfsvergunning, ook al houdt het verblijf in het buitenland verband met gedwongen worden tot een huwelijk. Sommigen willen in dergelijke gevallen veilige terugkeer naar Zwitserland vergemakkelijken. Tegelijkertijd met de veranderingen op het gebied van migratierecht traden ook nieuwe civielrechtelijke bepalingen ter bestrijding van schijnhuwelijken in werking. Ambtenaren van de burgerlijke stand kunnen dergelijke huwelijken tegengaan of ongeldig verklaren. Zowel deze veranderingen als de veranderingen op het gebied van migratierecht zijn bedoeld om gedwongen huwelijken te voorkomen. Ook is integratiebeleid in de vorm integratiecontracten geïntroduceerd als een maatregel om gedwongen huwelijken te bestrijden. Van migranten die naar Zwitserland komen in het kader van gezinshereniging met derde landen wordt geëist om een dergelijk integratiecontract te ondertekenen die hun verplicht tot verbeteren van taalvaardigheid en vergroten van kennis over de Zwitserse maatschappij. De invloed van andere landen op het beleid is vooral zichtbaar in de voorstellen tot strafbaarstelling die gedaan werden naar Duits voorbeeld en uiteindelijk zijn verworpen. Ook werd er voorgesteld om minimum-

leeftijd van 24 voor huwelijksmigratie in te voeren naar voorbeeld van Denemarken maar dit voorstel is niet aangenomen. Particuliere organisaties hebben amper een rol gespeeld in de totstandkoming van wetswijzigingen en nieuw beleid, maar zijn wel actief in het bieden van deskundigheid, advies en bescherming zowel aan het bredere publiek als aan de betrokkenen.

De laatste drie jaar zijn zowel specifieke straf- als civielrechtelijke wetten aangenomen als maatregelen tegen gedwongen huwelijken in de onderzochte landen. In alle bestudeerde landen het onderzoek is het strafbaar stellen van het dwingen tot huwelijk een onderwerp van discussie geweest, maar alleen België en Duitsland hebben er uiteindelijk voor gekozen. Het voornaamste argument vóór strafbaarstelling is het veronderstelde symbolische effect; het laat zien dat men gedwongen huwelijken afkeurt en mogelijk werkt dit ook afschrikkend. Belangrijkste tegenargumenten zijn de geringe toegevoegde waarde van strafbaarstelling aangezien het dwingen vaak al onder andere wetten strafbaar is en dat strafbaarstelling slachtoffers zal afschrikken en weerhouden van aangifte doen van gedwongen huwelijken onder andere omdat hun ouders of familieleden dan bestraft zouden kunnen worden. Beide argumenten zijn gebruikt in de landen waar men van strafbaarstelling is afgestapt, maar vooral in het Verenigd Koninkrijk is de bescherming van de slachtoffers een motief geweest om het dwingen tot huwelijk niet strafbaar te stellen. Meestal is een civielrechtelijke benadering gekozen juist om de slachtoffers beter te kunnen beschermen. De meeste veranderingen hebben echter plaatsgevonden in het migratierecht. Het aanscherpen van migratierecht wordt regelmatig verdedigd als middel om gedwongen huwelijken tegen te gaan, maar er is geen bewijs voor dat migratierecht echt in staat is om dit doel te realiseren. Zowel het kleine aantal maatregelen om slachtoffers te beschermen als de populariteit van migratiemaatregelen is merkwaardig gezien de aanbevelingen uit het 2005 rapport van de Raad van Europa. Die benadrukten de noodzaak van beschermingsmaatregelen voor de slachtoffers en voorlichting voor het bredere publiek. Maatregelen om migratie te beperken werden niet aanbevolen door de Raad. Deze conclusie bevestigt de bevinding dat discussies over gedwongen huwelijken vaak over het problematiseren van de aanwezigheid van migranten gaan.

Al met al is het moeilijk veel te zeggen over de effectiviteit van juridische maatregelen met betrekking tot gedwongen huwelijken, omdat weinig informatie beschikbaar is over de uitvoering ervan. Bovendien zijn veel van de in dit rapport besproken maatregelen pas het laatste paar jaar tot stand gekomen, zodat er weinig ervaring is op het gebied van uitvoering. Niettemin is er consensus aan het ontstaan onder de deelnemers aan beleidsdiscussies over de noodzaak van een gecoördineerde benadering door maatregelen op verschillende niveaus.

Hoewel vaak aantallen genoemd worden in debatten over gedwongen huwelijken, zijn deze cijfers van geringe waarde om de omvang van het fenomeen vast te stellen. Cijfers worden echter vaak gebruikt in politieke en andere publieke discussies over het onderwerp. Het is moeilijk meer te zeggen over de omvang van het fenomeen, dan dat gedwongen huwelijken bestaan. Vooral de cijfers laten ook de genderdimensie van het definitieprobleem zien: in meeste landen worden mannelijke slachtoffers gewoon buiten de cijfers gehouden. Voor elk bestudeerd land is een aantal onderzoeken geanalyseerd. Uit deze analyse blijkt dat, vanwege verschillende problemen bij het definiëren van wat een gedwongen huwelijk is, het niet duidelijk is wat is gemeten en wanneer de gedwongen huwelijken in kwestie plaatsvonden. Er zijn zes factoren die onduidelijkheid veroorzaken met betrekking tot wat is gemeten. 1) Het object van onderzoek is niet duidelijk, ook omdat de grenzen tussen gearrangeerde, gedwongen en andere huwelijken diffuus kunnen zijn. 2) De resultaten hangen nauw samen met de bestudeerde populatie, die vaak uit migrantenvrouwen bestaat. Mannen blijven bui-

ten beschouwing en het is niet helder wat met aanduidingen zoals “Turks” wordt bedoeld. 3) Onderzoek naar het aantal “gevallen” van gedwongen huwelijk lijdt onder onduidelijkheid over wat een geval is. 4) Wanneer het aantal gedwongen huwelijken aan de hand van contacten met NGO's wordt gemeten, komt men niets te weten over het aantal unieke gevallen omdat meerdere organisaties door dezelfde personen kunnen benaderd worden en meerdere personen zich zorgen kunnen maken over hetzelfde geval. 5) Het aantal gedwongen huwelijken wordt afgeleid uit cijfers over een ander onderwerp waarbij onduidelijk is wat de relatie is tussen dat onderwerp en gedwongen huwelijken. 6) Cijfers worden afgeleid uit een andere populatie waarbij niet helder is of de cijfers over de ene populatie wel representatief of relevant zijn voor de andere populatie. Daarnaast is het aanduiden van de tijdsperiode waarop de cijfers betrekking hebben problematisch. Vaak hebben enquêtécijfers betrekking op de levensloop van de respondenten zodat de gemeten gedwongen huwelijken op verschillende momenten in de geschiedenis en op verschillende plaatsen/in verschillende landen hebben plaatsgevonden. De enige steevaste conclusie die men kan trekken is dat gedwongen huwelijken plaatsvinden.

Wat betreft alle onderzoeksvragen samen is het duidelijk dat de definitie van gedwongen huwelijken een sleutelprobleem vormt. Verschillende termen zoals gedwongen huwelijk, schijnhuwelijk en gearrangeerd huwelijk worden door elkaar gebruikt zodat een discussie alleen gericht op gedwongen huwelijken onmogelijk wordt. Daarnaast constateren we dat in de publieke discussies gedwongen huwelijken steeds worden geassocieerd met een aantal andere thema's zoals migranten, cultuur, genderongelijkheid en mensenrechten. In het geval van genderongelijkheid wordt er meestal van uitgegaan dat vrouwen slachtoffers zijn, en dat mannen niet tot huwelijk worden gedwongen. Op deze manier slaagt de discussie en het daaruit voortvloeiende beleid er niet in het feitelijke onderwerp gedwongen huwelijken aan de orde te stellen en daartegen maatregelen te ontwerpen. In het beleid wordt het definitieprobleem op vier manieren duidelijk. Ten eerste is de keuze van het beleidsinstrument verbonden met de definitie van gedwongen huwelijken en het huwelijk in het algemeen. De populariteit van migratiemaatregelen om gedwongen huwelijken mee aan te pakken is duidelijk verbonden aan de definitie van gedwongen huwelijken als een migrantenkwestie. Het huwelijk wordt meestal beschouwd als een juridisch contract waardoor gewoonterechtelijke gedwongen huwelijken buiten beschouwing worden gelaten. Ten tweede maakt de inherente complexiteit van het fenomeen gedwongen huwelijk het moeilijk beperkte en specifieke definities te bieden, wat essentieel is voor juridische en andere maatregelen. Ten derde vereist de uitvoering van het beleid dat men precies weet wanneer het toegepast moet worden en wanneer niet. En tenslotte ontbreekt het het beleid aan betrouwbare cijfers, want ook in de cijfers zijn de definitieproblemen een centraal probleem voor het meten.

BIBLIOGRAFIE

I. België

- Caestecker, Frank (2005). De lappendeken van de huwelijksmigratie, beschouwingen bij de voorgenomen beleidsheroriëntering. In: Frank Caestecker (ed.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Leuven, pp. 85-98.
- Coene, Gily/Longman, Chia (2008). Gendering the diversification of diversity: The Belgian hijab (in) question. *Ethnicities*, 8, 302-321, p. 308-309.
- Coene, Gily (2005). Als de schijn bedriegt? Culturele, juridische en politieke normativiteit inzake huwelijksmigratie. In: Frank Caestecker (ed.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Leuven, pp. 61-68.
- D'hondt, Sarah/Foblets, Marie-Claire (2002). De strijd tegen tegen ontoelaatbare huwelijken: met welke middelen? Rechtspraakoverzicht – Twee jaar toepassing van de Wet van 4 mei 1999. *Tijdschrift voor Vreemdelingenrecht*, No. 2. 2002, p. 115-149.
- De Wit, Johan, (2007). Gedwongen huwelijk wordt strafbaar. *Gazet van Antwerpen*, 1 maart 2007, online: <http://www.gva.be/dekrant/experts/johndewit/artikel.asp?art={B352F4D5-6BA0-464E-AC99-65EC54018277}>
- Fermont, Ignace (2006). Van infobrochures tot karavaan van het zuiden. *Divers*, 7(5), pp. 20-23.
- Foblets, Marie-Claire / Vanheule, Dirk (2006). Marriages of Convenience in Belgium : the Punitive Approach gains Ground in Migration Law. *European Journal of Migration and Law*, 8, 263-280.
- Heyse, Petra/Pauwels, Fernando/Wets, Johan/Timmerman, Christiane/Perrin, Nicolas (2007). *Liefde kent geen grenzen: Een Kwantitatieve en Kwalitatieve Analyse van huwelijksmigratie vanuit Marokko, Turkije, Oost Europa en Zuid Oost Azië*. Centrum voor Gelijheid van Kansen en voor Racismebestrijding.
- Lesthaege, Ronny (1993). Turkse vrouwen in België: versnelde autonomie en culturele eigenheid. In Els Deslé, Ron Lesthaege & Els Witte (eds.), *Denken over migranten in Europa*, Brussel: VUPRESS, pp.157-188.
- Lesthaege, Ronny (1996). Turkse en Marokkaanse vrouwen in België: Uitgangspunten en Databestanden voor Demografisch en Sociografisch Onderzoek. In: Ron Lesthaege (ed.), *Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België*, pp. 15-40.
- Lodewyckx, Ina/Geets, Johan/Timmerman, Christiane (2006). *Aspecten van Marokkaanse huwelijksmigratie en Marokkaans familierecht*. Steunpunt Gelijke Kansenbeleid, Universiteit Antwerpen & Universiteit Hasselt.
- Loobuyck, Patrick (2004). De 'herpositionering' van het migratie- en migrantendebat. *Samenleving en Politiek*, 11(9), p. 21-29.
- Perrin, Nathalie/Stockmans, Pieter (2008). Belgische debatten voor een migratiebeleid: De actoren in kaart gebracht. De Koning Boudewijnstichting and het Centrum voor Gelijheid van Kansen en voor Racismebestrijding.
- Vanheule Dirk (2007). Gezinshereniging: een Belgisch perspectief, *Migrantenrecht* (1+2/2007), p. 17-25.

Yalcin, Hilal/Lodewyckx, Ina/Marynissen, Rudy/Van Caudenberg, Rut (2006). *Verliefd, verloofd...gemigreerd. Een onderzoek naar Turkse huwelijksmigratie in Vlaanderen*. Steunpunt Gelijke Kansen Beleid & Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt.

II. Frankrijk

- Bême, David (2005). L'enfer tabou des mariages forcés. Doctissimo, 12 April 2005, <http://www.doctissimo.fr/html/sexualite/dossiers/violence-sexuelle/8642-mariage-force-itw.htm>.
- Da Silva, Marina (2004). France: outsider women. Le Monde Diplomatique, Oktober 2004, online: <http://mondediplo.com/2004/10/12women>.
- Dittgen, Alfred, *Bonnes causes, mauvais chiffres*, juni 2008, online: <http://www.gisti.org/spip.php?article1253>.
- Fempower (2005). *Focus forced marriage and honour crimes*. WAVE network & European Information Centre Against Violence, online: http://www.wave-network.org/images/doku/layout_fempower11_engl.pdf
- Ferrand, Frédérique (2006), Aktuelle Entwicklungen im französischen Familienrecht, *FamRZ* 2006, p. 1316-1319.
- Garcia, Ada/Dumont, Isabelle/Melan, Emanuelle/Monshe, Victoria (2004). *Le mariage: un choix pour la vie? Une enquête sur les aspirations et attentes des jeunes envers le mariage*. Leuven/Louvain: Université Catholique de Louvain, Département des sciences politiques et sociales.
- Gunn, Jeremy (2004). Religious Freedom and Laïcité: A Comparison of the United States and France. *Brigham University Law Review*, 2004(2), 419-506.
- Haut Conseil à l'intégration (2003). *Le contrat et l'intégration*.
- Haut Conseil à l'intégration (2004/2005). *Le bilan de la politique d'intégration 2002-2005*, online: <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/064000272/0000.pdf>.
- Jennings, Jeremy (2000). Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France. *British Journal of Political Science*, 30, p. 575-598.
- Lazaridis, Maria (2004). Les filles à l'école: de l'égalité des chances à la prévention des mariages forcés. *Hommes et Migrations*, 2870 (1248), p. 39-46.
- Long, Marceau (1988). *Être Français aujourd'hui et demain: Rapport de la commission de la nationalité I & II*. Parise: Documentation Française.
- Martiniello, Marco (1998). Wieviorka's view on multiculturalism: a critique. *Ethnic and Racial Studies*, 21(5), p. 911-916.
- Moerland, René (2006). Immigratiedebat polariseert Frankrijk. *NRC Handelsblad*, 29 april 2006
- Roy, Olivier (2004). *De islam en de scheiding van kerk en staat*. Amsterdam: Van Genneep.
- Rude-Antoine, Edwige (2005). *Les mariages forcés en Belgique, en France, en Italie et en Suède Étude comparative des législations et des actions politiques*. Paris, online: <http://users.unimi.it/dirsoc/interventi/Rude-Antoine.abs.rtf>
- Shirbon, Estelle (2008). Paris issues manual to stop forced marriages. *International Herald Tribune*, 19 november 2008.

III. Duitsland

- ECRI (2003). Dritter Bericht der Europäischen Kommission gegen Rassismus und Intoleranz (ECRI) über Deutschland 5. december 2003, CRI (2004) 23, online:
<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Germany/DEU-CbC-III-2004-23-DEU.pdf>
- Kreienbrink, Axel/Rühl, Stefan (2007). Deutscher Nationaler Kontaktpunkt, Familiennachzug in Deutschland, Kleinstudie IV im Rahmen des Europäischen Migrationsnetzwerkes. BAMF, *Working paper 10/2007 der Forschungsgruppe des Bundesamtes*, online:
<http://emn.sarenet.es/Downloads/download.do;jsessionid=90A490A2DF9934832F83FB0EEF6844A5?fileID=580>
- Bielefeldt, Heinrich (2005). Zwangsheirat und multikulturelle Gesellschaft. Essay Nr. 2 (oktober) , Berlin: *Deutsches Institut für Menschenrechte*.
- Bielefeldt, Heinrich/Follmar-Otto, Petra (2007). Zwangsverheiratung – ein Menschenrechtsthema in der innenpolitischen Kontroverse. In: BMFSFJ (Ed.), *Zwangsverheiratung in Deutschland*, Nomos Verlag: Baden-Baden.
- BMFSFJ (2005). *Lebenssituation, Sicherheit und Gesundheit von Frauen in Deutschland. Eine repräsentative Untersuchung zu Gewalt gegen Frauen in Deutschland*. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, online:
<http://www.bmfsfj.de/bmfsfj/generator/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Lebenssituation-Sicherheit-und-Gesundheit-von-Frauen-in-Deutschland,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf>
- BMFSFJ (2007). *Zwangsverheiratung in Deutschland*. Baden-Baden: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, online:
<http://www.bmfsfj.de/bmfsfj/generator/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Zwangsverheiratung-20Forschungsreihe-Band-201,property=pdf,bereich=,sprache=de,rwb=true.pdf>
- BMFSFJ (2008). *Gesundheit – Gewalt – Migration. Eine vergleichende Sekundäranalyse zur gesundheitlichen und Gewaltsituation von Frauen mit und ohne Migrationshintergrund in Deutschland. Kurzzusammenfassung zentraler Ergebnisse*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- Brinkmann, Gisbert (2008). The Transposition of the Family Reunification Directive in Germany. In: Böcker/Havinga/Minderhoud et. al (eds.), *Migratierecht en rechtssociologie, gebundeld in Kees' studies. Migration Law and Sociology of Law, Collected Essays in honour of Kees Groenendijk*, Nijmegen, pp. 35- 41.
- Carle, Robert (2007). Citizenship debates in Germany. *Society: Social science and modern society*. 44 (6), p. 147-154.
- Dethloff, Sigrid (2004). Germany: The Struggle Against Forced Marriage. *Qantara*, online:
http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/ c-478/ nr-102/i.html?PHPSESSID=5869.
- Deutscher Juristinnenbund (2006). *Stellungnahme zur öffentlichen Anhörung des Bundestagsausschusses für Familie, Senioren, Frauen und Jugend am 19. Juni 2006, Bekämpfung von Zwangsverheiratungen*, online:
<http://www.djb.de/Kommissionen/kommission-gewalt-gegen-frauen-und-kinder/st06-11-Zwangsverheiratungen/>

- DIMR (2006). *Stellungnahme des Deutschen Instituts für Menschenrechte zum Entwurf eines Gesetzes zur Umsetzung aufenthalts- und asylrechtlicher Richtlinien der Europäischen Union*, Berlin, jan. 2006, online: http://files.institut-fuer-menschenrechte.de/437/Stellungnahme_DIMR.pdf
- Fachkommission Zwangsheirat (2006). *Bericht der Fachkommission Zwangsheirat der Landesregierung Baden-Württemberg. Zwangsverheiratung ächten, Opferrechte stärken, Opferschutz gewährleisten, Prävention & Dialog ausbauen! Problembeschreibung, Statistik und Handlungsempfehlungen*, Stuttgart januari. 2006, online: <http://www.jum.baden-wuerttemberg.de/servlet/PB/menu/1155603/index.html?ROOT=1153239>
- Geiger, Eric (2005). Muslim girls in Austria fighting forced marriages. *San Francisco Gate*, online: <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/2005/12/04/MNGH0G1B7L1.DTL>
- Gernhuber, Joachim/Coester-Waltjen, Dagmar (2006). *Familienrecht*. München.
- Göbel-Zimmermann, Ralph/Born, Manuela (2007). Zwangsverheiratung – Integratives Gesamtkonzept zum Schutz Betroffener. *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik*, 2007, p. 54-60.
- Hartwig, Pautz (2005). The politics of identity in Germany: the Leitkultur debate. *Race and Class*, 46 (4), p. 39-52.
- Karasaksoglu, Yasemin (2006). Lebensrealitäten von Mädchen mit Migrationshintergrund – jenseits von Zwangsverheiratung und Ehrenmorden – Zentrale Ergebnisse der Studie „Viele Welten leben“, *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik* 2006, p. 22-26.
- Kelek, Necla (2006). Heirat ist keine Frage oder Kann durch die Einführung eines Mindestalters für den Nachzug von Ehegatten auf 21 Jahre die "Zwangsehe" verhindert werden? *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik* 2006, p. 232-237.
- Kvinnoforum (2005). *Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice*. Stockholm: Kvinnoforum.
- Lagebericht (2002). 5. *Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Ausländerfragen über die Lage der Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin und Bonn, sept. 2002, online: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Publikation/IB/Anlagen/ausl_C3_A4n/derbericht-5,property=publicationFile.pdf
- Lagebericht (2005). 6. *Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland*. Berlin aug. 2005.
- Lagebericht (2007). 7. *Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland*. Berlin Dec. 2007.
- Lawaetz-stichtung (2006). *Zwangsheirat in Hamburg*. Hamburg: Lawaetz-stichtung
- NIP (2007). *Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen*. Baden-Baden juli 2007, online: <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/07/Anlage/2007-10-18-nationaler-integrationsplan,property=publicationFile.pdf>.

- Saas, Claire (2006). Das Integrationskonzept in Frankreich: Die Unsicherheit des Aufenthaltsrechts im Namen der Integration. In: Davy/Weber (Eds.), *Paradigmenwechsel in Einwanderungsfragen*, pp. 142.
- Schubert, Karin/Moebius, Isabella (2006). Zwangsheirat – Mehr als nur ein Straftatbestand: Neue Wege zum Schutz der Opfer. *Zeitschrift für Rechtspolitik* 2006, p. 33-37.
- Toprak, Ahmet (2005). *Das schwache Geschlecht- die türkischen Männer. Zwangsheirat, häusliche Gewalt, Doppelmord der Ehre*. Freiburg.
- Zuwanderungsbericht (2001). *Bericht der Unabhängigen Kommission „Zuwanderung“*. Zuwanderung gestalten, Integration fördern. Berlin, 4 juli 2001, online:
http://www.bmi.bund.de/nn_122688/Internet/Content/Common/Anlagen/Themen/ZuwanderungIntegration/DatenundFakten/Zuwanderungsbericht_kurz_pdf_templateld=raw_property=publicationFile.pdf/Zuwanderungsbericht_kurz_pdf.pdf.

IV. Verenigd Koninkrijk

- An-Na' im, Abdullahi (2000). *Forced marriage*, online:
<http://www.soas.ac.uk/honourcrimes/FMpaperAnNa%27im.pdf>
- Ansari, Humayun (2002). *Minority Rights International: Report – Muslims in Britain*.
[BBC Forced marriages, http://www.bbc.co.uk/ethics/forcedmarriage/crime_2.shtml](http://www.bbc.co.uk/ethics/forcedmarriage/crime_2.shtml).
- BBC NEWS, 11 mei, 2005. *France to tighten migrant rules*, online:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4537455.stm>.
- Clark, Brigitte/Richards, Claudina (2008). The Prevention and Prohibition of Forced Marriages – A Comparative Approach. *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 57, p. 501-528.
- FCO and Home Office (2006). *Forced Marriage: A Wrong Not a Right*, online:
http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/pdf14/fco_pdfforcedmarriageconsult
- FCO, working group on forced marriages (2000a). *A choice by right*, online:
<http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/a-choice-by-right>
- FCO (2000b). *Forced Marriage – The Overseas Dimension*.
- Gupta, Rahila (2006). Comment & Debate: Pressure and appeasement: No one defends forced marriage, but then those who practice it don't recognize the label. *The Guardian*, juli 20 2006.
- Home Office (2008). *Marriage visas: the way forward*, online:
<http://www.bia.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/consultations/closedconsultations/preentryenglishrequirement/marriagevisasthewayforward.pdf?view=Binary>
- Joshi, Poonan (2003). Jumping through Hoops: Immigration and Domestic Violence. In: Rahila Gupta (ed.), *From Homebreakers to Jailbreakers: Southall Black Sisters*, London: Zed Books.
- Kamugian, Azam (2008). UK: Mystery of Bradford's missing children: were they forced into marriages? *Women in the Middle East*, 50 (March-April), online:
<http://www.middleeastwomen.org/html/bulletin/bulletin-50.htm>

- Khanum, Nazia (2008). *Forced marriage, family cohesion and community engagement: national learning through a case study of Luton*. Home Office.
- Kvinnoforum (2005). *Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice*. Stockholm: Kvinnoforum.
- MacPhee, Graham/Poddar, Prem (2007). Introduction: Nationalism Beyond the Nation-State. In Graham MacPhee/Prem Poddar: *Empire and After. Englishness in Postcolonial Perspective*. New York&Oxford: Berghahn Books, pp.1-24.
- Home Office (2008). Marriage visa equality impact assessment, p. 1. Gepubliceerd op 25 november 2008, online:
<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/consultations/closedconsultations/marriagetopartnersfromoverseas/marriagevisasequalityia.pdf?view=Binary>
- Phillips, Anne/Dustin, Moira (2004). UK Initiatives on Forced Marriage: Regulation, Dialogue and Exit. *Political Studies*, vol. 52, p. 531-551.
- Samad, Yunus/Eade, John (2004). *Community Perceptions of Forced Marriage*. Community Liaison Unit, University Bradford and University of Surrey Roehampton.
- Siddiqui, Hannana (2005). 'There is no "honour" in domestic violence, only shame!' Women's struggles against 'honour' crimes in the UK. In Lynn Welchman & Sara Hossein. *'Honour' Crimes, paradigms and violence against women*. London & New York: Zed Books, pp. 263-281.
- Wilson, Amrit (2007). The forced marriage debate and the British state. *Race & Class*, 49 (1), p. 25-38.
- Wright, Leila/Larsen, Christine (2007). *European Migration Network "Family reunification" Report, Small scale study IV*. Home Office, Border and Immigration Agency, online:
<http://emn.sarenet.es:80/Downloads/prepareShowFiles.do;jsessionid=54F49BB6F6D8BE4BD7B0BF8F3A6D98B0?directoryID=105>.

V. Zwitserland

- Benglinger, Martin (2007). Bis dass der Zwang euch bindet. *Das Magazin*, 25. Juni 2007, online: <http://dasmagazin.ch/index.php/bis-dass-der-zwang-euch-bindet/>
- Bericht des Bundesrats „Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten“ in Erfüllung des Postulates 05.3477 der Staatspolitischen Kommission des Nationalrates vom 9. September 2005; online:
http://www.ejpd.admin.ch/etc/medialib/data/pressemitteilung/2007/pm_2007-11-14.Par.0001.File.tmp/ber-br-zwangsheiraten-d%20.pdf
- Blocher, C. (2005), Asylpolitik auf der harten linie. *Neue Zürcher Zeitung*, 8 maart 2005.
- Banga, Boris 04.1181 Anfrage vom 17.12.2004: Bekämpfung von Zwangsheiraten und besserer Schutz der Opfer von Zwangsheiraten, online: http://www.parlament.ch/d/cv-geschaefte?gesch_id=20041181.
- Büchler, Andrea (2007), Zwangsehen in zivilrechtlicher und internationaler privatrechtlicher Sicht. Rechtstatsachen – Rechtsvergleich – Rechtsanalyse, *FamPra* 4/2007, p. 725-750.

- Bundesamt für Migration (2008). Integrationsvereinbarungen: Empfehlungen des Bundes zur Anwendung, 22.1.2008. Online:
http://www.ejpd.admin.ch/ejpd/de/home/dokumentation/mi/2008/ref_2008-01-22.html
- Bundesrat, Postulat 05.3477 „Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten“, online:
http://www.parlament.ch/afs/data/d/gesch/2005/d_gesch_20053477.htm
- Fankhauser, Roland/Wüscher, Kathrin (2008), Die neuen Eheungültigungsgründe nach Inkrafttreten des neuen Ausländergesetzes. *FamPra* 4/2008, p. 750-770.
- Fondation Surgir (2006). *La prévalence du mariage forcé en Suisse: Rapport de l'enquete exploratoire*. Lausanne: Fondation Surgir, online:
<http://fr.calameo.com/read/0000064555df9fa8c8d54>
- IG-Binational, Schweiz: Massive Einschränkungen beim Familiennachzug, *laf informationen* 1/2007, pp. 16-17.
- NZZ Online (2005), *Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern*, online:
<http://www.nzz.ch/2005/09/25/il/articleD5HU1.html>
- Segmüller, Pius, 08.3394 Motion vom 12. Juni 2008, Mindestalter für Einwanderung durch Familiennachzug, online: http://www.parlament.ch/D/Suche/Seiten/geschaefte.aspx?gesch_id=20083394.
- Spescha, Marc/Thür, Hanspeter/Zünd, Andreas/Bolzli, Peter (2008). *Migrationsrecht*, Kommentar, Zürich.
- Stauffer, Beat (2007). Zwangsheirat: Vorbehalte, Berührungspunkte und ein grosser Nachholbedarf, *NZZ* 28. feb. 2007.
- Wohlers, Wolfgang (2007), Zwangsehen in strafrechtlicher Sicht, *FamPra* 4/2007, p. 752-768.
- Zwangsheirat.ch (2008). http://www.zwangsheirat.ch/was_tun_andere/schweiz.php?font=inc

VI. Andere documenten:

- Adviescommissie voor vreemdelingenzaken (2005). *Tot het huwelijk gedwongen. Een advies over preventieve, correctieve en repressieve maatregelen ter voorkoming van huwelijksdwang*. Den Haag: ACVZ
- Brief van de minister van justitie, 27.6.2008. Tweede Kamer der Staten Generaal.
- Braadbaart, Okke/Zevalkink, Jolien (2005). Staat-istiek. Overheid en onderzoek. In: Frans Hüskken/Huub de Jonge (eds.), *Schemerzones & schaduwzijden: Opstellen over ambiguitéit in samenlevingen*, Nijmegen: MacDonald/SSN, pp.127-132.
- Council of Europe, CoE (2005). *Forced marriages in Council of Europe member states. A comparative study of legislation and political initiatives*, Strasbourg.
- d'Oliveira, H.U. Jessurun (1998). *Het migratierecht en zijn dynamiek: Het artefact van het 'schijnhuwelijk'*. Deventer: Kluwer.
- European Migration Network, Small Scale Study IV "Family Reunification", Synthesis Report, Jan. 2008, online:
http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Migration/Downloads/EMN/EMNandere/emn_familiy_reunification_2007,templateId=raw,property=publicationFile.pdf/emn_familiy_reunification_2007.pdf

- Groenendijk, Kees/Böcker, Anita (1995). Het schatten van de onschatbaren. Aantallen illegalen, beeld van een categorie of van de schatter? *Migrantenstudies*, 11(2), p. 117-128.
- Human Rights Watch, The Netherlands: Discrimination in the Name of Integration. Migrants' Rights under the Integration Abroad Act, mei 2008, online: <http://www.hrw.org/english/docs/2008/05/15/nether18796.htm>
- Husbands, Charles (1994). Crises of national identity as the 'new moral panics': Political agenda-setting about definitions of nationhood. *New Community*, 20 (2), p. 191-206.
- Kalmijn, Matthijs (1998). Inter-marriage and homogamy: Causes, patterns, and trends. *Annual Review of Sociology*, 24, p. 395-421.
- De Koning, M. & Bartels, Edien (2005). *Over het huwelijk gesproken: partnerkeuze en gedwongen huwelijken onder Marokkaanse, Turkse en Hindoestaanse Nederlanders*. Voorstudie nr. 9. Den Haag: Adviescommissie voor vreemdelingenzaken.
- Kottak, Conrad Phillip (2002). *Anthropology. The exploration of human diversity*. Boston etc.: McGraw-Hill.
- McClave, James T. / Sincich, Terry (2003). *Statistics*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Meetoo, Veena/Safia Mirza, Heidi (2007). "There is nothing 'honourable' about honour killings": Gender, violence and the limits of multiculturalism. *Women's Studies International Forum* (30), p. 187-200.
- Mohjab, Shahrzad & Abdo, Nahla (2004). *Violence in the name of honour: theoretical and political challenges*. Istanbul: Istanbul Bilgi university press.
- Pasternak et.al.(1997). *Sex, gender, and kinship: A cross-cultural perspective*. Upper Saddle River & New Jersey: Prentice Hall, pp.148-153.
- Razack, Sherene H. (2004). Imperilled Muslim Women, Dangerous Muslim Men and Civilised Europeans: Legal and social responses to forced marriages. *Feminist Legal Studies*, 12, p. 129-174.
- Scott, James C. (1998). *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven & London: Yale University Press.
- Second Report of the European Commission of the European Council against Racism and Intolerance on Denmark, CRI (2001) 4, adopted on 16 June 2000, made public on 3 April 2001.
- Storms, Oka & Bartels, Edien (2008). 'De keuze van een huwelijkspartner'. *Een studie naar partnerkeuze onder groepen Amsterdammers*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Third Report of the European Commission of the European Council against Racism and Intolerance on Denmark, CRI 2006 (18), adopted on 16 December 2005, made public on 16 May 2006, online: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-bycountry_approach/denmark/Denmark%20third%20report%20-%20cri06-18.pdf.
- Surgir (2008) http://surgir.ch/fr/mariage_force/
- Van Dijk, Tom/Flight, Sander, Oppenheim, Erik/Duesmann, Brig (1997). Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening. Den Haag: Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering, Ministerie van Justitie.
- Wardlow, Holly/Hirsch, Jennifer S. (2006). *Modern Loves. The anthropology of romancourtship and companionate marriage*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Wester, Fred (2006). Inhoudsanalyse als onderzoeksontwerp. In: Fred Wester (ed.), *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. Alphen aan de Rijn: Kluwer, pp. 11-44.

Wijers, Marianne, & Lap-Chew, Lin (1997). *Trafficking in women: forced labour and slavery-like practices in marriage, domestic labour and prostitution*. Utrecht: Foundation Against Trafficking in Women (STV) Bangkok: Global Alliance Against Traffic[ing] in Women (GAATW).

VII. Media (kranten- en tijdschriftartikelen, internetnieuwsmedia)

België

De Morgen, 15 april 2008, Zeventien eermoorden in België in vijf jaar tijd.

De Standaard, 1 april 2004, Elk slachtoffer is er een teveel.

De Standaard, 11 april 2002, Belgische ontsnapt aan gedwongen Marokkaans huwelijk.

De Standaard, 5 juni 2004, Importhuwelijken bemoeilijken de integratie van migranten.

De Standaard, 2 oktober 2004, Interview. Mimount Bousakla, SP.A-districtschepen in Antwerpen: "Maak gedwongen huwelijken strafbaar".

De Standaard, 27 oktober 2004, Lokeren wil meldpunt schijnhuwelijken.

De Standaard, 10 mei 2005, Brussel begint campagne tegen gedwongen huwelijken.

De Standaard, 10 maart 2006, Voortaan twee jaar cel voor gedwongen huwelijken?

De Standaard, 8 juli 2006, Bang voor de zomervakantie.

Gazet van Antwerpen, 1 maart 2007, Campagne moet jongeren wapenen tegen gedwongen huwelijk.

Frankrijk

La Croix, 3 juni 2008. Dossier. Voilées ou non, les jeunes musulmanes s'émancipent. Des associations luttent contre les mariages forcés.

La Croix, 22. september 2008, Ce que des femmes de l'immigration disent des violences familiales.

Le Figaro, 2 oktober 2003, On a trop privilégié la diversité culturelle.

Le Figaro, 2 oktober 2003, Polygamie, mariages forcés, excision : un défi pour la République.

Le Figaro, 3 oktober 2003, La barbarie dans la République, Répudiations, mutilations, mariages forcés.

Le Figaro, 27 januari, Le Haut Conseil à l'intégration bénit la 'mobilisation positive'.

Le Figaro, 24 november. 2005, Droit de la famille. La mission famille s'attaque aux mariages forcés. Des parlementaires proposent de renforcer les possibilités d'action des parquets contre les mariages forcés.

Le Figaro, 14 december 2005, Mariages forcés: il faut oser dire non!

Le Figaro, 14 december 2005, Nouvelle dénonciation de la polygamie.

Duitsland

- Die Welt, 26 februari 2005, Necla Kelek: Eure Toleranz bringt uns in Gefahr.
- Die Welt, 15 maart 2005, Koalition und Grüne sagen Zwangsehen den Kampf an.
- Frankfurter Rundschau, 17 juli 2003, Das Portrait: Mutig, Serap Cileli.
- Frankfurter Rundschau, 17 juli 2003, Der Griff in die Mottenkiste. Patriarchale Traditionen sind in der Fremde zu Hause.
- Frankfurter Rundschau, 16 oktober 2004, Wenn das Jawort nicht freiwillig kam: SPD und Grüne wollen die lang ignorierte Zwangsheirat als Straftatbestand ins Gesetzbuch aufnehmen.
- Frankfurter Rundschau, 10 maart 2005, Debatte: Musliminnen in Medien.
- Frankfurter Rundschau, 20 februari 2006, Kritik an Bundesratsplänen zu Zwangsheirat, SPD bemängelt „Symbolpolitik“ / Grüne verlangen längere Frist beim Rückkehrrecht.
- Spiegel, 2 mei 2005, Gesetz gegen Frauen-Import.
- Stuttgarter Zeitung, 15 oktober 2003, Das Recht hinkt hinterher.
- Stuttgarter Zeitung, 31 oktober 2005, „Viele Schandmorde werden als Freitod getarnt.“
- Stuttgarter Zeitung, 23 oktober 2006, Nadeem Elyas: Der Islam vertritt moderne Menschenrechte.
- taz, die tageszeitung, 18 juli 2003, Grünen-Fraktion gegen Heirat wider Willen.
- taz, die tageszeitung, 2 oktober. 2004, Bei Hochzeit Knast. Baden-Württemberg stellt einen Gesetzentwurf gegen Zwangsheirat vor.
- taz, die tageszeitung, 3 december. 2004, Das Leid mit der Leitkultur; Bei der Integrationsdebatte im Bundestag bewerben sich Regierung und Opposition mit Floskeln wie „Leitkultur“ und „Multikulti“. Eine gemeinsame Idee, wie Deutsche und Migranten zusammenleben sollen, haben die Abgeordneten nicht.
- taz, die tageszeitung, 10 mei 2005, Deutsch für „Import-Bräute“. Gegen die Zwangsehe: Niedersachsen will Mindestalter und Sprachtests beim Nachzug ausländischer Ehegatten.

Verenigd Koninkrijk

- BBC News, 25 november 2008, New laws against forced marriages, online: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7747267.stm
- BBC News, 15 december, 2008. The fight against forced marriage.
- BBC News, 17 december 2008. Freed doctor forced into marriage.
- BBC News, 9 januari 2009, Forced marriage law 'being used'.
- Independent on Sunday, 10 februari 2002, Never marry for love.
- The Guardian, 4 april 1996, A marriage made in hell.
- The Guardian, 5 augustus 1999, Focus on forced Asian marriages.
- The Guardian, 1 juni 2002, Blunkett backs rightwinger on integration.
- The Guardian, 13 november 2002, Forced marriages increase in Asian community.

The Guardian, 3 oktober 2003, A veil drawn over brutal crimes: The focus on 'honour killing' as a special case outside the boundaries of domestic violence risks promoting a racist agenda.

The Guardian Unlimited, 16 maart 2006, Syal launches forced marriages campaign.

The Guardian, 8 juni 2006, Law on forced marriage could harm victims.

The Guardian, 20 juni 2006, Pressure and appeasement: No one defends forced marriage, but then those who practice it don't recognise the label.

The Independent, 4 november 1996, She thought it was just a holiday.

The Independent, 23 juli 1998, Letter: Islamic marriage.

The Mirror, 10 december 2001, Blunkett's baseless views will harm race relations.

The Independent, 25 maart 2005, Our complacency has led to atrocities.

Zwitserland

Neue Zürcher Zeitung, 14 december 2005, Modern denkende Muslime ermutigen: Das Forum für einen fortschrittlichen Islam wird aktiv.

Neue Zürcher Zeitung, 25 september 2005, Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern.

Neue Zürcher Zeitung, 23 juni 2006, Zwangsheiraten – falsch verstandene Toleranz.

Neue Zürcher Zeitung, 19 augustus 2006, Nicht auf die Opferrolle festgeschrieben.

Neue Zürcher Zeitung, 20 mei 2007, Heilsarmee distanziert sich von EDU-Nationalrat Christian Waber.

Tagblatt, 26 mei 2006, Das hat Signalwirkung.

Tagblatt, 7 december 2006, Die Spitze eines Eisbergs.

Tagblatt, 15 november 2007, Eltern glauben, sie täten Gutes.

Tagblatt, 17 november 2007, Klee, H., Endlich: Bundesrat will gegen Zwangsheirat vorgehen.

Tagblatt, 10 juni 2008, "Arrangiert" heißt nicht "mit Zwang".

BIJLAGE 1. SAMENSTELLING VAN DE WODC BEGELEIDINGSCOMMISSIE

Voorzitter

Mevrouw prof. dr. C.H.Brants
Universiteit Utrecht – Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen

Leden

Mevrouw mr. M.D. Belserang
Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

Mevrouw dr. J.H.L.J. Janssen
Regiopolitie Haaglanden

Mevrouw dr. M.H.C. Kromhout
Ministerie van Justitie / WODC

De heer drs. L.R.L. Poffé
Ministerie van Justitie / Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

De heer dr. F.W. Beijaard
Ministerie van Justitie / WODC